Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE 1980-2024 YILLARI ARASINDA GELİR DAĞILIMININ GÖRÜNÜMÜ VE GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

SELİN BUDAK

İstanbul, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE 1980-2024 YILLARI ARASINDA GELİR DAĞILIMININ GÖRÜNÜMÜ VE GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

SELİN BUDAK

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nadir Eroğlu
2. Üye: Dr. Öğretim Üyesi Funda Kara
3. Üye: Dr. Öğretim Üyesi M. Emre Akbaş

İstanbul, 2025

ÖZET

TÜRKİYE'DE 1980-2024 YILLARI ARASINDA GELİR DAĞILIMININ GÖRÜNÜMÜ VE GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Bir ülkedeki adaletsiz gelir dağılımı, çeşitli yollardan ülke refahını olumsuz etkileyerek yoksulluk olgusunu oluşturmaktadır. En yüksek gelir grubuna mensup nüfus diliminin, en düşük gelir grubuna mensup nüfus dilimi ile oluşan gelir farkının büyümesi, sağlık,beslenme, eğitim gibi sorunları da beraberinde getirerek toplumsal refahı bozmaktadır.

Çalışmada Türkiye'de 1980-2024 yılları arasında gelir dağılımına dair gelişmeler, veriler ışığında anlatılmıştır. Gelir dağılımını etkileyen faktör ve politikaların, gelir dağılımını hangi kanallardan etkileyebileceği izah edilmiş ve bu faktörlerin Türkiye'deki görünümü ortaya konulmuştur. Gelir dağılımını etkileyen yapısal faktörler; ekonomik büyüme, işsizlik, ekonomik krizler, enflasyon, kayıt dışı ekonomi, nüfus ve göç başlıkları altında, politikalar ise para, maliye, dış ticaret, eğitim, tarım, ücret, sosyal güvenlik politikaları başlıkları altında değerlendirilmiştir. Gelir dağılımı sorununu bir bütün olarak görmek amacıyla yazılan her bir başlığın gelir dağılımı ile ilişkisi saptanmıştır. Türkiye'de 2000'li yılların başından bu yana mutlak yoksulluk oranlarında nispi bir azalma görülse de gini katsayısının 1980'den günümüze değin 0,40 sularından geriye gitmediği ve bu katsayının OECD ülkelerinin ortalamasının üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin esas sorununun mutlak yoksulluktan ziyade gelir eşitsizliği olduğu ve bu sorunun toplumsal barış için büyüme, nüfus, kayıt dışı ekonomi, işsizlik,enflasyon, para ve maliye politikaları, eğitim politikaları tarım politikaları, dış ticaret politikaları, ücret ve sosyal güvenlik politikaları bağlamında değerlendirilip sorunların kaynağına inilerek bütüncül bir bakış açısıyla çözülmesi gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Yoksulluk, Gini Katsayısı

ABSTRACT

THE OUTLOOK OF INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY BETWEEN 1980-2024 AND AN EXAMINATION OF THE FACTORS AFFECTING INCOME DISTRIBUTION

Unfair income distribution in a country negatively impacts national welfare in various ways, creating the phenomenon of poverty. The widening income gap between the highest-income segment and the lowest-income segment not only creates poverty but also leads to problems such as health, nutrition, and education, disrupting social well-being.

The fundamental question of this study is whether income equity and poverty have existed in Turkey since 1980. To answer this question, the factors and policies affecting income distribution, along with the channels through which they can influence it, are explained, and the outlook for these factors in Turkey is presented. Structural factors affecting income distribution are evaluated under the headings of economic growth, unemployment, economic crises, inflation, the informal economy, population, and migration, while policies are evaluated under the headings of monetary, fiscal, foreign trade, education, agriculture, wage, and social security policies. To provide a holistic view of the income distribution problem, the relationship between each heading and income distribution is determined. Although absolute poverty rates have decreased relatively in Turkey since the early 2000s, the Gini coefficient has remained around 0.40 since 1980. There has been no significant change in the income distribution picture between the years. While the share of the lowest-income group has occasionally increased, the gap between this group and the highest-income group is clear, with a larger share of the income earned by a smaller segment. Therefore, it has been concluded that Turkey's fundamental problem is income inequality rather than absolute poverty. This problem must be evaluated within the context of growth, population, the informal economy, unemployment, inflation, monetary policies, fiscal policies, education policies, agricultural policies, foreign trade policies, wage and social security policies, and resolved from a holistic perspective by addressing the root causes of the problems for social peace.

Keywords: Income Distribution, Poverty, Gini Coefficient

ÖNSÖZ

Gelir eşitsizliği meselesinin nedenleri ve sonuçları itibariyle çok boyutlu yapısı, topluma doğrudan temas etmesi bu konuyu sorgulamaya ve araştırmaya değer kılmaktadır. Gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar halkla politika yapıcılar arasında tercüme niteliği taşımaktadır. Bu tez çalışması, söz konusu tercümeleri arttırma ve dillendirmeye katkı yapma umudunu taşımaktadır.

Çalışmama değerli fikirleri ve verdiği motivasyonla destek olan Prof. Dr. Nadir Eroğlu'na ve eğitim hayatım boyunca mevcut donanımına katkısı olan yolumun kesişmiş olduğu tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Selin BUDAK

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

ÖNSÖZ iii

KISALTMALAR vii

TABLOLAR viii

ŞEKİLLER x

GİRİŞ 1

1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI, TÜRLERİ VE TEORİK YAKLAŞIMLARI 4

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı 4

1.2. Gelir Dağılımı Türleri 5

1.2.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı 5

1.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı 5

1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı 6

1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı 6

1.3. Devletin Gelir Dağılımına İlişkin Rolü 6

1.3.1. Birincil Gelir Dağılımı 7

1.3.2. İkincil Gelir Dağılımı 7

1.4. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri 8

1.4.1. Yüzde Paylar Analizi 8

1.4.2. Lorenz Eğrisi 9

1.4.3. Gini Katsayısı 9

1.4.4. Kuznetz Eğrisi 11

1.4.5. Diğer Ölçüm Yöntemleri 11

1.5. Yoksulluk Kavramı 12

1.5.1. Mutlak Yoksulluk 12

1.5.2. Göreli Yoksulluk 13

1.5.3. Yoksulluk Sınırı 14

2. TÜRKİYE'DE 1980-2024 YILLARI ARASINDA GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK 16

2.1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı 17

2.1.1. Türkiye'de Yapılmış Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları 17
2.1.2. Türkiye'de 2002 Öncesi Veriler Işığında Kişisel Gelir Dağılımı 18
2.1.3. Türkiye'de 2002 Sonrası Veriler Işığında Kişisel Gelir Dağılımı 21
2.2. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı 25
2.2.1. Türkiye'de 2002 Öncesi Veriler Işığında Fonksiyonel Gelir Dağılımı 25
2.2.2. Türkiye'de 2002 Sonrası Veriler Işığında Fonksiyonel Gelir Dağılımı 27
2.3. Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı 29
2.3.1. Türkiye'de 2000 Öncesi Veriler Işığında Sektörel Gelir Dağılımı 29
2.3.2. Türkiye'de 2000 Sonrası Veriler Işığında Sektörel Gelir Dağılımı 31
2.4. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı 32
2.6. Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları 39
2.7. Yoksulluk Tuzağı, Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye 42
3. GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER VE BU FAKTÖRLERİN TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ 45
3.1. Amprik Literatür Özeti 45
3.2. Nüfus ve Göç 49
3.3. Kayıt Dışı Ekonomi 51
3.4. Ekonomik Büyüme 53
3.5. Ekonomik Krizler 54
3.5.1. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Gelir Dağılımına Etkileri 56
3.5.1.1. 1994 Krizi 56
3.5.1.2. 2001 Krizi 57
3.5.1.3. 2008 Krizi 58
3.6. Enflasyon 60
3.7. İşsizlik 66
3.7.1. Türkiye'de İşsizlik 67
3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Politikalar 69
3.3.1. Para Politikaları 69
3.3.1.1. Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları 72
3.3.2. Maliye Politikaları 74
3.3.2.1. Türkiye'de Vergi Politikaları 76
3.3.3. Eğitim Politikaları 78
3.3.3.1. Türkiye'de Eğitim ve Yoksulluk 79
3.3.4. Tarım Politikaları 80
3.3.4.1. Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları 82

3.3.5. Dış Ticaret Politikaları 83
3.3.5.1. Türkiye'de Dış Ticaret Politikalarının Seyri 85
3.3.6. Ücret Politikaları 86
3.3.6.1. Türkiye'de Ücret Politikaları 88
3.3.7. Sosyal Güvenlik Politikaları 89
3.3.7.1. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Politikaları 92
4. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI SORUNUNUNUN GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ VE GELİR DAĞILIMINI İYİLEŞTİRME YOLLARI 98
4.1. Büyüme Bağlamında Bir Değerlendirme 99
4.2. Nüfus Bağlamında Bir Değerlendirme 99
4.3. Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında Bir Değerlendirme 101
4.4. İşsizlik Bağlamında Bir Değerlendirme 102
4.5. Enflasyon Bağlamında Bir Değerlendirme 102
4.6. Para Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 103
4.7. Maliye Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 104
4.8. Eğitim Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 105
4.9. Tarım Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 106
4.10. Dış Ticaret Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 107
4.11. Ücret Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 108
4.12. Sosyal Güvenlik Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme 109
SONUÇ 111
KAYNAKLAR 117

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
BİST:	Borsa İstanbul
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT:	Devlet PlanlamaTeşkilatı
HBA:	Hanehalkı Bütçe Anketi
GSMH:	Gayrisafi Milli Hasıla
GSS:	Genel Sağlık Sigortası
GSYH:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GYKA:	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
IMF:	Uluslararası Para Fonu
İSO:	İstanbul Sanayi Odası
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
KDV:	Katma Değer Vergisi
SAGP:	Satın Alma Gücü Paritesi
SSK:	Sosyal Sigortalar Kurumu
STK:	Sivil Toplum Kuruluşları
SYDY:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları
TARSİM:	Tarım Sigortaları Havuzu
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL:	Türk Lirası
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD:	Türk Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği
YTL:	Yeni Türk Lirası

TABLOLAR

Tablo 1: Türkiye'de 2002 Öncesi Döneme Ait Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları …....19

Tablo 2: 1987 ve 1994 Yıllarına Ait %5'erlik Gelir Grupları İtibariyle Gelir Dağılımı ……...…..20

Tablo 3: Türkiye'de 2002 Sonrası Döneme Ait Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları….....21

Tablo 4: Türkiye'de %10'luk Gruplar İtibariyle Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Dağılımı ve P90/P10……..…….....23

Tablo 5: DİE'nin 1987 ve 1994 Yılına Ait Fonksiyonel Gelir Dağılımı Verileri…….….26

Tablo 6: 2002-2024 Yılları Arasında Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Bölüşümü…….....28

Tablo 7: 1980-1999 Yılları Arasında Sektörlerin GSMH İçindeki Payları…….…....…30

Tablo 8: 2000-2024 Yılları Arasında Sektörlerin GSYH İçindeki Payları …….....32

Tablo 9: Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı, Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı ve Gini Katsayısı..…33

Tablo 10: Bölgelere Göre Gini Katsayısı…...……...…35

Tablo 11: Bölgelere Göre Kişi Başına GSYH ……...36

Tablo 12: OECD Ülkelerinde Gini Katsayıları ve Kişi Başına GSMH…….…….....37

Tablo 13: Türkiye'de Mutlak Yoksulluk Oranları ……..…..39

Tablo 14: Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi…….…….....45

Tablo 15: Enflasyon ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi ……..……45

Tablo 16: İşsizlik ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi ……....…....46

Tablo 17: Faiz Oranları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi …….....…46

Tablo 18: Vergi Gelirleri ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi…….....47

Tablo 19: Eğitim ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi…….…….....47

Tablo 20: Tarımsal Desteklemeler ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi…….…….…47

Tablo 21: Ticari Açıklık ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi……...……..…….....…48

Tablo 22: Ücret Politikaları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi……..…..48

Tablo 23: Sosyal Güvenlik Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi…….……....…....48

Tablo 24: Türkiye'de İşsizlik Oranları ve Sektörel İstihdam (%)……..……68

Tablo 25: Türkiye'de Dolaylı ve Doğrudan Vergi Payları……...…….……77

Tablo 26: Türkiye'de Fertlerin Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları……80

Tablo 27: Türkiye'de Asgari Ücret Düzeylerine Göre Çalışan Oranı……...…89

ŞEKİLLER

Şekil 1: Lorenz Eğrisi…….…….9

Şekil 2: Kuznetz Eğrisi……..…….……11

Şekil 3:1980-1993 Yılları Arasında Türkiye'nin Fonksiyonel Gelir Bölüşümü…….…….….25

Şekil 4:İSO'nun 1982-1998 Yılları Arası Fonksiyonel Gelir Bölüşümü Verileri…….…….27

Şekil 5: Seçili OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı…….……38

Şekil 6:Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirine Göre Göreli Yoksulluk……..40

Şekil 7: Türkiye'de Günlük Gelir Ya Da Tüketim Üzerinden Belirlenen MedyanDeğer…….…....41

Şekil 8:Türkiye'de Atlas Metoduna Göre Kişi Başına GNI (1980-2024)……....…..…43

Şekil 9: Seçili Yıllara Göre Nüfus ve Göç İstatistikleri……...……..50

Şekil 10: Tarım ve Tarım Dışı Sektörlerde Kayıt Dışı İstihdamın Payı……...….....…52

Şekil 11: Türkiye'de Büyüme Oranları (1980-2023)…….……....…...…54

Şekil 12: Türkiye'de Enflasyon Oranları (1980-2024)……..……...……...….65

Şekil 13: SGK Verilerine Göre Aktif/Pasif Oranı…….....94

GİRİŞ

Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin, o ülkedeki bireylere nasıl tahsis edildiğini ifade etmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği, söz konusu üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirin, bireyler arasında adaletsizce paylaştırılması anlamını taşımaktadır.

Bir ülkedeki adaletsiz gelir dağılımı, çeşitli yollardan ülke refahını olumsuz etkileyerek yoksulluk olgusunu oluşturmaktadır. Nüfusun azınlığının çoğunluğuna kıyasla daha zengin olması ve bu gelir farkının daha da artması yoksulluk olgusunu doğurarak sağlık, beslenme, eğitim sorunlarını, siyasi ve toplumsal huzursuzlukları da beraberinde getirmektedir. Gelir eşitsizliği meselesinin nedenleri ve sonuçları itibariyle çok boyutlu yapısı, halka doğrudan temas etmesi bu konuyu sorgulamaya ve araştırmaya değer kılmaktadır. Gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar halkla politika yapıcılar arasında tercüme niteliği taşımaktadır. Bu tez çalışması, söz konusu tercümeleri arttırma ve dillendirmeye katkı yapma umudunu taşımaktadır

Çalışmanın amacı Türkiye'nin 1980-2024 yılları arasında gelir dağılımının görünümünü, arkasında yatan nedenlerle birlikte sorgulamak ve gelir dağılımına ilişkin iyileştirme yollarını ortaya koymaktır. Çalışmada, gelir dağılımının salt yoksullarla zenginler arasında yapılan bir çıkarma işleminden ibaret olmadığı gösterilerek yoksulluğun derinliğini ve boyutları ortaya çıkarılacak; gelir dağılımı bir bütün olarak ele alınıp tarihsel gelişme süreci içinde açıklanacaktır.

Çalışmanın temel sorusu, Türkiye'de 1980 yılından günümüze değin gelir adaleti ve yoksulluk sorununun olup olmadığıdır. Bu soruyu yanıtlamak adına gelir dağılımını etkileyen faktör ve politikaların, gelir dağılımını hangi kanallardan etkileyebileceği izah edilecek ve bu faktörlerin Türkiye'deki görünümü ortaya konulacaktır. Gelir dağılımını etkileyen yapısal faktörler; ekonomik büyüme, işsizlik, ekonomik krizler, enflasyon, kayıt dışı ekonomi, nüfus ve göç başlıkları altında, politikalar ise para, maliye, dış ticaret, eğitim, tarım, ücret, sosyal güvenlik politikaları başlıkları altında değerlendirilecektir. Gelir dağılımının derinliği ve boyutlarını, makroekonomik olan olmayan tüm faktörlerle ilişkilendirmek çalışmanın ağırlık noktasını oluşturacaktır. Dolayısıyla çalışmanın en kapsamlı kısmı ‘‘Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye'deki Görünümü’’ olacaktır.

Türkiye'de gelir eşitsizliğine ilişkin yapılan ilk çalışma 1963 yılında DPT tarafından yapılmıştır. DPT'nin 1968 ve 1973 yılında da yaptığı gelir çalışmalarını takiben 1978 ve 1983'de Merih Celasun, 1986'da TÜSİAD, 1987'de DİE, 1988'de KAMAR, 1994'de DİE çalışmalarını yayınlamışlardır. 2002 yılından itibaren eski adıyla DİE yeni adıyla TUİK düzenli olarak gelir dağılımı verilerini

yayınlamaya başlamıştır. Çalışma, Türkiye'nin 1980-2024 yılları arasında olan gelir dağılımı analizini içereceğinden, 1980'li ve 1990'lı yıllara ait kişisel gelir dağılımı verileri 1983 Merih Celasun, 1986 TÜSİAD, 1987 DİE, 1988 KAMAR ve 1994 DİE verileri baz alınarak yapılmıştır. Bu verilerin farklı kişiler ve kurumlar tarafından yürütülmüş olması mukayese edilebilirliği sağlıklı kılmamakla birlikte sonuçların yıllar içinde birbirlerini destekler nitelik taşıması tez çalışması için kullanılmaya değer olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de yoksulluk oranı ilk kez TÜİK tarafından hazırlanan Hanehalkı Bütçe Anketi uyarınca 2002 yılında açıklanmıştır. Bu nedenle çalışmada yoksulluk oranları 2002 yılı itibariyle ele alınabilecektir. Bununla birlikte mutlak yoksulluk istatistiklerinde Dünya Bankası'nın verilerinden destek alınmıştır. Veri tabanında 2002-2022 yılları arası istatistikler mevcut olup ifade edilen dönemin mutlak yoksulluk oranları kişi başı günlük 2,15$, 3,65$ ve 6,85$ olacak şekilde tasnif edilmiştir.

Çalışmada yer alan nüfus ve göç, büyüme oranları, kişi başına düşen gayri safi milli hasıla ve medyan gelir istatistiklerinde Dünya Bankası; kayıt dışı istihdam verilerinde UNDP; enflasyon, eğitim oranlarına göre yoksulluk verilerinde TUİK; işsizlik ve sektörel istihdam, dolaylı ve doğrudan vergi payları istatistiklerinde Hazine ve Maliye Bakanlığı; aktif/pasif oranında ise SGK verileri tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Birinci bölümde gelir dağılımı kavramı, türleri ve teorik yaklaşımları ele alınacaktır. Gelir dağılımı türleri; kişisel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel gelir dağılımı olmak üzere dört kategoriye ayrılacaktır. Ardından gelir dağılımı ölçüm yöntemleri olan yüzde paylar analizi, Lorenz eğrisi, Gini katsayısı, Kuznets eğrisinin izahları yapılacak ve bu yöntemlerin eksik kalan yönleri ortaya konulacaktır. Gelir dağılımı adaletsizliğinin bir sonucu olarak yoksulluk kavramı kısaca açıklanacaktır. Yoksulluk üzerinden yapılan en yaygın iki tanım olan mutlak ve göreli yoksulluk izah edilecek; yoksulluk sınırının ne anlama geldiği ifade edilecektir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin 1980-2024 yılları arasında gösterdiği kişisel, fonksiyonel, sektörel, bölgesel gelir dağılımlarından bahsedilecektir. Gelir dağılımının derinliğini görmek açısından Türkiye'nin mutlak ve göreli yoksulluk oranları yorumlanacaktır. Son olarak Türkiye ile mukayese etmek amacıyla bazı OECD ülkelerinin gini katsayıları gösterilecektir.

Üçüncü bölümde gelir dağılımına etki eden faktörler ve bu faktörlerin 1980-2024 yılları arasında Türkiye'deki görünümünden bahsedilecektir. Yapısal faktörler; ekonomik büyüme, işsizlik,nüfus ve göç, ekonomik krizler, enflasyon, kayıt dışı ekonomi başlıkları altında, politikalar ise; para, maliye, dış ticaret, eğitim, tarım, ücret, sosyal güvenlik politikaları başlıkları altında değerlendirilecektir. Bu bölüm, gelir dağılımı sorununu bir bütün olarak resmetmek açısından önem arz etmektedir.

Dördüncü bölümde, üçüncü bölümde bahsedilecek olan yapısal sorunlarla ilişki kurularak Türkiye için gelir dağılımı sorunu genel olarak değerlendirilecektir. Tez çalışması için toparlayıcı bir mahiyet

taşıyacak olan bu bölümde, faktör ve politikalar bağlamında ilişki kurularak gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede çözüm önerileri sunulacaktır.

1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI, TÜRLERİ VE TEORİK YAKLAŞIMLARI

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı

Üretim, insan emeğinin bir sonucu olarak ferdi ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak olan yeni ürünler ve nesneler geliştirme faaliyetlerini ifade etmektedir. Üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin kime nasıl tahsis edileceği sorusu bölüşüm meselesini meydana getirmektedir. Ürünlerin ya da gelirlerin şahıslar ya da sosyal gruplar arasında paylaştırılma tarzını belirleyen sosyal ilişkilere ‘‘bölüşüm ilişkileri’’ denilmektedir (Boratav, 1972: 9). Üretim ve hizmet süreçlerinin sonucu olarak gerçek ve tüzel kişilerin elde ettiği parasal yahut nesnel kazanımlar gelirleri oluşturmaktadır (Kepenek, Yentürk, 2001: 451). Bölüşüm ilişkilerinin bir sonucu olarak gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin, o ülkedeki şahıslar ya da sosyal gruplar arasında nasıl tahsis edildiğini ifade etmektedir (Boratav, 1972: 8-9). Gelir dağılımı eşitsizliği, söz konusu üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirin, bireyler arasında adaletsizce paylaştırılması anlamını taşımaktadır.

Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin refahı, sosyolojik yapısı, sosyal politikaların mevcudiyetive yönetim anlayışı hakkında fikir verebilmektedir. Bir ülkedeki adaletsiz gelir dağılımı, çeşitli yollardan ülke refahını olumsuz etkileyerek yoksulluk olgusunu oluşturmaktadır. Nüfusun azınlığının çoğunluğuna kıyasla daha zengin olması ve bu gelir farkının daha da artması yoksulluk olgusunu doğurarak sağlık, beslenme, eğitim sorunlarını, siyasi ve toplumsal huzursuzlukları da beraberinde getirmektedir. Sosyal huzurun, toplumsal barışın ve siyasi istikrarın sağlanmasının ön koşullarından biri gelir dağılımının adil olmasıdır. Çünkü adil ve refah olmayan bir ekonominin, sosyal karmaşaya yol açacağını söylemek mümkündür. Bu durum, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak devletin gelir dağılımına müdahil olmak durumunda olduğunu göstermektedir. The Economist dergisinin her yıl yayınladığı ve 1 ile 10 arasında skorlandırılan siyasi istikrarsızlık endeksine göre; 2023 yılında Norveç 9,81’lik skorla birinci sıradaki yerini alırken İsveç 9,39 ile ikinci, Danimarka 9,28 ile üçüncü sırada yer almıştır (The Economist, 2023). Bu ülkelerin aynı zamanda gelir dağılımının bir ölçütü olan gini katsayılarında da 0.2 sularından yukarı çıkmadığını, dolayısıyla gelir dağılımının nispeten adil dağıldığı ülkelerde siyasi istikrarın da mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Aynı zamanda gelir dağılımı bozukluğu sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil, kişi başına düşen gelir düzeyi 70 bin doları aşmış ABD gibi bir ülkede dahi görülebilmektedir. Bu durum, gelir dağılımının bir toplamın kişi başına bölümünden ibaret olmayıp o ülkede herkesin kişi başına düşen gelir düzeyine sahip olmadığını göstermektedir. Pek çok ülke ekonomisinde, büyüme oranı, ya da kişi başına düşen gelir düzeyi gibi nümerik olarak yaşanan gelişmeler, fakir insanlara

yansımamaktadır. Gelir bölüşümünün kendiliğinden adil olarak gerçekleşememesi, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak devletin gelir dağılımına müdahil olmak durumunda olduğunu göstermektedir.

1.2. Gelir Dağılımı Türleri

Gelirin üretim faktörlerine, toplumdaki sosyal gruplara, bölgelere ve bireylere göre nasıl dağıldığını incelemek amacıyla gelir dağılımına ilişkin 4 temel sınıflandırma yapmak mümkündür. Bunlar fonksiyonel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı şeklinde sıralanabilir. Aşağıda belirtilen gelir dağılımı türlerinin izahları yapılacaktır.

1.2.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ülkede üretim sürecinde ortaya çıkan toplam ulusal gelirin, üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığını gösteren bir yaklaşım biçimidir. Bir başka deyişle, üretim faktörü sahiplerinin milli hasıladan aldıkları payların dağılımını ifade etmektedir. Üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında nasıl bölüşüldüğü gösterilmektedir. Bu bölüşümde, üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarının müteşebbislere kar olarak kaldığı incelenmektedir (DPT, 2001: 4).

Klasik iktisat ekolü, üretim faktörü ve üretim faktörü sahiplerinin kazanımlarını üç gruba ayırmaktadır. Buna göre emekçiler ücret gelirine, toprak sahipleri rant gelirine, sermayedarlar kar gelirine sahiptirler. Ancak günümüzde sosyoekonomik gruplar, belirtilen üç sınıflandırmayla ifade edilemeyecek kadar çok daha karmaşık bir görünüme sahiptir. Örneğin emek gelirlerine sahip insanlar mavi yahut beyaz yakalı olarak, toprak gelirlerine sahip insanları küçük çiftçi ya da büyük çiftçi olarak ayrılıp farklı sosyolojik sınıflara sahip olsalar dahi fonksiyonel gelir dağılımında aynı sınıflandırmanın içerisinde yer almaları, bu dağılım türünün sosyal tabakaların milli gelirden aldığı paylar konusunda kaba hatlarıyla bilgi edinilmesinde faydalı olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, milli gelirin ülkedeki nüfusu oluşturan bireyler, aileler ve tüketiciler tarafından nasıl paylaşıldığını gösteren bir dağılım türüdür. Bu dağılım türünde sosyal sınıf statüleri gözetilmez, sadece toplam gelirin bireyler ve hane halkları arasında nasıl bölüşüldüğü incelenir. Gelirin kaynağı değil, miktarı baz alınır. Amaç en düşük gelire sahip gruplar ile en düşük gelir grupları arasındaki eşitsizlik derecelerini ölçmek ve bu eşitsizliğe yol açan mekanizmaları ortaya koymaktır (Aktan ve Vural, 2002: 2).

Kişisel gelir dağılımı hesaplamalarında, genel olarak nüfus en düşük gelir grubundan en yüksek gelir gruplarına doğru beş eşit parçaya ayrılır ve her gelir grubunun milli geliri hesaplanır. Grupların milli gelirinin, toplam milli gelir içerisindeki yüzde payı hesaplanarak gelir grupları arasında karşılaştırma yapılır. Yapılan karşılaştırma sonucunda en düşük gelirli %20'lik grup ile en yüksek gelirli %20'lik grubun arasındaki makasın açık olması, gelir dağılımı bozukluğunun mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, bir ülkenin üretimine katkı sağlayan tarım, sanayi, inşaat, hizmet gibi sektörlerin, milli gelirden aldıkları payları inceleyen bir dağılım türüdür. Belirtilen sektörlerin milli gelirden aldıkları paylar, bir ülkenin ekonomik gelişimi ve sanayileşme sürecinde hangi konumda olduğu hakkında bilgi verebilmektedir (Kuştepeli ve Halaç, 2004: 147). Aynı zamanda sektörel gelir dağılımı, bir ülkede hangi sektörün güçlü pozisyonda olduğu ve devletin hangi sektörler lehine ya da aleyhine politika tutumu izlediği hakkında fikir verebilmektedir.

1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin farklı coğrafi bölgelerinde yaşayan insanların ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını gösteren bir dağılım türüdür. Nüfus yapısı, istihdam yapısı, eğitim, coğrafi konum, doğal kaynaklar, bölgesel sermaye birikimi, sosyolojik özellikler gibi faktörler, bölgesel gelir dağılımı dengesizliklerine sebebiyet verebilmektedir (Karataş, 2019: 59). Genel itibariyle, az gelişmiş ülkelerdeki bölgesel dengesizlikler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla olmakla birlikte gelişmiş ülkelerde de bölgesel gelir farklılıklarının olduğu ve hiçbir ülkede bölgesel gelişmişlik düzeylerinin ayni olarak gerçekleşmediği söylenebilir.

Bu dağılım türü, az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıkları tespit etmeye yardımcı olmakta ve devletin hangi bölgelere ne şekilde kalkınma politikaları uygulayacağı noktasında ışık tutmaktadır.

1.3. Devletin Gelir Dağılımına İlişkin Rolü

Piyasa ekonomisi içerisinde bazı kişilerin daha zengin, bazı kişilerinse daha fakir olması kuvvetli bir ihtimal olarak her zaman mevcuttur. Gelir dağılımında yaşanabilecek sorunlara karşın devlet bazı müdahale mekanizmalarını kullanmaktadır. Devletin gelir dağılımındaki rolü '' gelirin yeniden dağılımı'' ya da '' ikincil gelir dağılımı'' olarak adlandırılmaktadır.. Üretim sürecine katılan üretim faktörlerinin kendi faktör paylarını gelir olarak aldığı ve gelirin dağıtımına devletin müdahalesinin olmadığı durum ise '' birincil gelir dağılımı'' olarak tanımlanmaktadır. Devletin birincil gelir

dağılımına müdahalesi yasal düzenlemeler şeklinde olabilirken ikincil gelir dağılımı olarak tanımlanan hali hazırda oluşmuş bir gelir dağılımına müdahalesi ise ağırlıklı olarak vergi ve sübvansiyonlar ile sağlanabilmektedir. Sonuç itibariyle devletin gelir dağılımına ilişkin rolü hem birincil hem ikincil gelir dağılımı aşamasında ortaya çıkmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 205 -206).

1.3.1. Birincil Gelir Dağılımı

Üretim faktörü sahiplerinin, mevcut piyasa ekonomisi içerisinde devlet müdahalesi olmadan üretimden aldıkları paylar birincil gelir dağılımını oluşturmaktadır. Devletin birincil gelir dağılımına müdahalesi, yasal düzenlemeler şeklinde olabilmektedir. Birincil gelir dağılımına müdahale, devletin henüz gelir dağılmadan, gelirin dağıtılması aşamasında düzenlemeler yapması anlamını taşımaktadır. Yapılan müdahaleler gelir dağılımının sonuçlarını değil, sebeplerini değiştirmiş olur. Bunun en belirgin örneği asgari ücret uygulamalarıdır. Devlet, asgari ücret yasaları ile gelirin dağılması aşamasında müdahil olarak ücretlerin belli bir düzeyin altına inmesine izin vermez, böylece fonksiyonel gelir dağılımında emek lehine düzenleme sağlanmış olur (Kirmanoğlu, 2011: 206-207). Bunun yanı sıra devlet, ekonomik dengenin gerektirdiği ölçüde bankalar piyasasına müdahale edip faiz oranlarını belirleyerek gelir dağılımı dengelerinin değişimini sağlayabilir. Ayrıca, belirli ürünlerin özellikle halkın iaşesinde önem teşkil eden tarım ürünlerinin fiyatlarında üreticiyi korumak için taban fiyat; savaş, kıtlık gibi durumlarda da tüketiciyi korumak için tavan fiyat uygulayabilir (Pehlivan, 2009: 31).

Birincil gelir dağılımı aşamasında devletin müdahil olmasının bir başka yolu ise toprak reformudur. Toprakta mülkiyet dağılışını adil bir hale getirmek, tarımsal arazilerin parçalanmasını engelleyip bu alanları işletenlere mal etmek şeklinde tanımlanabilecek toprak reformuyla devlet, bir üretim faktörü olan toprağın sahiplerinin aldığı kira ve rant gelirlerinin daha adil dağılmasını sağlayabilmektedir.

Bölüşüm ilişkilerini değiştirmenin bir başka yolu ise sermaye mülkiyetini değiştiren yasal düzenlemelerdir. Devlet, çeşitli üretim kollarında kapitalist işletmeleri kamulaştırıp kendi mülkiyet alanını genişletme yoluna gidebilir. Bu durumda kapitalist sınıfın el koyduğu ürün fazlası gerilemeye başlar ve bu sınıfın milli gelirden aldığı pay daralmış olur. (Boratav, 1972: 53). Böylece devlet, gelir dağılımını kaynağından değiştirerek birincil gelir dağılımı üzerinde etkinlik sağlamış olur.

1.3.2. İkincil Gelir Dağılımı

Devletin, gelir eşitsizliklerini azaltmak amacıyla piyasada oluşmuş olan gelir dağılımını, vergi ve harcamalar vasıtasıyla düzenlemesi ‘‘ gelirin yeniden dağılımı’’ ya da ‘‘ikincil gelir dağılımı’’ olarak adlandırılmaktadır. Buradaki amaç, gelir adaletsizliklerinin sebeplerini değil sonuçlarını değiştirmektir.

Bu doğrultuda en önemli vasıtalardan biri vergi ve sübvansiyonlardır. Devlet artan oranlı vergi sistemini benimseyerek yüksek gelirli kişileri daha fazla, düşük gelirli kişileri ise daha az vergilendirerek gelir adaletini sağlayabilir. Aynı zamanda devlet, doğrudan yahut dolaylı şekilde üretici ve tüketicilere belli bir fayda sağlamak için sağladığı sübvansiyonlar ile de gelir adaletini sağlayabilmektedir. Sübvansiyonlar vasıtasıyla üretici ve tüketiciyi korunarak reel gelirlerinde artış sağlanabilirken bölgesel yatırım ve teşviklerle de coğrafi gelir eşitsizliği giderilebilmektedir. Sübvansiyonlar ile vergi ödeyenlerden sübvansiyonlardan yararlananlara doğru gelir akışı sağlanarak gelir dağılımı, devlet tarafından düzenlenebilmektedir (Pehlivan, 2009: 37).

Gelir adaletsizliği ve yoksulluğun önüne geçmenin en önemli araçlarından biri de sosyal transfer harcamalarıdır. Sosyal transfer harcamaları, devletin korunması gerekenlere ya da çalışmayanlara veya işsizlik, sakatlık, yaşlılık gibi nedenlerle çalışamayıp geçimleri için yeterli bir gelir düzeyine sahip olmayanlara destek olarak gelir dağılımında düzenleyici bir rol üstlenmektedir (Pehlivan, 2009: 38). Sosyal transfer harcamaları, primli ve primsiz rejim olmak suretiyle iki şekilde uygulanabilmektedir. Primsiz rejim kapsamına giren sosyal yardımlar, devletin belirli bir gelir grubunun altındaki kişilere sağladığı ayni ve nakdi yardımları kapsarken bireyleri çeşitli risklere karşı koruyan sigorta hizmetleri için yapılan emeklilik, sakatlık veya işsizlik sigortaları ise primli rejim kapsamında yer almaktadır.

1.4.Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri

1.4.1. Yüzde Paylar Analizi

Yüzde paylar analizi, kişisel gelir dağılımını ölçmek amacıyla, hane halklarını %5'lik, %10'luk yahut %20'lik gruplara ayırmak suretiyle gelir grupları arasında karşılaştırma yapmaya imkan sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu analizde gelir grupları genellikle %20'lik 5 gruba ayrılır. Buna göre hanehalkları kullanılabilir hanehalkı gelirine veya hanedeki tüm fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak %20'lik 5 gruba bölünür. Yüzde paylar analizi, P80/20 şeklinde gösterilip "Son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay/ İlk yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay" formülünden hesaplanarak, geliri daha yüksek olan son yüzde 20'lik grubun, geliri düşük olan ilk yüzde 20'lik gruba göre toplam gelirden kaç kat daha fazla pay aldığını ifade etmektedir (www.tuikweb.tuik.gov.tr, 2011). Bu yöntemle, gelir gruplarının toplam gelirden aldığı paylar mukayese edilerek gelir eşitsizliği hakkında bilgi edinilmektedir.

1.4.2. Lorenz Eğrisi

1905 yılında Amerikalı istatistikçi Max Otto Lorenz tarafından geliştirilen ve onun adıyla anılan Lorenz Eğrisi, gelir dağılımı eşitsizliğini grafiksel olarak gösteren yöntemlerden biridir. Eğrinin yatay ekseninde nüfusun kümülatif yüzde payları, dikey ekseninde ise gelirin kümülatif yüzde payları yer almaktadır. Yatay eksende nüfus %20'lik 5 dilime ayrılır ve bu dilimlerin gelirden aldığı yüzde payı gösteren oranlar kümülatif olarak işaretlenir. İşaretlenen noktaların birleşimiyle oluşan bu eğri Lorenz eğrisini oluşturur.

Gelirin tüm kişi yahut hane halklarına eşit dağılımını ifade eden 45 derecelik köşegen '' mutlak eşitlik doğrusu'' olarak ifade edilmektedir. Bu doğruya göre nüfusun ilk %20'si gelirin %20'sini, ikinci yüzde yirmisi yine gelirin yüzde yirmisini, 3. %20'si aynı şekilde gelirin %20'sini almakta ve bu şekilde devam etmektedir. Elbette gerçek yaşamda, gelirin mutlak bir şekilde adil dağıldığı ülke yoktur.

Kişisel gelir dağılımını ölçmeye yarayan Lorenz Eğrisi Şekil 1'de görüldüğü üzere, karenin köşegenini uç noktalarda kesmektedir. Eğrinin köşegenden uzaklaşması, gelir dağılımında eşitsizliğin arttığı, eğrinin mutlak eşitlik doğrusuna yaklaşması ise gelir eşitsizliğinin azaldığı anlamını taşımaktadır.

Şekil 1: Lorenz Eğrisi

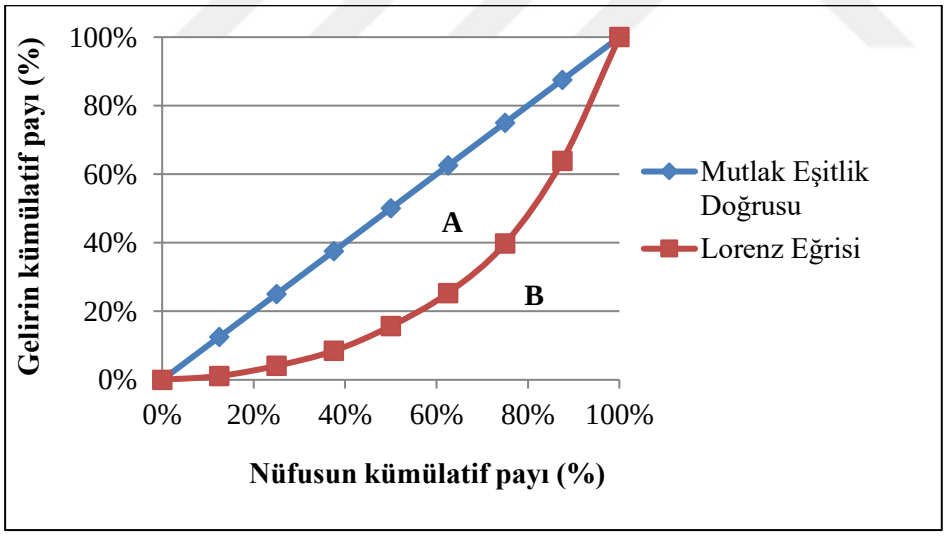

1.4.3.Gini Katsayısı

Gelir eşitsizliğini ölçmek amacıyla Lorenz eğrisinden türetilen Gini katsayısı, 1914 yılında İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından geliştirilmiştir. Kişisel gelir dağılımını ölçmede ve uluslararası mukayeselerde sıkça kullanılan Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve mutlak eşitlik doğrusu arasında kalan alan ile mutlak eşitlik doğrusunun sağında kalan üçgen alanın birbirine oranlanmasıyla elde edilmektedir. Bir başka ifadeyle;

$\mathbf{G=\frac{A}{A+B}}$şeklinde gösterilebilir.

0 ile 1 arasında değer alan bu katsayının 0 olması mutlak eşitlik, 1 olması ise mutlak eşitsizlik anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hesaplanan değer 0'a ne kadar yakınsa gelir eşitsizliği o kadar az, 1'e ne kadar yakınsa da gelir dağılımında eşitsizlik o kadar fazladır. Gini katsayısı aşağıdaki formülasyona göre hesaplanmaktadır (www.tuikweb.tuik.gov.tr, 2011).

$$\mathbf{G} = \left[\frac{\mathbf{1}}{\boldsymbol{N^2}} \sum_{\boldsymbol{i=1}}^{\boldsymbol{N}} \sum_{\boldsymbol{j=1}}^{\boldsymbol{N}} |\boldsymbol{Y_i - Y_j}| \boldsymbol{f(Y_i) f(Y_j)} \right] \Big/ \mathbf{2}\overline{\boldsymbol{Y}}$$

$\boldsymbol{Y_i}$**:**i. grubun toplam geliri

$\boldsymbol{Y_j}$**:** j. grubun toplam geliri

$\boldsymbol{f(Y_i)}$**:**i. grubun gelir çokluğu

$\boldsymbol{f(Y_j)}$**:** j. grubun gelir çokluğu

$\boldsymbol{N}$**:** Birim sayısı

$\overline{\boldsymbol{Y}}$**:** Gelirlerin aritmetik ortalaması

Gini katsayısı, uluslararası ya da zamanlar arası mukayeselerde faydalı bir veri olmakla birlikte bazı ülkelerde istatistiklerin düzenli olmayışı, farklı hesaplama yöntemleri ve ölçek farklılıkları karşılaştırmalarda daha dikkatli olmayı gerektirmektedir. Aynı zamanda Gini katsayısının alt ve üst gelir düzeylerindeki yığılmalara kayıtsız kalması, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalarda göz önünde bulundurulmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 16).

Gelir dağılımı, içerisinde birçok parametreyi birden barındıran ve salt Gini katsayısı ile ifade edilemeyecek kadar karmaşık bir konudur. Gini katsayısının ana öğesi gelir dilimleridir ve bu dilime mensup insanlar ait oldukları sosyal sınıfa ya da sosyoekonomik gruba göre değil gelir düzeylerine göre tanımlanmaktadır (Boratav, 2012: 10). Gini katsayısı, kimi zaman toplumsal sınıflar arası karşıtlıkların arttığı zamanlarda örneğin kent ekonomisini ve sanayi sektörünü daha fazla etkileyen ancak bir taraftan emek gelirlerinin enflasyon karşısında eridiği ve işsizlik oranlarının yükseldiği bir kriz ortamında düşebilmektedir. Dolayısıyla gelir dağılımı, sadece Gini katsayısı üzerinden incelenmeyip destekleyici verilerle ve hangi koşullar altında nasıl değişim gösterdiği irdelenerek analiz edilmelidir.

1.4.4.Kuznetz Eğrisi

1971 yılında Nobel ekonomi ödülü almaya hak kazanan Amerikalı istatistikçi ve iktisatçı Simon Kuznets, 1955 yılında yayınladığı ‘‘ Economic Growth and Income Inequality’’ adlı makalesinde, ülke kalkınmasının ilk dönemlerinde hem ekonomik büyümenin hem de gelir eşitsizliğinin artacağını ancak ekonomik gelişmenin ileri aşamalarında, gelir eşitsizliğinin azalma eğilimi içerisine gireceğini öne sürmüştür. Bu ilişki literatürde ‘‘Kuznets Hipotezi’’ ya da ‘‘ Ters U Savı’’; büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi gösteren eğri ise ‘‘ Ters U Eğrisi’’ ya da ‘‘ Kuznets Eğrisi’’ olarak yer almaktadır.

Şekil 2: Kuznetz Eğrisi

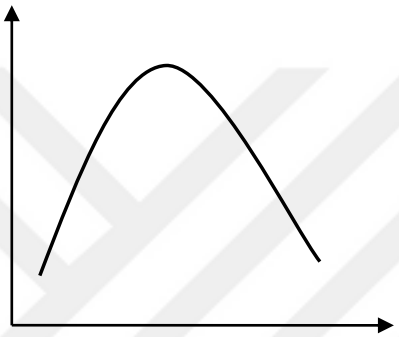

Kuznets, büyüme ile eşitsizlik arasında Ters U şeklinde olan bu ilişkiyi, emeğin tarım kesiminden sanayi kesimine doğru kaymasına bağlamıştır. Buna göre tarım sektöründen sanayi sektörüne kayış ile gerçekleşen ekonomik kalkınmanın başlangıç döneminde, gelir görece belli bir grubun elinde toplanmakta, sanayi kesiminde hali hazırda çalışan iş gücü ile kırdan kente yeni göç etmiş iş gücü arasında gelir farklılıkları bulunmaktadır (Özdemir v.d., 2017: 96). Bir adaptasyon sürecinin yaşandığı bu dönem, eğrinin sol tarafında görüldüğü üzere büyüme artışına rağmen gelir eşitsizliğinin arttığı ve zenginliğin geniş kitlelere yayılmadığı bir dönemdir. Sanayi sektörünün büyümeye başlayıp gelir ve istihdamdaki payının belirli bir seviyeye gelmesiyle birlikte eğrinin sağ tarafında görüldüğü üzere, gelir eşitsizliği azalma eğilimine girmektedir. Kuznets, ters U şeklindeki bu ilişkiyi İngiltere, Almanya ve ABD üzerinden değerlendirmiştir. Söz konusu ülkelerde Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde gelir eşitsizliği artma, 1920 sonrası dönemde ise azalma eğilimi göstermiştir (Kuznets, 1955: 4).

1.4.5. Diğer Ölçüm Yöntemleri

Literatürde yer alan amprik çalışmalarda sıklıkla rastlanılmasa da teorik olarak başka ölçüm yöntemleri de mevcuttur. Bunlar; Değişim Aralığı Yöntemi, Göreli Ortalama Mutlak Sapma, Pearson Çarpıklık Katsayısı, Varyans Katsayısı, Logaritmik Standart Sapma, Pareto Katsayısı, Elteto-Frigyes Endeksi, Theil Endeksi, Dalton Endeksi, Atkinson Endeksi şeklinde sıralanabilir. Sayılan yöntemler arasında amprik çalışmalarda en çok kullanılan Theil Endeksi, nüfus ve gelir düzeylerini

ağırlıklandırarak bölgesel gelir eşitsizliğine yardımcı olmakta, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. 0 olması mutlak eşitliği, 1 olması mutlak eşitsizliği temsil etmektedir.

1.5. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Yoksulluk olgusu özellikle çeyrek asırdır iktisat literatüründe önem kazanmaya başlamıştır. 1970'lerde Dünya Bankası Başkanı Robert McNamara'nın öncülüğünde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah seviyesini yükseltmek amacıyla yoksulluğa dikkat çeken çalışmalar, yoksulluk kavramının iktisat literatüründe önem kazanmasında basamak olmuştur (Şentürk, 2009: 206).

Bu olgu çok boyutlu olması itibariyle birçok tanımlamaları beraberinde getirmekle birlikte iktisat literatüründe ağırlıklı olarak parasalcı yaklaşım çerçevesinde ''mutlak yoksulluk'' ve ''göreli yoksulluk'' üzerinden ele alınmaktadır. Ekonomi yazınında egemen olan mutlak yoksulluk genel itibariyle, kişilerin beslenme, sağlık, gıda barınma gibi hayatlarını idame ettirecek temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk içinde olacak kadar düşük gelir etme durumu olarak tanımlanabilir. Ancak yoksulluk bir taraftan ''göreli yoksulluk'' ifadesinden de anlaşılacağı üzere, içinde yaşanılan toplumun genel refah seviyesi ile de ilişkili bir kavramdır.

Yoksulluk, bölüşüm meselesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksul olarak tanımlanan kişilerin ağırlığının gelir dağılımı tablolarında alt kümelere mensup insanlardan oluşması, gelir dağılımı çalışmalarında yoksulluk oranlarının da irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte geri kalmış bir ülke, çoğunluğun yoksul kişilerden oluşmasından dolayı gelir dağılımında eşit bir görünüm sergileyebilir. Bu noktada, söz konusu toplumun refah seviyesini ölçmek açısından destekleyici bir veri olarak yoksulluk oranları devreye girmelidir.

1.5.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, kişilerin gıda, sağlık, barınma gibi hayatı idame ettirecek temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tanımlanabilir. Modern yoksulluk araştırmacılarının öncülerinden Charles Booth ve Seebohm Rowntree, mutlak yoksulluk kavramını, asgariyaşam gereksinimlerini karşılayabilecek maddi imkanlardan yoksun olma durumu olarak tanımlamışlardır (Şentürk, 2009: 207). Bu tanımın içerisindeki temel ihtiyaç maddeleri, kişilerin fiziksel varlığını idame ettirebilmesi için gerekli kalori miktarı, barınma, sağlık ve giyim kalemleri olarak yorumlanabilir. Kabul edilebilir asgari bir yaşam standardının altında olan insanların toplam nüfusa içerisindeki payı, mutlak yoksulluk oranını oluşturmaktadır.

Mutlak yoksulluk oranının hesaplanması için yoksulluk sınırı olarak ifade edilen belirli bir eşik değerin belirlenmesi gerekmektedir. Mutlak yoksulluk oranının tespiti için belirlenen eşik, hayatı idame ettirecek minimum kalori miktarı üzerinden belirlenebildiği gibi gıdanın yanı sıra temel ihtiyaç maddelerini de içeren gıda dışı harcamalar dahil edilerek de hesaplanabilmektedir. Bireylerin asgari düzeyde temel harcamaları için yeterli bir parasal miktar üzerinden belirlenen yoksulluk sınırı, toplumdan topluma, coğrafyadan coğrafyaya değişiklik gösterebilmektedir. Hatta kişilerin yaşına, mesleklerine, sosyoekonomik durumlarına göre değişebilen bu sınırı herkes için standart bir hale getirmek tartışmaya açık bir konudur. Ülkelerin, kurum ve kuruluşların yoksulluk sınırını için baz aldıkları eşik değer, bir bakıma mutlak yoksulluk kavramına göreli bir boyut kazandırmaktadır.

BM 1990 yılında yaptığı çalışmasında, kişi başına gereken kalori miktarını ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine göre tasnif etmiştir. Buna göre kişi başına gereken kalori miktarı, gelişmiş ülkelerde 3390, gelişmekte olan ülkelerde 2480 ve az gelişmiş ülkelerde 2070 olarak hesaplanmıştır (Tireli 2009: 32). TÜİK ise fert başına düşen asgari kalori miktarını 2100 olarak belirlemiştir. Aynı zamanda FAO ve WHO tarafından geliştirilen tanıma göre, var olan geliri ile mutlak yoksulluk tanımındaki günlük kalori miktarının en fazla yüzde 80'ini karşılayabilenler ultra yoksul ya da aşırı yoksul olarak belirtilmiştir (Gönel, 2013: 31). Dünya Bankası, 1990 yılında yoksulluğu uluslararası ölçekte hesaplayabilmek ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak amacıyla 1985 yılına ait satın alma gücü paritesi fiyatlarına göre mutlak yoksulluk durumunu, günde 1$'ın altında gelir elde edilmesi olarak ifade etmiştir. Zaman içerisinde revize edilen yoksulluk sınırı 2001'de 1,08 $, 2008'de, 1,25 $ ve 2015'de ise 1,90 $ olmuştur (Arabacı, 2019: 126). Son olarak yapılan değişikliğe göre ise bu sınır 2,15 $ olarak kabul edilmiştir (data.worldbank.org, 2023).

1.5.2. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk kavramı, insanın sosyal bir varlık olup toplumun parçası olmasından yola çıkmaktadır. Göreli yoksulluk, kişilerin içerisinde yaşadıkları toplum koşulları ve özellikleri referans alınarak toplumun bütününün gelir veya harcama düzeyi üzerinden ölçülmektedir.

Ülkelerin sosyoekonomik durumlarına göre göreli yoksulluk değişim göstermektedir. Bazı toplumlarda televizyon, özel taşıma aracı gibi eşyalara sahiplik zaruri bir ihtiyaç olabilirken bazı toplumlarda olmayabilir (Gönel, 2013: 34). Ya da Adam Smith'in 1776'da yayınladığı ''Ulusların Zenginliği'' eserinde bahsettiği gibi, bazı toplumlarda keten gömlek ve deri ayakkabı, utanç duymadan insan içine çıkmak adına hayatın bir zorunluluğu haline gelmiş olabilir (Boz, 2012: 74). Bu noktada göreli yoksulluk, bahsedilen örneklerden hareketle subjektif bir kimlik kazanmaktadır.

TÜİK, HBA verileriyle yapılan yoksulluk çalışmalarında, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'sini ''göreli yoksulluk sınırı'' ; eşdeğer fert başına tüketim harcaması, göreli yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payını ise ''göreli yoksulluk oranı'' olarak tanımlamıştır (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013). Bu tanımdan hareketle, medyan değerin yarısı yaklaşımına göre belirlenen göreli yoksulluk oranları üzerinden yapılan uluslararası mukayeselerin sağlıklı olmayacağını söylemek mümkündür. Bu şekilde yapılan karşılaştırmalarda, gelişmiş ülkelerin yoksulluk oranının, gelişmekte olan ülkelerin oranından daha yüksek çıkması gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla göreli yoksulluğun, bir ülke için, zaman serisi analizi şeklinde incelenmesi daha doğru olacaktır.

1.5.3. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk oranlarının tespiti amacıyla referans alınan eşik değer yoksulluk sınırı olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu eşik değer, harcama ya da gelir düzeyi üzerinden baz alınabilir. Aynı zamanda yoksulluk çizgisi, mutlak yoksulluk oranlarının tespiti için; halk arasında açlık sınırı olarak bilinen, hayatı idame ettirecek minimum kalori miktarının fiyat karşılığı referans alınarak belirlenebildiği gibi, gıdanın yanı sıra en temel gıda dışı ihtiyaçların da fiyat karşılığı baz alınarak da oluşturulabilmektedir. Yoksulluk çizgisi, göreli yoksulluk oranlarının tespiti içinse içinde yaşanılan toplumun ortalaması dikkate alınarak; fert başına düşen gelir ya da tüketim harcamasının medyan değerinin %40'ı , %50'si , %60'ı gibi belli bir oranı kullanılarak oluşturulmaktadır. Çoğunlukla medyan gelir ya da tüketim harcamasının yarısı (%50'si) üzerinden belirlenmektedir.

TÜİK'in çalışmalarında kullandığı yoksulluk sınırlarının tanımları aşağıda sıralanmıştır (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013):

TÜİK, yoksulluk sınırını, gıda harcamaları için hane halklarının gıda tüketiminden önemli paya sahip 80 maddede üzerinden belirlenen bir ferdin günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak gıda sepetini maliyeti olarak ifade etmiştir. Gıda yoksulluk oranı, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

TÜİK, gıda yoksulluk sınırına, gıda dışı mal ve hizmet payının da eklenmesi ile tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payının ortalaması esas alarak gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırı da belirlemiştir. Bu oranlar HBA verilerinden her yıl için hesaplanmaktadır. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak alınmıştır.

TÜİK çalışmalarında uluslararası karşılaştırmalarda baz alınan bazı yoksulluk eşik değerlerini de hesaplanmıştır. Bu bağlamda, cari satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 $, 2.15 $ ve 4.30 $'a karşılık gelen değerler, yoksulluk sınırları olarak tanımlanmıştır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, cari satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük sınırların altında kalanlar yoksul olarak belirlenmiştir.

TÜİK, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması ya da eşdeğer hanehalkı fert medyan gelirinin değerinin %50'sini göreli yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Göreli yoksulluk oranı ise, ifade edilen tanımlar uyarınca göreli yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE 1980-2024 YILLARI ARASINDA GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Gelir eşitsizliği ve yoksulluk, insanlık tarihi boyunca var olan bir konu olup çözüm bekleyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu sorunlar özellikle azgelişmiş ülkelerde mevcut olmakla birlikte Türkiye'nin de ekonomi gündeminde tartışmalı bir konu olarak yer almaktadır.

1980 sonrası dönem Türkiye tarihinde, sadece ekonomik anlamda dünya piyasalarına açılma değil, aynı zamanda siyasal ve sosyal yapının uğrayacağı hızlı ve köklü değişimlerin de başlangıcıdır. 1980 sonrası dönemde Türkiye'de neoliberal politikaların ağırlık kazanmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı giderek çözülmeye başlamıştır. Bu yaklaşımla birlikte kişisel gelir dağılımı düşük gelirli gruplar aleyhine, fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine, sektörel gelir dağılımı tarım aleyhine, bölgesel gelir dağılımı geri kalmış bölgeler aleyhine gelişim göstermiştir. Türkiye'de 2000'li yılların başından bu yana mutlak yoksulluk oranlarında nispi bir azalma görülse de gini katsayısının 1980'den günümüze değin 0,40 sularından geriye gitmediğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda OECD ülkeleri arasında Türkiye, gelir adaleti bakımından son üç ülke arasındaki yerini korumaya devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin esas sorununun mutlak yoksulluktan ziyade gelir adaletsizliği olduğunu ortaya koyarak gelir dağılımının toplumsal refahı sağlamak adına ne kadar hassasiyetle üzerinde eğilinmesi gereken bir konu olduğunu göstermektedir.

Bir ülkede toplam gelirin bölüşümüne ilişkin gelir dağılımı verilerinin ortaya konması ve analiz edilmesi; ülkenin gelişmişlik düzeyi ve zaman içindeki değişimlerin görülmesi bakımından fikir verebilmektedir. Aynı zamanda bu veriler hükümetlere, gelir eşitsizliği ve yoksulluğun önüne geçilmesi adına hangi alanlara nasıl politikalar uygulanacağı noktasında rehber olması açısından önem teşkil etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de 1980-2024 yılları arasında görülen kişisel, fonksiyonel, sektörel, bölgesel gelir dağılımları istatiksel verilerin ışığında ele alınacaktır. Aynı zamanda gelir dağılımı verilerine destek olması açısından yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları da gösterilecektir. Gelir eşitsizliğinin ölçülmesi 1963'lerde başlamış olmasına rağmen yoksullukla ilgili çalışmalar 2002'den beri mevcuttur. Bu nedenle yoksulluk istatistikleri 2002 yılı itibariyle gösterilebilecektir.

2.1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

2.1.1. Türkiye'de Yapılmış Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları

Türkiye'de gelir dağılımını ölçmek amacıyla yapılan çalışmalar farklı zaman aralıklarında, farklı metodolojiler ve farklı kişi ve kurumlarca gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de gelir eşitsizliğine ilişkin ülke genelini kapsayan ilk detaylı çalışma Tolgay Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan tarafından DPT adına 1963 yılında yapılmıştır. Bu çalışma, 327.000 gelir vergisi mükellefinin beyanatları esas alınarak oluşturulmuştur. Ancak çalışma, sondaj usulüyle düzenlenmemesi, beyanname veren mükelleflerin 327.000 kişiyle sınırlı kalıp kapsamının dar olması ve o dönemde vergi kaçakçılığının yoğun olması gibi sebeplerden dolayı eleştirilmektedir (Erdoğan, 2002: 43). Yine de bu araştırmanın Türkiye'de yapılan ilk kapsamlı kişisel gelir dağılımı araştırması olması, iktisat literatüründe önem arz etmektedir.

1963 yılında yapılan çalışmayı 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü tarafından Tuncer Bulutay ve arkadaşlarının yaptığı çalışma izlemiştir. DPT adına yapılan bu araştırmanın 1963 çalışmasından farkı, gelir dağılımı anketlerine dayalı ilk çalışma olmasıdır. Bu çalışma ise örneklemin sınırlı tutulması nedeniyle eleştirilmiştir. Araştırma bir doğurganlık çalışması olduğu için, kapsamı sadece eşi 45 yaşından küçük evli erkeklerle sınırlandırılmıştır (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014: 62). Dolayısıyla tüm hanehalklarının %17'si ve toplam nüfusun %8'i araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

1968 yılından sonra yapılan araştırma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü tarafından 1973 yılında DPT adına yapılan çalışmadır. Soru cevap şeklinde 6500 hane halkına yönelik yapılan bu çalışmada, sadece 4658'inin verdiği cevaplar kullanılabilir nitelikte olup araştırmanın temelini oluşturmuştur. Bu dönemde Türkiye'de köylü nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı %60,4 olmasına karşın anket çalışması için seçilen örneklemde kırsal kesimin ağırlığının %23,1 olması araştırmaya getirilen eleştirilerden biridir (Karaman, 1987: 20). Bir başka eleştiri ise 1970'li yılların önemli bir gelir kaynağı olan yurtdışı transfer gelirlerinin hesaplamaya dahil edilmemiş olmasıdır (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014: 63).

Türkiye'de 1973 yılının ardından ulaşılabilir gelir dağılımı verileri 1978 ve 1983 yıllarına aittir. Bu yıllara ait veriler 1986 yılında Merih Celasun tarafından, anket çalışması olmaksızın ekonometrik analiz yöntemiyle hesaplanmıştır. Bu veriler 1973 çalışmasının tarım dışı gelirleri ve tarımsal nüfusun ağırlığının eksik olarak hesaba katılması eleştirisine karşın birtakım düzenlemeler yapılarak elde edilmiştir (Bayramiç, 2006: 72).

1983 yılının ardından Türkiye'de kişisel gelir dağılımına ilişkin veriler, 1986 yılında TÜSİAD tarafından yayınlanmıştır. 1444 hanehalkı reisiyle yüz yüze görüşülerek yapılan bu çalışma özellikle

gelir dağılımı için yapılmış bir araştırma değildir. Çalışmada Türkiye'de hanehalklarının sosyoekonomik durumu resmetmek amaçlanmıştır (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014: 63).

1986 TÜSİAD çalışmasının ardından 1987 yılında DİE, kişisel gelir dağılımı ile ilgili veriler sunan ve Türkiye genelini kapsayan ''Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'' adında ilk çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu anket vasıtasıyla beş bölge bazında ve kır- kent ayrımıyla tüketim farklılaşmaları ortaya konulmuş (DPT, 2001, s.16), sonuçlar tüketici fiyat endeksinin belirlenmesinde kullanılmıştır (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014: 64).

1988 yılında Emre Kongar, KAMAR adına bir gelir dağılımı çalışması yayınlamıştır. KAMAR araştırmasının doğrudan gelir belirlemeye yönelik olmayıp geliri kaba bir yan istatistik olarak görülmüş olması bakımından, diğer araştırmalarla karşılaştırma yapmaya uygun bir çalışma olmadığını söylemek mümkündür (Kongar, 1999: 15).

DİE, ikinci gelir dağılımı anketini 1994 yılında yapmıştır. 7 coğrafi bölge, 19 bağımsız il merkezi ve kır- kent ayrımında Türkiye genelini kapsayan bu çalışmada, kentsel kesimde 18.264, kırsal kesimde ise 7.992 örnek hanehalkı olmak üzere toplam 26.256 örnek hanehalkı takip edilmiştir (DPT, 2001: 16).

1994 yılından 2002 yılına değin geçen uzun bir zaman aralığında, DİE tarafından gelir dağılımı verilerini derleyen bir anket çalışması yürütülmemiştir. 2002 yılından itibaren o zamanki adıyla DİE şimdiki adıyla TÜİK, gelir dağılımına ilişkin veri kaynağı olma özelliğine sahip ''Hanehalkı Bütçe Anketi''adında yeni anket düzenlemesine geçmiştir.

2006 yılından sonra ise TÜİK, AB uyum çerçevesinde panel anket yönteminin kullanıldığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketleri'nden yararlanmıştır. GYKA ile gelir dağılımının yanı sıra gelire dayalı göreli yoksulluk ve sosyal dışlanma konularında da bilgiler derlenmiştir. (https://tuikweb.tuik.gov.tr). GYKA verileri, bir önceki yılın gelir bilgileri referans alınarak oluşturulmaktadır.

2.1.2. Türkiye'de 2002 Öncesi Veriler Işığında Kişisel Gelir Dağılımı

Türkiye'de gelir dağılımı çalışmaları 1963 yılından günümüze değin yukarıda belirtildiği üzere farklı kişi ve kurumlarca ve farklı metodolojilerle yapılmıştır. Bu verilerin farklı kişiler ve kurumlar tarafından yürütülmüş olması mukayese edilebilirliği sağlıklı kılmamakla birlikte sonuçların yıllar içinde birbirlerini destekler nitelik taşıması, Türkiye'de kişisel gelir dağılımı hususunda genel eğilimleri görmek adına faydalı olacağını göstermektedir.

Tablo 1'de 1963, 1968 ve 1973 verileri DPT çalışmaları, 1978 ve 1983 verileri Merih Celasun çalışması, 1986 verileri TÜSİAD çalışması, 1987 ve 1994 verileri ise DİE çalışmaları baz alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 1: Türkiye'de 2002 Öncesi Döneme Ait Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları

	1963	**1968**	**1973**	**1978**	**1983**	**1986**	**1987**	**1994**
En düşük %20	4,5	3	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9
2. %20	8,5	7	8	7,4	7	8,4	9,6	8,6
3. %20	11,5	10	12,5	13	12,6	12,6	14,1	12,6
4. %20	18,5	20	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19
En Yüksek %20	57	60	56	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,5	0,43	0,49
P80/P20	12,7	20	16,1	18,9	20,7	14,3	9,6	11,2

Kaynak: : Devlet Planlama Teşkilatı,*Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2001, s.16.

DPT'nin 1963 yılında yaptığı çalışmanın verilerine bakılacak olursa; nüfusun en düşük gelirli %20'lik kesimi toplam gelirin %4,5'ini alırken en zengin %20'lik kesimi ise %57'sini almıştır. En düşük gelirli %20'lik kesimle en yüksek gelirli %20'lik kesim arasında yaklaşık olarak 12 kat fark mevcut olup gini katsayısı 0,55 olarak hesaplanmıştır.

DPT'nin 1968 ve 1973 yıllarında yaptığı çalışmalara bakılacak olursa; en düşük %20'lik kesimin aldığı paylar sırasıyla %3 ve %3,5, en yüksek kesimin aldığı paylar ise sırasıyla %60 ve 56 olmuştur. 1968 yılında en düşük gelirli %20'lik kesimle en yüksek gelirli %20'lik kesim arasında yaklaşık olarak 20 kat, 1973 yılında ise 16 kat fark görülmüştür.

Merih Celasun'un 1978 ve 1983 yılında yaptığı çalışmalara bakılacak olursa; ; en düşük %20'lik kesimin aldığı paylar sırasıyla %2,9 ve %2,7, en yüksek kesimin aldığı paylar ise sırasıyla %54,7 ve 55,8 olmuştur. Bu dönemlerde 1963 ve 1968 yıllarına nazaran daha eşitlikçi bir görünüm sergilendiği söylenebilir. 1978 yılında en düşük gelirli %20'lik kesimle en yüksek gelirli %20'lik kesim arasında yaklaşık olarak 18 kat, 1983 yılında ise 20 kat fark gözlemlenmiştir.

1986 TÜBİTAK çalışmasında en düşük gelir grubu toplam gelirin %3,9'unu alırken en yüksek gelir grubu ise %55,9'una sahip olmuştur. Bir önceki gelir dağılımı çalışmasının yapıldığı 1983 yılına nazaran daha eşitlikçi bir görünüm sergilenerek gini katsayısı 0,52'den 0,5'e düşmüştür.

DİE'nin 1987 ve 1994 yıllarında yaptığı çalışmalara bakılacak olursa; ; en düşük %20'lik kesimin aldığı paylar sırasıyla %5,2 ve %4,9, en yüksek kesimin aldığı paylar ise sırasıyla %49,9 ve 54,9 olmuştur. 1987 yılında 1986'ya göre gelir dağılımında daha eşitlikçi bir görünüm sergilenmiş ve gini katsayısı 0,5'den 0,43'e düşmüştür. 1994 yılında ise bir önceki gelir dağılımı çalışmanın yapıldığı

1987 yılına göre gelir dağılımında daha eşitsiz bir görünüm sergilenerek gini katsayısı 0,43'den 0,49'a yükselmiştir.

Tablo 2: 1987 ve 1994 Yıllarına Ait %5'erlik Gelir Grupları İtibariyle Gelir Dağılımı

Nüfus Dilimleri	Türkiye		Kent		Kır	
	1987	**1994**	**1987**	**1994**	**1987**	**1994**
1.%5	0.70	0.69	0.87	0.78	0.62	0.73
2. %5	1.24	1.15	1.28	1.14	1.191	1.30
3. %5	1.53	1.40	1.52	1.36	1.56	1.64
4.%5	1.76	1.62	1.76	1.55	1.84	1.91
5.%5	2.01	1.83	2.00	1.75	2.08	2.16
6.%5	2.28	2.04	2.22	1.94	2.35	2.40
7.%5	2.53	2.26	2.43	2.14	2.65	2.66
8.%5	2.79	2.49	2.68	2.35	2.96	2.93
9.%5	3.06	2.74	2.93	2.57	3.26	3.20
10.%5	3.33	2.99	3.21	2.82	3.57	3.52
11.%5	3.66	3.28	3.55	3.8	3.89	3.86
12.%5	4.02	3.59	3.92	3.40	4.26	4.21
13.%5	4.43	3.97	4.34	3.75	4.66	4.62
14.%5	4.93	4.43	4.81	4.17	5.11	5.07
15.%5	5.52	4.97	5.40	4.68	5.72	5.66
16.%5	6.28	5.65	6.16	5.29	6.48	46.44
17.%5	7.25	6.53	7.20	6.15	7.49	7.42
18.%5	8.66	7.84	8.69	7.42	8.77	8.76
19.%5	11.01	10.17	11.22	9.80	10.79	11.12
20.%5	23.01	30.34	23.82	33.84	20.77	20.40

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı,*Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2001, s.17.

1987 ve 1994 yıllarına ait %5'erlik nüfus dilimlerine ait kır-kent bazında ayrıma sahip daha detaylı gelir dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir. Buna göre birinci %5'lik gelire sahip olan en düşük gelirli kesimde 1994 yılında, 1987'ye kıyasla Türkiye genelinde bir iyileşme olmamış; 1. %5'lik kesimin toplam gelirden aldığı pay %0,01 gibi küçük bir düşüş yaşamıştır. Orta gelire sahip kesimlerde de kayda değer bir değişim gözlenilmemiş; ancak en zengin %5'lik kesimin aldığı payda yaklaşık %7'lik bir artış olmuştur. Kent bazında bakıldığında 1987'de en düşük gelire sahip %5'lik kesim gelirin %0.87'sine sahipken bu oran 1994'de % 0.78'e düşmüştür. Bu durum 1.%5'lik dilim için kentlerde yaşayan hanelerin kullanılabilir gelirden aldıkları payın düştüğünü göstermektedir. Benzer şekilde orta gelire sahip olan grupların da toplam gelirden aldıkları paylarda düşüşler yaşanmıştır. Kırsal bazda bakıldığında ise 1.%5'lik gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay 1987 yılında %0,62 iken 1994 yılında 0,73'e yükselmiştir. En zengin 20.%5'lik dilimin ise toplam gelirden aldığı pay %20.77'den %20.40' a düşmüştür. Orta gelire sahip olan gruplarda ise küçük oranlı düşmeler

yaşanmıştır. Bu verilerden hareketle, 1994 yılında 1987'ye göre kentsel bazda hanehalklarını arasında gelir eşitsizliğinin daha fazla bozulduğu; kırsal kesimde ise hanehalkları arasında gelir eşitsizliğinin nispeten düzeldiği sonucuna varılabilir. Nihayetinde kırsal kesimde yaşayanların çoğunluğunun katma değeri ve gelir düzeyi nispeten daha düşük tarım sektöründe çalıştığı düşünüldüğünde bu durumun yaşanmasının şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür.

2.1.3.Türkiye'de 2002 Sonrası Veriler Işığında Kişisel Gelir Dağılımı

2002 yılından itibaren TÜİK, gerek 2006 yılına kadar uygulamış olduğu HBA ile gerek 2006 yılından sonra AB uyum çerçevesinde geçmiş olduğu GYKA ile kişisel gelir dağılımı verilerini düzenli olarak yayınlamaktadır. TÜİK'in 2002 yılından günümüze değin yayınladığı bu veriler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye'de 2002 Sonrası Döneme Ait Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları

	Nüfus Dilimleri						
Yıllar	**En düşük %20**	**2. %20**	**3. %20**	**4. %20**	**En yüksek %20**	**Gini Katsayısı**	**P80/P20**
2002	5,3	9,8	14	20,8	50,1	0,440	9,5
2003	6	10,3	14,5	20,9	48,3	0,420	8,1
2004	6	10,7	15,2	21,9	46,2	0,400	7,7
2005	6,1	11,1	15,8	22,5	44,4	0,380	7,3
2006	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	0,428	9,5
2007	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	0,406	8,1
2008	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	0,405	8
2009	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	0,415	8,5
2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	0,402	8
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	0,404	8
2012	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6	0,402	8
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6	0,400	7,7
2014	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9	0,391	7,4
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5	0,397	7,6
2016	6,2	10,6	15	21,1	47,2	0,404	7,7
2017	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4	0,405	7,5
2018	6,1	10,6	14,8	20,9	47,6	0,408	7,8
2019	6,2	10,9	15,2	21,4	46,3	0,395	7,4
2020	5,9	10,6	14,9	21,1	47,5	0,410	8
2021	6,1	10,8	15,1	21,3	46,7	0,401	7,6
2022	6	10,4	14,7	20,9	48	0,415	7,9
2023	5,9	9,8	14	20,5	49,8	0,433	8,4
2024	6,3	10,4	14,6	20,7	48,1	0,413	7,7

Kaynak: TÜİK. (2024). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820 (28 Aralık 2024).

Tablo 3'de görüldüğü üzere 2002 yılında, Tablo 1'de belirtilen 2002'den önce en son kişisel gelir dağılımı verilerinin yayınlandığı 1994 yılına göre gini katsayısı 0,05 puanlık bir azalışla 0,49'dan 0,44'e düşmüştür. Aynı zamanda en yüksek %20'lik kesimin gelirden aldığı pay yaklaşık olarak %5 azalmış, diğer nüfus dilimlerinin ise aldıkları paylar ise artmıştır. Geçen 8 yıllık zaman diliminin ardından gelir dağılımı, nispeten daha eşit bir görünüm sergilemiştir.

2003-2005 yılları arasında gini katsayıları sırasıyla 0,420, 0,400, 0,380 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, gini katsayılarında ifade edilen yıllar aralığında düzenli bir düşüşün yaşanıp gelir dağılımında nispeten daha eşit bir görünüm sergilendiğini göstermektedir. Bu yıllar aralığında en yoksul %20'lik kesimin toplam gelirden aldığı yüzde pay %6 sularında kalıp değişmezken; en yüksek %20'lik kesimin aldığı yüzde pay 2002 yılında %50,1 iken 2005 yılında %44,4'e düşmüştür. Orta gelir grubunun toplam gelirden aldıkları yüzde payların ise peyderpey olarak yaklaşık %1'er yükseldiği söylenebilir.

2006 yılında AB uyum kapsamında TÜİK, gelir dağılımı hesaplamalarında yöntem değişikliğine giderek panel anket yönteminin kullanıldığı GYKA'yı başlatmıştır. 2006 yılında gini katsayısı, 2005 yılına göre 0,04 puan artarak 0,42'ye yükselmiştir. 2006 yılında gini katsayısında kayda değer bir yükseliş gerçekleşmiş olup gelir eşitsizliği artmış vaziyette olsa da yapılan yöntem değişikliğini de göz önünde bulundurmak gereklidir. 2005 yılında hanehalkı geliri üzerinden hesaplanan gini katsayısı ''bireysel eşdeğer gelir'' dönüştürmesi üzerinden GYKA verilerinden hareketle hesaplanmıştır (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014, s.65). Aynı zamanda GYKA, bir önceki takvim yılının gelir bilgileri referans alınarak hesaplanmaktadır. Bu anlamda 2006 yılının bir dönüm noktası olduğu söylenebilir.

2007-2012 yılları arasında gelir dağılımı benzer bir görünüm sergilemiş, gini katsayısı 0,4; en zengin %20'lik kesimle en düşük %20'lik gelir grubu arasındaki makası belirten P80/P20 oranı ise 8 dolaylarında seyretmiştir. Söz konusu yıllar aralığında en yüksek gelir eşitsizliğin görüldüğü yıl 0,41 gini katsayısı ve 8,5 P80/P20 oranıyla 2009 yılı olmuştur.

Tablo 3'deki verilerden hareketle, 2013-2019 yılları arasında 2007-2012 yılları aralığına göre gelir eşitsizliğinde küçük oranlı da olsa düzelmeler yaşandığı söylenebilir. 2007-2012 yılları aralığında en yüksek %20'lik kesim ile en düşük %20'lik kesimin gelirden aldığı paylar arasında yaklaşık 8 kat fark varken bu fark 2013-2019 yılları aralığında 7,4 ile 7,7 kat arasında seyretmiştir. İfade edilen yıllar aralığında gelir dağılımının en eşit görüldüğü yıl 2014 olmuştur. 2014 yılında gini katsayısı 0,391, P80/P20 oranı ise 7,4 olarak saptanmıştır. Aynı zamanda orta gelir grubunun söz konusu yıllar aralığında küçük çaplı da olsa en yüksek yüzde paylarına sahip olduğu yıl 2014 olarak gözükmektedir.

2019 yılında, 2014 yılına benzer şekilde P80/P20 oranı 7,4 olmuştur. 2019 yılında zengin %20'lik kesimin toplam gelirden aldığı yüzde pay bir önceki yıla göre 1,3 puan azalarak %46,3'e düşerken, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı pay 0,1 puan artarak %6,2' ye yükselmiştir.

2020 yılı ile birlikte başlayan Covid 19 pandemisi, akabinde 2021 Eylül ayı itibariyle gidilen para politikası değişikliği, uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler ve 2021 yıl sonu itibariyle %36 olan enflasyon oranları neticesinde, 2022 yılının gini katsayısı 0,415 olarak hesaplanmıştır. 2023 yılında ise anketin yapıldığı bir önceki takvim yılı olan 2022'de hesaplanan %64,27'lik enflasyon neticesinde ve aynı zamanda para politikasında gidilen değişikliğin devamı kararlılığının tesiriyle gini katsayısı, son 15 yılın en yüksek oranı olan 0,433 olarak saptanmıştır. En yüksek %20'lik kesim ile en düşük %20'lik kesimin gelirden aldığı paylar arasında yine son 15 yılın en yüksek oranı olan 8,4 katlık bir fark gözlenmiştir. TUİK'in 27 Aralık 2024 tarihinde yayınladığı en son gelir dağılımı istatistiklerine göre ise, anketin yapıldığı bir önceki takvim yılı olan 2023'ün Haziran ayından itibaren faiz oranlarını yükseltmek suretiyle yapılan para politikası değişikliğinin kısmi tesiriyle gini katsayısı 0,413 ; P80/P20 oranı ise 7,4 olarak saptanmıştır. En yüksek %20'lik gelir grubunun aldığı pay araştırmanın yapıldığı bir önceki takvim yılına göre 0,6 puan azalmış; en düşük %20'lik gelir grubunun aldığı pay ise 0,2 puan artmıştır. Söz konusu tarihten itibaren başlanan politikası değişikliğinin genel tesirinin gelir dağılımına etkilerinin, 2024 yılında düzenlenen anket verilerinin derlenerek 2025 yılında yayınlanacak olan gelir dağılımı istatistiklerine yansıması beklenilmektedir.

Tablo 4: Türkiye'de %10'luk Gruplar İtibariyle Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Dağılımı ve P90/P10

Yıllar	1. %10	2.%10	3.%10	4.%10	5.%10	6.%10	7.%10	8.%10	9.%10	Son %10	P90/P10
2013	2,3	3,8	4,8	5,9	7,0	8,2	9,7	11,7	15,3	31,3	13,6
2014	2,4	3,8	4,9	5,9	7,0	8,3	9,8	11,9	15,6	30,3	12,6
2015	2,3	3,8	4,8	5,9	7,0	8,2	9,7	11,8	15,5	31,0	13,3
2016	2,4	3,8	4,8	5,8	6,9	8,1	9,5	11,6	15,2	32,0	13,6
2017	2,4	3,9	4,9	5,8	6,8	8,0	9,4	11,4	14,9	32,5	13,4
2018	2,4	3,8	4,8	5,8	6,8	8,0	9,5	11,5	15,0	32,6	13,7
2019	2,4	3,9	4,9	6,0	7,0	8,2	9,7	11,7	15,1	31,2	13,0
2020	2,2	3,7	4,8	5,8	6,9	8,1	9,5	11,6	15,0	32,5	14,6
2021	2,3	3,8	4,9	5,9	6,9	8,1	9,6	11,7	15,2	31,5	13,7
2022	2,3	3,7	4,7	5,7	6,7	7,9	9,4	11,5	14,8	33,2	14,2
2023	2,5	3,7	4,6	5,6	6,6	7,8	9,3	11,4	14,7	33,9	13,8
2024	2,5	3,8	4,7	5,6	6,7	7,9	9,4	11,4	14,9	33,2	13,3

Kaynak: T.C.Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Ankara, 2025

Orta gelir grubunun yıllar arası gelir geçişkenliklerini daha iyi gözlemlemek ve gelir farkını en zengin ve en yoksul %10'luk nüfus dilimleri bazında inceleyebilmek için gerekli veriler Tablo 4'de gösterilmiştir. Orta sınıf olarak nitelendirilebilecek 4. %10, 5.%10, 6. %10 ve 7.%10'luk gelir gruplarının toplam gelirden yüzdesel olarak aldıkları paylara bakıldığında, 2013-2024 yılları arası dönemde yıldan yıla 0,1 ile 0,2 puan arasında değişkenliklerle birlikte genel trendin düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 2013 yılından 2024 yılına 4.%10'luk kesimin toplam gelirden aldığı pay %5,9 'dan %5,6'ya, 5.%10'luk kesimin aldığı pay %7'den %6,7'ye, 6.%10'luk kesimin aldığı pay %8,2'den %7,9'a ve 7. %10'luk kesimin aldığı pay %9,7'den %9,4'edüşmüştür. Veriler uyarınca en keskin değişim, sonuncu yani en zengin %10'luk gelir grubunda gözlemlenmiştir. Buna göre söz konusu gelir grubunun 2013 yılında %31,3 olan payı, 2023 yılında zirve yaparak %33,9'a yükselmiştir.

Düşük gelir grubu olarak nitelendirilebilecek 1., 2. ve 3.%10'luk gelir gruplarının toplam gelirden aldığı paylarda yıldan yıla 0,1 ile 0,2 puan arasında değişen iniş ve yükselişlerle birlikte genel bir azalış ya da artış trendi gözlemlenmemiştir. İfade edilen yıl aralıklarında 1.%10'luk gelir grubunun aldığı pay %2,3 ile %2,5 arasında, 2.%10'luk gelir grubunun aldığı pay %3,7 ile %3,9 arasında, 3.%10'luk gelir grubunun aldığı pay ise %4,6 ile %4,8 arasında değişim göstermiştir. En yüksek %10'luk gelir grubunun en yoksul %10'luk gelir grubuna göre gelirden kaç kat daha fazla pay aldığını gösteren P90/P10 ölçütü ise 13 ile 14,6 arasında gerçekleşmiştir. Bu oranın 14,6 olarak en yüksek olduğu2020 yılında bir önceki yıla göre en yoksul %10'luk grubun payı 0,2 puan azalmış; en zengin %10'luk grubun payı ise 1,3 puan artmış ve böylece söz konusu iki grup arasındaki gelir farkı derinleşmiştir.

2022 yılında, 2021 yılına kıyasla P90/P10 ölçütü keskin bir artışla 13,7'den 14,2'ye yükselmiştir. 2021-2023 yılları arasında 2.%10'dan 9.%10'a kadar olan gelir gruplarının paylarında düzenli bir azalış eğilimi; buna karşın en zengin %10'luk grupta ise düzenli bir artış eğilimi gözlemlenmiştir. İfade edilen yıl aralıklarında en yüksek gelir grubu olarak nitelendirilebilecek 8. ve 9. %10'luk gelir gruplarında dahi azalış eğilimi görülmüş; servet transferi sonuncu %10'luk gelir grubuna doğru gerçekleşmiştir.

Özetle Tablo 4'den çıkarılabilecek sonuç, en düşük 1. 2. ve 3.%10'luk gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları yüzdesel pay yıllar arasında 0,1 ile 0,2 puan arasında artış ve azalış göstermekle beraber düzey olarak hemen hemen aynı kalıp orta gelir grubunun paylarında azalış eğiliminin yaşandığı ve en keskin artışın en zengin %10'luk gelir grubuna doğru olduğu şeklindedir.

2.2. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

2.2.1.Türkiye'de 2002 Öncesi Veriler Işığında Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Milli hasılanın ücret, maaş, yevmiye şeklinde sıralanabilecek emek gelirleri ile kar, kira ve faiz gibi emek dışı gelirler arasında nasıl paylaştırıldığını ortaya koymaya yardımcı olan fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin, Türkiye'de 2002 öncesi verilerin bulunduğu çalışmalar Özmucur (1996), Temel ve Kelleci (1995), DPT, İSO ve DİE tarafından yapılmıştır. DPT'nin çalışmasında 1980-1994 yılları arasında fonksiyonel gelir dağılımı verileri Özmucur'un çalışmasından farklı olarak ücret dışı faktör gelirleri kar, faiz ve kira ayrımı yapılarak gösterilmiştir. İSO'nun ise 500 büyük sanayi kuruluşuna ilişkin anket sonuçlarına dayalı çalışması mevcuttur. Aynı zamanda DİE, 1987 ve 1994 yılında HBA'dan elde ettiği sonuçlara dayalı olarak fonksiyonel gelir dağılımı verilerini ortaya koymuştur. Şekil 3, Şekil 4 ve Tablo 5'dekurum ve kuruluş olmaları bakımından DPT, DİE ve İSO'ya ait verilerin paylaşılması yeterli görülmüştür.

Şekil 3: 1980-1993 Yılları Arasında Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Bölüşümü

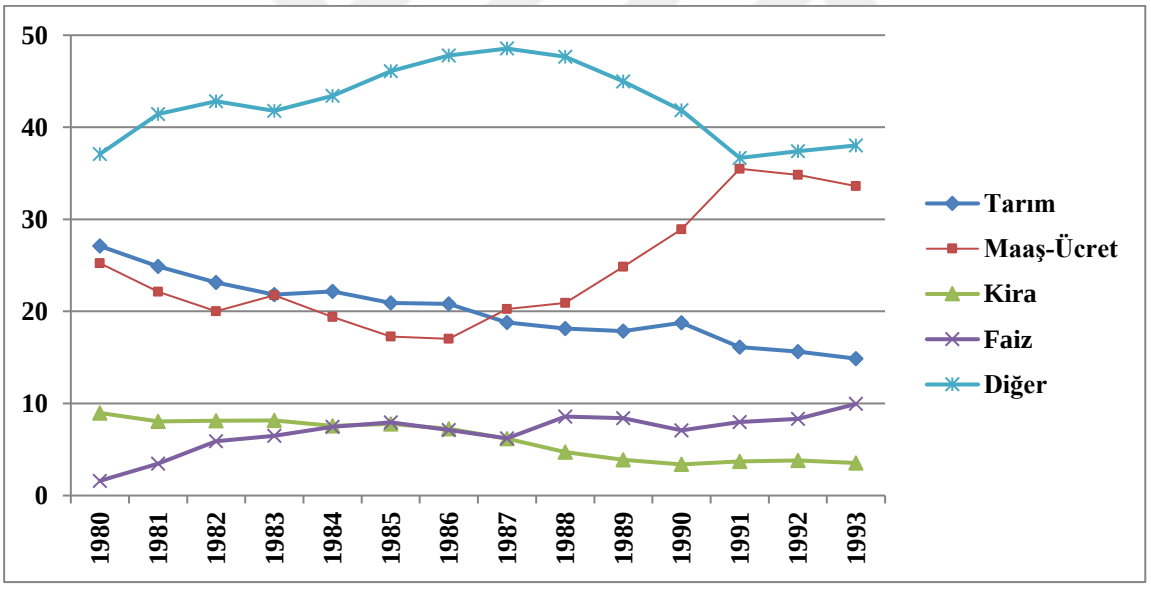

Kaynak: DPT, *1980-93 Yılları Arasında Faktör Gelirlerindeki Gelişmeler*, Ankara, 1994, s.16.

Şekil 3'de DPT'nin 1980-1993 yılları arasındaki fonksiyonel gelir dağılımı verileri gösterilmiştir. Buna göre ifade edilen yıl aralıklarında tarım dışı faktör gelirleri içerisinde maaş ve ücretlerin payı 1980 yılında %25 iken 1986 yılında %8'lik bir azalışla %17'ye gerilemiştir. 1989 yılından itibaren maaş ve ücretlerin faktör gelirleri içerisindeki payı artış eğilimine girerek 1991 yılında %35,49'luk oranla dönemin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 1989 yılından itibaren sağlanan bu artışta 1980-1988 yılları arasında büyük ölçüde baskıda tutulan reel ücretlerde, 1989 sonrası artış sağlanmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür (Kongar, 2006: 416). Aynı zamanda 1987 yılından itibaren

örgütlenmiş işgücünün ağırlık kazanması da yaşanan artışları açıklayıcı bir neden olarak gösterilebilir (Kongar, 2006: 634).

Şekil 3'e göre 1980 yılında kira gelirlerinin toplam faktör gelirleri içerisindeki payı %8,9 iken ifade edilen yıllar aralığında peyderpey azalma eğilimine girerek 1993 yılında %3,5 düzeyine kadar gerilemiştir. Faiz gelirlerinin toplam faktör gelirleri içerisindeki payı 1980 yılında %1,6 iken mali piyasalarda sağlanan liberalizasyon, tasarruf araçlarında sağlanan çeşitlenme ve yüksek kamu iç borçlanmaların etkisiyle 1993 yılında %9,95'e ulaşmıştır (Uysal, 1997: 230). Kar gelirlerinin ise toplam faktör gelirleri içerisindeki payı 1980 yılında %37 iken 1987 yılına kadar artış eğilimi göstermiş ve 1987 yılında %11'lik bir artışla %48'e ulaşmıştır. 1987 yılından sonra ise azalış eğilimi içerisine girerek 1993 yılında %38 düzeyine gerilemiştir. Yaşanan bu gerilemeye dayanak olarak ifade edilen yıl aralıklarında ücret ve faizlerde yaşanan artışlar gösterilebilir (Uysal, 1997: 231).

Tablo 5: DİE'nin 1987 ve 1994 Yılına Ait Fonksiyonel Gelir Dağılımı Verileri

Gelir Türleri	1987	1994
Maaş-Ücret-Yevmiye	24,07	28,32
Müteşebbis	51,45	42,37
Gayrimenkul	11,84	11,59
Menkul Kıymet	1,82	7,68
Karşılıksız Gelir	10,82	10,04

Kaynak: : DİE,*1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları*, Ankara, 1989, s.29;
DİE,*1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları*, Ankara, 1994, s.42.

Tablo 5'de DİE'nin 1987 ve 1994 yıllarına ait HBA'ya dayalı olarak ortaya koyduğu fonksiyonel gelir dağılımı verileri gösterilmiştir. Buna göre hem 1987 hem 1994 yılında faktör gelirleri içerisinde en yüksek pay müteşebbis gelirlerine ait olmuştur. Müteşebbis gelirlerinin ardından yine hem 1987 hem 1994 yıllarında en yüksek pay ücret-maaş gelirlerine ait olmuştur. 1987 yılında maaş ücretlerin payı %24,07 iken 1994 yılında %28'e yükselmiştir. Buna karşın müteşebbis gelirlerinin payı 1987 yılında %51 iken 1994 yılında yaklaşık %9'luk bir azalışla %42,37 olmuştur. Toplam gelir içerisinde Gayrimenkul gelirlerinin payı %11 ve karşılıksız transfer gelirlerinin payı %10 sularında kalarak 1987 ve 1994 yıllarında hemen hemen aynı oranı göstermiştir. Ancak menkul kıymetlerin payı, yüksek kamu iç borçlanma gereksinimi ile yaşanan yüksek faiz ortamının da etkisiyle %1,82'den %7,68'e yükselerek kayda değer bir artış göstermiştir.

Şekil 4: İSO'nun 1982-1998 Yılları Arası Fonksiyonel Gelir Bölüşümü Verileri

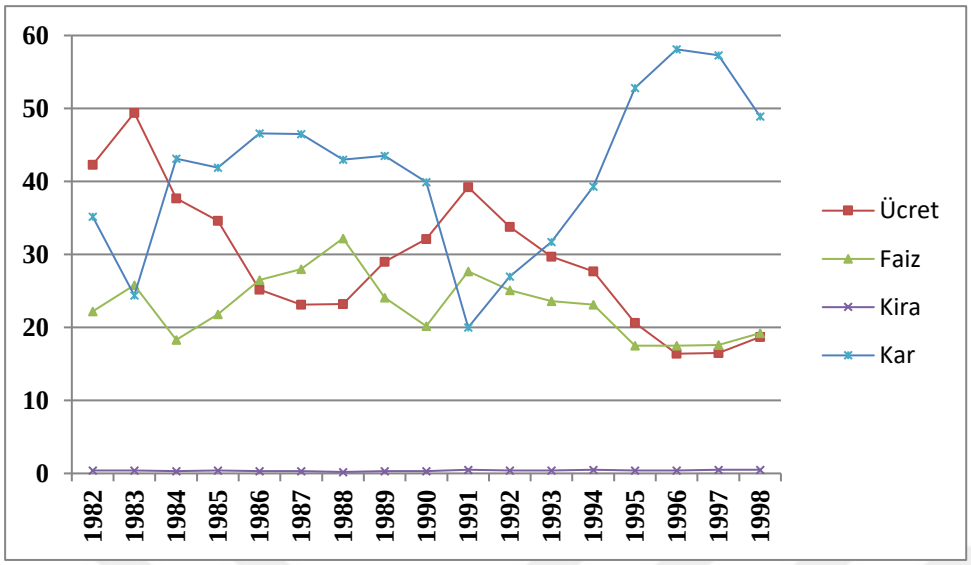

Kaynak: İSO, *500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketi*, İstanbul, 1998, s.42.

Şekil 4'de İSO'nun 500 büyük sanayi kuruluşu üzerinden yaptığı anket neticesinde paylaştığı fonksiyonel gelir dağılımı verileri çizgi grafiği üzerinden gösterilmiştir. Buna göre ücret gelirlerinin yüzdelik payı, DPT çalışmasına benzer şekilde 1989-1991 arası dönemde artış göstermiştir. 1991 yılında %39,2 olan ücret payı, bir kriz dönemi olan 1994 yılı sonrası düşme eğilimi göstermiş; 1998 yılında %18,7 olmuştur. Belirtilen yıl aralıklarında kira gelirlerinde %0,2 ile %0,5 arasında değişen oranlarda kayda değer bir gelişme görülmezken kar gelirlerinin payı 1996 yılında zirve yaparak %58,1'e yükselmiştir.

2.2.2.Türkiye'de 2002 Sonrası Veriler Işığında Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin veriler eski adıyla DİE, yeni adıyla TÜİK tarafından 2002 yılı itibariyle düzenli olarak yayınlanmaktadır. Tablo 6'da 2002-2024 yılları arasında TÜİK'in yayınladığı fonksiyonel gelir dağılımı verileri gösterilmiştir.

Tablo 6: 2002-2024 Yılları Arasında Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Bölüşümü

Yıllar	Maaş-Ücret	Yevmiye	Müteşebbis	Gayrimenkul	Menkul Kıymet	Sosyal Transferler	Hanelerarası Transferler	Diğer Gelirler
2002	35,8	2,9	34,5	2,2	4,9	17,5		
2003	38,7	3,1	32	3,6	2,6	20		
2004	38,7	3,5	31,8	2,7	2,2	21,2		
2005	39,2	3,3	28,8	2,9	2,7	23		
2006	40,8	3,7	24,2	3,1	6,1	17,8	2,9	1,5
2007	39,7	4	23,2	4,4	7	18,2	2,6	1,1
2008	41,9	4,1	22,4	4,4	4,2	19,1	3,1	0,9
2009	42,9	3,5	20,4	5	5,3	19,6	3,1	0,2
2010	43,7	3,6	20,2	4,2	4,5	20,5	3,1	0,2
2011	44,8	3,6	21,4	3,9	3,8	19,4	3	0,2
2012	46,5	3,4	20,4	3,5	3,3	20,4	2,7	0,2
2013	48,3	3,2	19,6	3,3	3,1	19,7	2,5	0,2
2014	49,1	3,3	18,5	3,3	2,9	20,1	2,6	0,2
2015	49,7	2,8	18,8	3,3	2,6	20	2,6	0,2
2016	49,7	2,5	19,8	3,1	2,5	19,6	2,5	0,2
2017	48,9	2,6	19,6	3,4	3,2	19,7	2,4	0,2
2018	48,5	2,7	18,8	3,4	3,6	20,1	2,7	0,2
2019	46,7	2,6	17,7	3,6	4,3	21,9	2,9	0,2
2020	47,1	2,5	17,7	3,5	4,3	21,8	2,9	0,2
2021	47,1	2,4	17,5	3,4	2,6	23,9	2,8	0,2
2022	46,2	2,7	21	3,3	3,5	20,2	3,1	0,2
2023	48,5	2,7	22,1	2,8	3,4	17,6	2,7	0,2
2024	48,8	2,2	20,8	2,7	4,8	17,8	2,7	0,2

Kaynak: TÜİK. (2024). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820 (28 Aralık 2024).

2002 yılından bir önceki fonksiyonel gelir dağılımı verilerinin yayınlandığı yıl olan 1994'de maaş-ücret ve yevmiye gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı %28 iken bu oran 2002 yılında %38'e yükselmiştir. 2002 yılından 2019 yılına değin maaş ve ücret gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı ufak çaplı dalgalanmalar olsa da genel itibariyle eğilim, artış yönünde olmuştur. 2008 yılı itibariyle maaş ve ücret gelirlerinin payı %40'ların üzerine çıkmış; buna karşın yevmiye gelirleri 2009-2014 yılları arasında %3 dolaylarına, 2015-2019 yılları arasında ise %2 dolaylarına düşmüştür. 2002 yılı itibariyle maaş ve ücret gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payının artması sadece emek gelirleri lehine bir gelişme olarak okunmayıp , ücretli işgücünün toplam istihdam içindeki payının ifade edilen yıl aralıklarında yaşanan artış eğilimiyle birlikte ele alınmalıdır. Ücretli çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı 1994 yılında % 39 iken (DPT, 2001: 13), 2007 yılı itibariyle % 60'ın üzerine çıkarak düzenli olarak artmış (Aslan, 2019: 147) ve günümüz itibariyle %69 oranlarına varmış gözükmektedir (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37484, 2021).

1994 yılında %42 olan müteşebbis gelirlerinin payı 2002 yılında %35'e gerilemiştir. 2002 yılı sonrası müteşebbis gelirleri azalış eğilimi göstererek 2019 yılında %17,7 oranına düşmüştür. İfade edilen yıllar aralığında bu düşüş, 2008 küresel krizin etkisi ve tarımda müteşebbisliğin azalmasıyla birlikte değerlendirilebilir (Özdemir, 2017: 133).

Gayrimenkul gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı 1994 yılında %11 iken 2002 yılında önemli bir düşüş gerçekleştirerek %2,2 olmuştur. 2007 ve 2010 yılları arasında gayrimenkul gelirlerinin payı, artan gayrimenkul talebi ve düşen faiz oranlarının da etkisiyle yükselerek %4 ile %5'lik oranlar arasında seyretmiş ancak 2011 yılı itibariyle düşüş eğilimi gerçekleştirmiştir. Bahsedilen yıl itibariyle gayrimenkul gelirlerinden menkul kıymet gelirlerine doğru bir geçiş yaşandığını; özellikle 2023 yılında bir kırılım meydana gelerek bir önceki yıla göre %0,5lik bir düşüş olduğunu söylemek mümkündür.

Menkul kıymet gelirlerinin toplam gelir içerindeki payı 1994 yılında %7,6 iken 2002 yılında %4,9'a düşmüştür. 2002-2005 yılları arasında düşüş eğilimi gösteren menkul kıymet gelirleri 2006 ve 2007 yıllarında yükselişe geçmiş, 2008 yılı sonrasında ise tekrar düşme eğilimi göstermiştir. 2017 yılı itibariyle menkul kıymetlerin toplam gelir içerisindeki payı yükselmeye başlayarak 2019 yılında %4,3 düzeyine ulaşmıştır. 2021 yılında %2,6'ya düşen bu oran 2024 yılına gelindiğinde değişen para politikasıyla birlikte yükselen faiz oranlarının etkisiyle doğan finansal enstrüman talebiyle %4,8'e yükselmiştir

Sosyal transferlerin toplam gelir içerisindeki payı 1994 yılında %10 iken 2002 yılında %17,5'e yükselmiştir. 2002-2005 yılları arasında artan transfer gelirleri 2006 yılından itibaren bir miktar düşüş gösterse de genel itibariyle emekli sayısındaki artış ile birlikte artış eğilimi göstermiştir. Hanelerin başka kişi veya hanehalklarından düzenli olarak aldıkları karşılıksız ayni ya da nakdi yardımlar olarak tanımlanan (tuikweb.tuik.gov, 2019) hanelerarası transfer gelirlerinin payı ise 2002- 2024 yılları arasında %2 ile %3 arasında değişen oranlarda aynı seyri göstermiştir.

2.3.Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı

2.3.1.Türkiye'de 2000 Öncesi Veriler Işığında Sektörel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin temel iktisadi faaliyet kolları olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli hasıladan aldığı payları analiz etmeye yarayan sektörel gelir dağılımına ait Türkiye'de 2000 yılı öncesi veriler, Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: 1980-1999 Yılları Arasında Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)

	Ana Faaliyet Kolları		
Yıllar	**Tarım**	**Sanayi**	**Hizmetler**
1980	25,5	18,3	56,2
1981	23,5	20,9	55,6
1982	21,9	22,1	56
1983	20,7	21,3	58
1984	21	20,8	58,1
1985	19,7	21,9	58,4
1986	19,2	25	55,8
1987	17,2	24,9	57,9
1988	16,7	26,3	57
1989	16,2	26,5	57,4
1990	16,8	24,8	58,4
1991	14,5	25,1	60,4
1992	14,1	24,8	61,1
1993	14,7	23,7	61,6
1994	14,7	25,6	59,7
1995	14,8	25,5	59,7
1996	15,7	23,9	60,4
1997	13,4	23,7	62,9
1998	16,5	20,9	62,6
1999	14,4	21,7	63,9

Kaynak:TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923 – 2013*, Ankara, 2014, s.672.

Tabloya bakıldığında sektörlerin GSMH'den aldıkları paylarda 1980 yılından 1999 yılına değin en keskin düşüşü gösteren tarım sektörü olmuştur. Tarımın GSMH'den aldığı pay 1980 yılında %25 iken 1999 yılında neredeyse yarı yarıya düşerek %14 olmuştur. Tarımın milli hasıladan aldığı payın peyderpey düşmesi, Türkiye'nin 1980'li yıllar itibariyle ağırlık kazanan neoliberal politikaların etkisiyle giderek tarım ülkesi olma konumundan uzaklaştığını göstermektedir. Aynı zamanda 1980 yılı tarımsal desteklerin boyut değiştirmesi bakımından adeta bir milat yılı olmuş ve bu yıl itibariyle destekleme alımları ikincil duruma getirilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 351). Buna rağmen tarım sektörünün istihdam içerisindeki payının, ifade edilen yıllar aralığında GSMH içerisindeki payı ile doğru orantılı olarak azalmadığını söylemek mümkündür. Fert başına en düşük gelire sahip olan ve gizli işsizlik sorununun mevcut olduğu tarım sektöründe istihdamın yeterince azaltılamaması, diğer sektörlerde gerçekleşen yatırımların ve istihdam imkanlarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır (Uysal, 1997: 234).

İfade edilen yıllar aralığında tarım sektörünün GSMH'den aldığı payın düşmesine karşın sanayi ve hizmet sektörlerinin aldıkları paylar ise genel itibariyle artmış; hizmet sektörü GSMH içerisinde ağırlık payının en yüksek olduğu sektör olmaya devam etmiştir. 1980 yılı sonrası yaşanan yapısal dönüşümle birlikte ihracata dayalı sanayileşme hedefinin gözetilmesi ve iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişme göstermesi, sanayinin sektörel dağılımdaki payının artmasını sağlamıştır. Ancak

yüksek katma değer niteliği olan sanayi ve bilgiye dayalı hizmet sektörlerinin payı gelişmiş ülkeler düzeyinde gelişme göstermemiş (DPT, 2001: 20); yatırım ve istihdam imkanları yetersiz kalmıştır.

2.3.2.Türkiye'de 2000 Sonrası Veriler Işığında Sektörel Gelir Dağılımı

Türkiye'de ana faaliyet kolları olan tarım, sanayi, hizmet, inşaat sektörlerinin 2000-202 yılları arasında GSYH içerisindeki dağılımı cari fiyatlar üzerinden Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tabloya göre ifade edilen yıllar aralığında GSYH'ye katkısı en düşük olan tarım sektörü olmuştur. 2000 yılında tarım sektörünün GSYH'deki payı %10 iken 2018 yılında %5,8 düzeyine gerilemiş, 2019 yılında ise %6,4 olmuştur. Ekonomik kriz yılları olan 2001 ve 2008 yılları sonrasında tarımın GSYH'den aldığı paylarda kentten kıra yaşanan göçlerin etkisiyle ufak çaplı artışlar gözlenmiştir (Özdemir, 2017: 135). 2001 yılında GSYH'deki payı %8,9 olan tarım sektörünün payı 2002 yılında %10,3'e; 2008 yılında %7,5 olan pay ise 2009 yılında %8,1'e yükselmiştir.

2000 yılı öncesinde tarım sektörünün istihdamdaki payı %40 dolaylarında iken 2000 yılı sonrasında %20 dolaylarına düşmüş (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020: 66), hizmetler sektörüne doğru bir kayış gerçekleşmiştir. Buna rağmen tarım sektörü hala milli hasıladaki katkısına kıyasla istihdam içerisindeki önemini korumaya devam etmektedir.

2000-2023 yılları arasında GSYH'den en fazla payı alan sektör 2000 yılı öncesine benzer şekilde hizmetler sektörü olmuş ve bunu sanayi sektörü izlemiştir. Hizmetler sektörünün GSYH'deki payı %50 dolaylarında seyretmiş ve zaman içerisinde ufak çaplı da olsa artarak 2019 yılında %56'ya ulaşmıştır. Sanayi sektörünün GSYH'deki payı ise ifade edilen yıllar aralığında %20 dolaylarında kalarak belirgin bir değişim göstermemiştir. Buna karşın inşaat sektörünün payı düzenli bir artış yaşayarak 2000 yılında %5,3 iken 2017 yılında %8,6 düzeyine ulaşmış ancak 2018 ve 2019 yıllarında yaşanan kur şokunun etkisiyle sırasıyla %7,2 ve %5,4 düzeyine inmiştir. İfade edilen dönemden itibaren döviz kurlarında yaşanan peyderpey artış, inşaat sektörünün talep ve maliyetlerine yansıyarak gelirden aldığı payı 2022 yılında %4,9'a kadar düşürmüş; ancak 2023 Şubat ayında yaşanan üzücü deprem hadisesi neticesinde kentsel dönüşüme duyulan ihtiyaç artmasıyla birlikte bu oran %5,5'e yükselmiştir.

Tablo 8: 2000-2024 Yılları Arasında Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	İnşaat
2000	10,1	21,6	52,6	5,3
2001	8,9	21	54,7	4,6
2002	10,3	20,1	53,4	4,5
2003	9,9	20,2	52,9	4,6
2004	9,4	19,8	52,8	5,3
2005	9,3	19,7	52,8	5,6
2006	8,2	19,8	53,2	6,3
2007	7,5	19,7	54,6	6,8
2008	7,5	19,4	55,3	6,8
2009	8,1	18,4	57	5,6
2010	9	18,5	54,3	6,1
2011	8,2	19,8	52,8	7,2
2012	7,8	19,3	53,7	7,5
2013	6,7	19,6	53,2	8,1
2014	6,6	20,1	53,7	8,1
2015	6,9	19,8	53,3	8,2
2016	6,2	19,6	53,8	8,6
2017	6,1	20,7	53,3	8,6
2018	5,8	22,3	54,3	7,2
2019	6,4	21,9	56,4	5,4
2020	6,7	22,8	54,2	5,2
2021	5,5	26	52,8	5,1
2022	6,5	26,4	51,7	4,9
2023	6,2	22,9	54,1	5,5

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Ankara, 2024, s.6.

2000'li yıllar boyunca ortaya konulan verilerden hareketle Türkiye'de sanayi sektörünün payının gelişmiş ülkeler düzeyine erişemediği, üretime katkısı geçici olan inşaat sektörünün payının azaltılıp imalat sanayi ve bilgiye dayalı hizmet sektörlerinin payının arttırılması gerekliliği sonucuna varılabilir.

2.4.Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı

Aynı ülke sınırları içerisinde yer almasına rağmen bölgeler arasında, gelişmişlik farklarının beraberinde getirdiği gelir dağılımı farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu gelişmişlik farklarının arkasında coğrafi şartlar, tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim ve demografi gibi sıralanabilecek pek çok faktör bulunmaktadır. Gelişmişlik farkları Türkiye'nin batısı ve doğusu arasında olduğu gibi Avrupa'nın kuzey ve güney kentleri arasında da mevcuttur (Ulu, 2017: 10). Yine de genel olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi artıkça bölgeler arasında var olan gelir dağılımının da daha eşit bir görünüm sergilediğini söylemek mümkündür.

Bir ülkenin farklı coğrafi bölgelerinde yaşayan insanların ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını gösteren bir dağılım türü olan bölgesel gelir dağılımının Türkiye'deki görünümü iki nokta üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilki Tablo 9'da görüldüğü üzere, Türkiye'nin Düzey 1 sınıflandırmasına göre olan bölgelerde yaşayan insanlar arasında gelir dağılımı adaletini ölçmeye yarayan gini katsayısı, diğeri ise Tablo 10'da görüldüğü üzere yine düzey 1 sınıflandırmasına göre Türkiye'nin coğrafi bölgeleri arasında milli hasılanın o bölgelerin kişi sayılarına oranla nasıl dağıldığına yardımcı olan kişi başına düşen GSYH'dir.

Tablo 9: Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı, Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı ve Gini Katsayısı

	1987-DİE			**1994-DİE**		
Bölgeler	Hanehalkı Sayısı(%)	Toplam Gelir(%)	Gini Katsayısı	Hanehalkı Sayısı(%)	Toplam Gelir(%)	Gini Katsayısı
Marmara- Ege	36.96	44.99	0.43	42.26	52.48	0,53
Doğu-G.Doğu	14.72	13.91	0,45	14.55	10.18	0.38
İç Anadolu	24.27	21.52	0.43	17.91	15.42	0.44
Karadeniz	10.60	8.92	0.36	12.81	10.86	0.45
Akdeniz	13.44	10.66	0.42	12.48	11.06	0.46

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı,*Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2001, s.17

Tablo 9'da DİE'nin verilerinden hareketle, 1987 ve 1994 yıllarına ait bölgelere göre yüzdelik olarak hanehalkı sayısı ve kullanılabilir gelirlerin dağılımı ile gini katsayısı gösterilmiştir. 1987 ve 1994 yıllarında DİE'nin yapmış olduğu anketlerde dahi yöntemsel birtakım ayrışmalar olmasına rağmen aynı kuruluşa ait olmaları ve en karşılaştırma niteliğine sahip çalışmalar olmaları bakımından (DİE, 2001: 33). Tablo 9 , DİE'nin 1987 ve 1994 anket sonuçları derlenerek oluşturulmuştur. Buna göre hem 1987 hem de 1994 yılında toplam gelir ve hanehalkı sayısı bakımından en fazla yüzdelik Marmara-Ege bölgelerine ait olmuştur. Bu bölgeler, 1987 yılında toplam kullanılabilir gelirin %44'ünü alırken 1994 yılında %52'sini alarak milli hasılaya diğer bölgelere göre en yüksek katkıyı sağlamışlardır. Marmara- Ege bölgelerinin ardından toplam gelir ve hanehalkı sayısı bakımından en fazla yüzdelik İç Anadolu bölgesine ait olmuştur. Ancak 1987 yılında toplam gelirin %23'üne sahip olan İç Anadolu Bölgesi, 1994 yılında kayda değer bir düşüş yaşayarak milli hasılaya %15 oranında katkı sağlamıştır. Ancak bu duruma paralel olarak İç Anadolu Bölgesinin nüfus oranında da azalış gerçekleşmiş; 1987 yılında %24 olan bu oran %17'ye düşmüştür. Karadeniz Bölgesi'nde, milli hasıladan alınan pay 1994 yılında 1987'ye kıyasla %2'lik bir artış gerçekleştirmiş; buna karşılık bölgenin nüfus oranında da ifade edilen yıl aralıklarında yaklaşık olarak %2'lik bir artış yaşamıştır. Akdeniz Bölgesi'nde 1987 ve 1994 yıllarında milli hasıladan alınan paylar yaklaşık aynı düzeyde kalarak sırasıyla %10,6 ve %11 olarak gerçekleşmiş, nüfus oranında ise belirtilen yıllarda %1'lik bir düşüş yaşanmıştır. Doğu ve Güneydoğu

Anadolu bölgelerinde ise hanehalkı yüzdesi 1987 ve 1994 yılında yaklaşık olarak aynı kalmasına rağmen 1987 yılında %13 olan toplam gelir 1994 yılında %10 düzeyine gerilemiştir. Aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu, hanehalkı sayısı ve hanelerin toplam gelirden aldıkları oranlar arasındaki farkın en fazla olduğu bölgeler olmuştur. Sonuç itibariyle ifade edilen yıllarda milli hasıladan bölgelerin aldıkları paylar nüfusla mukayese edildiğinde Marmara-Ege bölgeleri en avantajlı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise en dezavantajlı bölgeler olmuşlardır.

Yine Tablo 9'da, bölgelerin kendi içerisinde yaşayan insanlar arasında gelirin nasıl dağıldığını gösteren gini katsayıları gösterilmiştir. Buna göre 1987 yılında gelirin kişiler arasında diğer bölgelere kıyasla en eşit dağıldığı bölge 0,36 gini katsayısı ile Karadeniz bölgesi olmuş; en eşitsiz dağıldığı bölge ise 0,45 gini katsayısı ile Akdeniz bölgesi olmuştur. 1994 yılında ise gelirin kişiler arasında diğer bölgelere daha eşit dağıldığı bölgeler 0,38 gini katsayısı ile Doğu ve Güneydoğu olmuş; en eşitsiz dağıldığı bölgeler ise 0,53 gini katsayısı ile Marmara-Ege olmuştur. Bu durumda ifade edilen yıllarda, toplam milli hasıladan alınan pay açısından Türkiye'nin batı bölgelerinin daha avantajlı bir durumda olduğu; ancak bölgelerin kişisel gelir dağılımı verilerine bakıldığında batı bölgelerinde doğu bölgelerine göre gelirin daha eşitsiz dağıldığı sonucuna varılabilir.

Tablo 10'da görüldüğü üzere Türkiye'nin bölgesel gini katsayıları 2006-2020 yılları arasında GYKA üzerinden mevcut olan verilerle ortaya konulmuştur. HBA'nın bölgesel düzeyde bilgi içermemesi sebebiyle (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014: 121) 2000'li yıllara ait veriler 2006 yılı itibariyle gösterilebilmiştir. Aynı zamanda TÜİK, verilerin AB ile karşılaştırılabilir nitelik kazanması için AB'nin istatistiki bölge birimleri sınıflandırması baz alınarak 1. Düzeyde bölge birimlerini 12'ye ayırmıştır (www.data.tuik.gov.tr, 2021). Buna göre yılları arasında GYKA üzerinden mevcut olan verilerle ortaya konulmuştur. HBA'nın bölgesel düzeyde bilgi içermemesi sebebiyle (Bayar, Günçavdı ve Selim, 2014: 121) 2000'li yıllara ait veriler 2006 yılı itibariyle gösterilebilmiştir. Aynı zamanda TÜİK, verilerin AB ile karşılaştırılabilir nitelik kazanması için AB'nin istatistiki bölge birimleri sınıflandırması baz alınarak 1.düzeyde bölge birimlerini 12'ye ayırmıştır (www.data.tuik.gov.tr, 2022).

TUİK, eşdeğer hanehalkı fert gelirine göre bölgesel gini katsayılarını 2020 yılından sonra düzey 1 sınıflandırmasına göre yayınlamamış, bunun yerine düzey 2 bazında gerekli istatistikleri paylaşmıştır. Düzey 2 sınıflandırması 26 bölgeyi içermesi sebebiyle Tablo 10'da Düzey 1 sınıflandırması ile gini istatistikleri yalınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 10: Bölgelere Göre Gini Katsayısı

Bölgeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR1 İstanbul	0,375	0,346	0,362	0.363	0.373	0,371	0,384	0,392	0,367	0,397	0,413	0,443	0,444	0,428	0,451
TR2Batı Marmara	0,350	0,321	0,331	0.361	0.360	0,365	0,356	0,337	0,333	0,353	0,364	0,371	0,392	0,371	0,367
TR3 EGE	0,426	0,376	0,387	0.381	0.387	0,397	0,382	0,370	0,358	0,363	0,361	0,363	0,353	0,349	0,368
TR4Doğu Marmara	0,392	0,393	0,335	0.368	0.341	0,326	0,344	0,322	0,336	0,339	0,330	0,342	0,334	0,305	0,302
TR5 Batı Anadolu	0,413	0,379	0,402	0.408	0.367	0,374	0,369	0,396	0,395	0,386	0,395	0,372	0,385	0,362	0,385
TR6 Akdeniz	0,421	0,418	0,387	0.403	0.397	0,404	0,407	0,399	0,395	0,396	0,398	0,382	0,390	0,375	0,391
TR7 Orta Anadolu	0,342	0,328	0,339	0.395	0.362	0,366	0,360	0,342	0,355	0,341	0,357	0,334	0,341	0,348	0,345
TR8 Batı Karadeniz	0,372	0,360	0,366	0.382	0.348	0,335	0,338	0,331	0,340	0,344	0,340	0,335	0,341	0,334	0,343
TR9 Doğu Karadeniz	0,378	0,346	0,365	0.359	0.327	0,327	0,309	0,315	0,309	0,332	0,356	0,325	0,335	0,348	0,346
TRA Kuzeydoğu Anadolu	0,381	0,405	0,436	0.407	0.404	0,390	0,393	0,398	0,400	0,380	0,353	0,324	0,346	0,346	0,366
TRB Ortadoğu Anadolu	0,404	0,397	0,405	0.415	0.417	0,427	0,386	0,373	0,386	0,380	0,388	0,369	0,354	0,345	0,362
TRC Güneydoğu Anadolu	0,396	0,366	0,395	0.411	0.404	0,396	0,375	0,380	0,379	0,380	0,369	0,358	0,374	0,379	0,383

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2022, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011).

Buna göre, gelişmişlik ve sanayileşme düzeyi nispeten daha yüksek bölgeler olan başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin batı bölgelerinde, gini katsayısı genel itibariyle daha yüksek çıkmıştır. Tabloda yer almayan 2021, 2022 ve 2023 verilerinde de durum benzer bir seyir göstermiş; en son yayınlanan 2023 yılı verilerine göre ise bölgesel gelir eşitsizliğinin en fazla görüldüğü bölge 0,449 puanlık gini katsayısı ve 7,6'lik P80/P20 oranı ile Ankara olmuş; bunu takiben 0,446'lık gini katsayısın ve 7,7'lik P80/P20 oranı ile İstanbul olmuş (biruni.tuik.gov.tr,2024).

Yine aynı yıl içerisinde gelir eşitsizliğinin en az olduğu bölge 0,342 puanlık gini katsayısıyla TR81 bölgesi (Zonguldak, Karabük, Bartın) akabinde 0,343 puanlık gini katsayısıyla TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) olmuştur.

Bölgesel istatistiklere göre, gelişmişlik ve sanayileşme düzeyi nispeten daha yüksek bölgeler olan başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin batı bölgelerinde, gini katsayısı genel itibariyle daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 11: Bölgelere Göre Kişi Başına GSYH (2009 Bazlı, TL Cinsinden)

Bölgeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
TR1 İstanbul	19368	21388	14186	23454	26253	31165	34637	39468	43645	49773	54933	65195	76913	86798	98032	140864	287524	510733
TR2Batı Marmara	11369	12584	13737	14190	16624	19455	21318	23638	26571	29076	32433	38336	47812	54678	65270	95414	191217	316326
TR3 EGE	11567	12348	16833	13489	15389	18287	20665	23283	26103	28836	31855	37761	46015	51636	59328	85938	179251	300277
TR4Doğu Marmara	13740	15138	18349	16046	18283	22304	24763	28676	32059	36026	39352	46817	56807	61659	71690	106798	212095	366097
TR5 Batı Anadolu	14687	16562	11297	18396	20024	23180	25062	28802	31862	35501	39367	45408	53246	61959	74425	101863	203467	379212
TR6 Akdeniz	9207	10179	9786	11284	13341	15531	16960	18955	21180	23790	25689	30078	36930	42458	45731	68010	147371	262556
TR7 Orta Anadolu	7954	8762	9326	9903	11723	14097	15506	17638	19686	22273	24429	28591	33569	38152	45654	62311	130486	228192
TR8 Batı Karadeniz	7370	8085	9629	9355	10885	12859	14412	16298	18130	20619	22670	26065	30382	34099	41242	55995	114902	202792
TR9 Doğu Karadeniz	7821	8531	14186	9603	11181	12939	14694	16482	18574	22097	22930	27036	29649	35109	41105	51973	98329	174881
TRA Kuzeydoğu Anadolu	5299	5871	6456	6646	8637	9865	11311	12517	13851	15852	17799	20895	24612	28628	34631	44226	87878	163184
TRB Ortadoğu Anadolu	5163	5775	6476	6527	7779	9181	10618	11921	13040	14591	16378	18739	22271	26002	31398	40479	78240	150589
TRC Güneydoğu Anadolu	5496	5894	6456	6646	7857	9222	10319	11974	13481	15326	16809	19544	23021	26236	32241	44254	92945	162556

Kaynak: TUİK, *Bölgesel İstatistikler*, 2024 https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do

Tablo 11'de görüleceği üzere, GSYH'ye katkısı, dolayısıyla kişi başına GSYH'si en yüksek bölgeler yine başta İstanbul olmak üzere Doğu Marmara, Batı Marmara ve Batı Anadolu bölgeleri olarak gözlenmiştir. Buna karşın kişi başına düşen GSYH'si en düşük olan bölgeler Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri olmuştur. Söz konusu bölgelerin, Türkiye ortalamasının altında olan kişi başına GSYH oranlarına rağmen gini katsayılarının, Tablo 10'da görüldüğü üzere kişi başına düşen GSYH'si en yüksek olan İstanbul'dan daha düşük olduğu saptanılmıştır. Bu durumda gelişmiş bölgeler her ne kadar GSYH'ye en yüksek katkıyı verseler de; bölgelerin kendi içerisinde gözlenen nispeten daha

yüksek gini katsayıları nedeniyle gelirin söz konusu bölgelerde daha eşitsiz dağıldığını söylemek mümkündür. Bu tezatlığa dünya ülkeleri üzerinden bir benzetme yapmak gerekirse, gini katsayısı ABD (2023) için 0,418 Nijerya (2018) için 0,351, Niger (2021) için 0,329, Kenya (2021) için 0,387 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan cari fiyatlar üzerinden hesaplanan kişi başına düşen GSYH, ABD (2023) için 82304 $, Nijerya (2018) için 2057 $, Niger (2021) için 608,7 $, Kenya (2021) için 2061$ olarak açıklanmıştır (www.dataworldbank.com, 2025). Kişi başına düşen GSYH'si bu denli yüksek bir ülke olan ABD'de gini katsayısının, dünyanın en düşük milli gelirine sahip ülkelerin arasında yer alan Kenya, Niger Nijerya'ya göre daha yüksek seyretmesi, yüksek milli gelire sahip olmaya rağmen gelir eşitsizliği probleminin olabileceğinin bir göstergesidir. Söz konusu Afrika ülkelerinde gini katsayısının ABD'den düşük seyretmesi ise ülkelerin yoksullukta eşitlenebileceğini ortaya koymaktadır.

2.5.Seçili OECD Ülkelerinde Kişisel Gelir Dağılımı

Tablo 12: OECD Ülkelerinde Gini Katsayıları ve Kişi Başına GSMH (1982-1994)

Ülkeler	Gini Katsayısı	Kişi Başına GSMH($)
ABD-86	0.341	17480
Kanada-87	0.289	15160
İngiltere-86	0.304	8870
İtalya-86	0.310	8550
Fransa-84	0.296	9760
Hollanda-87	0.268	11860
Avustralya-85	0.295	10830
Belçika-88	0.235	14490
Norveç-86	0.234	15400
İsveç-87	0.220	15550
İsviçre-82	0.323	17010
Türkiye-87	0.430	1210
Türkiye-94	0.490	2193
Finlandiya-87	0.207	14470
Almanya-84	0.250	11130
İrlanda-87	0.330	6210

Kaynak: 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT:2599-ÖİK:610, Ankara, 2001, s.3

Dünyanın çeşitli coğrafyalarından ülkelerin ekonomik iş birliğini sağlamak amacıyla kurulan OECD, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu uluslar arası bir organizasyondur. Literatürde sıklıkla pek çok makroekonomik değişken analizlerinde olduğu gibi, gini katsayısında da OECD ülkeleriyle karşılaştırma yapılmaktadır.

Tablo 12'de bazı OECD ülkelerinin seçili seksenli yıllarında gini katsayısı ve karşılaştırılabilir olması açısından kişi başına GSMH($) gösterilmiştir. DİE gini katsayısını 2002 yılı öncesi sadece 1987 ve 1994 yılında açıkladığından Türkiye için bu yıllar gösterilebilmiştir. Buna göre Türkiye, sıralanan OECD ülkeleri arasında kişi başına düşen GSMH'si en düşük; aynı zamanda gini katsayısı da en yüksek ülke olarak yerini almıştır. Türkiye'den sonra gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülke ABD olarak görülmektedir. Ancak 1986 yılı için belirtilen ülkenin GSMH'si 17480$ gözükmektedir. Bu açıdan ABD, zengin ülkelerde dahi bölüşüm ilişkisinde adaletsizlikler olabileceğini göstermektedir.

Şekil 5: Seçili OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı

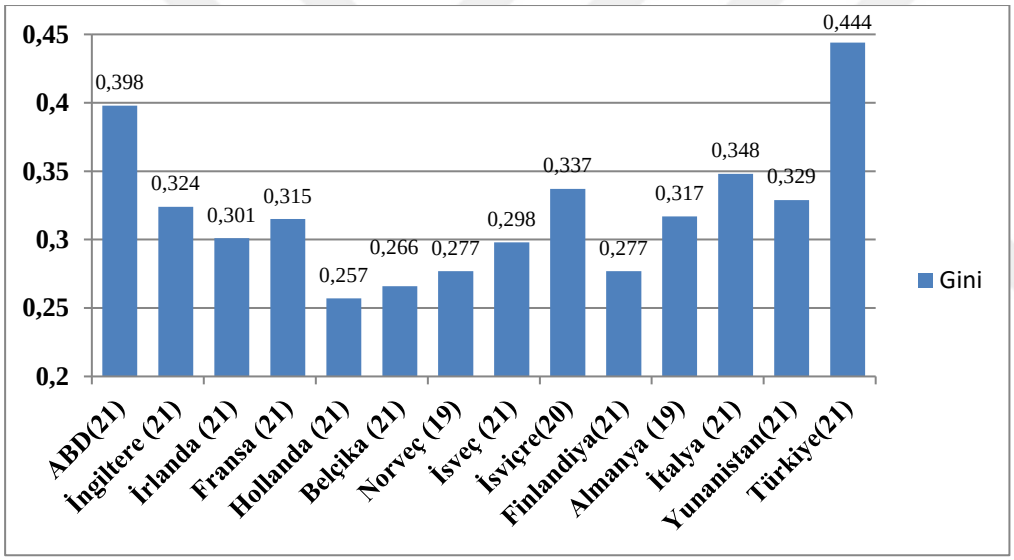

Kaynak: World Bank.(2025), *Gini İndex (World Bank Estimate)*https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/si-pov-gini#data-table-section

Şekil 5'de seçili OECD ülkelerinde 2021 yılına ait gini katsayıları, mukayese edilebilir olması açısından grafiksel olarak gösterilmiştir. Buna göre tıpkı 1987 verilerinde olduğu gibi 0,444 gini katsayısı ile en eşitsiz dağılım Türkiye'de görülmüştür.

Tablo 12'de de olduğu gibi en eşitsiz gelir dağılımı, Türkiye'den sonra ABD'de gözlenmiştir. En düşük gini katsayıları Norveç, İsveç, Finlandiya gibi İskandinav ülkelerinde yer almaktadır. Sayılan ülkelerin en önemli farkı sosyal demokrat refah devletleri olmalarıdır.

2.6.Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Literatürde yaygın olarak yoksulluk kavramı, mutlak ve göreli yoksulluk olmak üzere iki temel başlık altında analiz edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin gelir dağılımını geniş bir perspektiften ele almak maksadıyla birtakım yoksulluk verileri, mutlak ve göreli olarak tablolaştırılacaktır.

Dünya Bankası, Eylül 2022'de yaptığı son değişikliğe göre 2017 SAGP'yi kullanarak uluslararası yoksulluk sınırını 2,15$ belirlemiştir. Bu sınırı düşük- orta gelirli olarak sınıflandırılan ülkeler için 3,65$, üst- orta gelirli olarak sınıflandırılan ülkeler içinse 6,85$ olarak açıklamıştır (www.data.worldbank.com, 2023). Bu bağlamda Türkiye'nin mutlak yoksulluk oranları bu üç sınır üzerinden aşağıda tablolaştırılmıştır.

Tablo 13: Türkiye'de Mutlak Yoksulluk Oranları (2017 PPP %)

Yıllar	Kişi başı günlük 2,15 $ altı	Kişi başı günlük 3,65 $ altı	Kişi başı günlük 6,85 $ altı
2002	2,1	12,25	38,83
2003	3,86	14,65	41,99
2004	2,01	9,85	30,77
2005	2,34	9,52	28,44
2006	1,77	7,95	25,94
2007	1,31	6,44	22,3
2008	0,56	5,56	18,79
2009	0,72	4,75	19,17
2010	0,77	4,36	18,21
2011	0,13	4,04	15,87
2012	0,09	3,17	14,81
2013	0,3	2,74	13,77
2014	0,2	2,22	12,38
2015	0,21	2,52	13,7
2016	0,2	1,63	11,6
2017	0,14	1,51	10,9
2018	0,04	1,42	10,94
2019	0,36	2,21	12,61
2020	0,47	1,99	9,84
2021	0,44	1,43	7,58
2022	0,16	0,79	6,02

Kaynak: World Bank(2025*), Poverty Headcount Ratio at National Poverty Lines* . https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=TR .

Tablo 13'e bakıldığında 2002 yılından 2022 yılına değin mutlak yoksulluk oranlarında kayda değer düşüşler yaşanmıştır. Bu düşüşler, 2,15 $ ve 3,6 5$ yoksulluk eşikleri için daha fazla iken; 6,85$ eşiği için hala önem arz etmektedir. 2002 yılında günde 2,15$ altında geçimini sağlayan nüfus %2,1 iken; 2022yılına gelindiğinde bu oran % 0,16'ya gerilemiştir. Dünya Bankası'nın düşük -orta gelirli ülkeler için koyduğu 3,65$ eşiğinin altında yaşayan nüfus 2002 yılında %12,25 iken; 2022 yılında bu

oran %0,79'a gerilemiştir. Yüksek-orta gelirli ülkeler için yine Dünya Bankası tarafından belirlenen 6,85$ eşiğinin altında yaşayan nüfus ise 2002 yılında %38,83 iken 2021 yılına gelindiğinde %6,02 düzeyine gerilemiştir.

OECD ülkeleri için, kişi başına düşen günlük 2,15$ eşiğinin altında yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı olan mutlak yoksulluk ortalaması, 2018 yılı için %0,38 olarak hesaplanmıştır. Ortalama hesabı için 2018, Dünya Bankası veri tabanında en yakın tarihli en fazla üye ülke sayısının yer aldığı yıl olması sebebi ile tercih edilmiştir. İlgili yılda Türkiye'nin oranı % 0,35[1] olup OECD ortalamasının altında kalmakla beraber %1,88 oranı ile Meksika'nın ortalamayı yukarı çektiğini de ifade etmek gerekmektedir (https://pip.worldbank.org).

İnsanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkan göreli yoksulluk kavramı, genel itibariyle kişinin yaşadığı ülkenin ortalama gelirinin yüzde 50'si olarak belirlenen bir yoksulluk çizgisi baz alınarak hesaplanmaktadır. TÜİK, bahsedilen yoksulluk çizgisini eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirin %50'sini dikkate alarak belirlemekle beraber %40, %60 ve %70,'lik oranları da kullanarak veriler paylaşmaktadır.

Şekil 6: Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirine Göre Göreli Yoksulluk

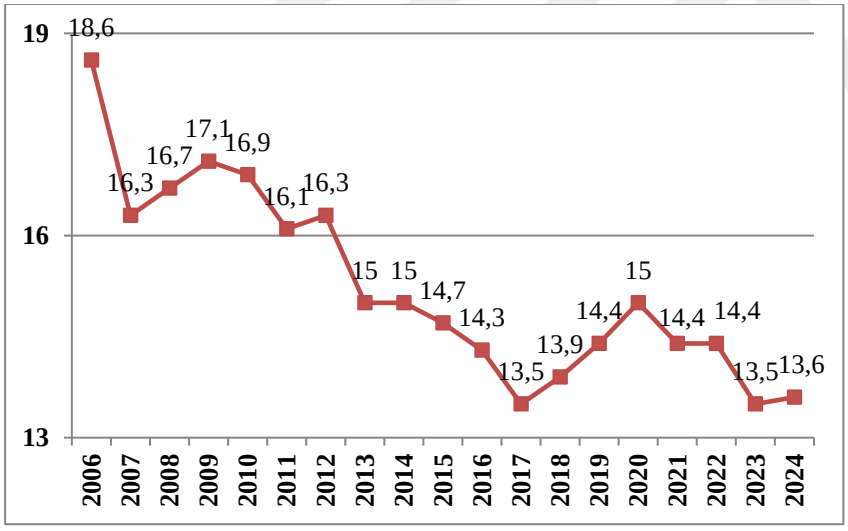

Kaynak: World Bank(2024*), Poverty Headcount Ratio at National Poverty Lines* . https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=TR

Şekil 6'da 2006-2024 yılları arasında eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirinin %50'sine göre hesaplanan göreli yoksulluk oranları gösterilmiştir. TÜİK'in 2002-2005 yılları arasında da göreli yoksulluk verileri mevcut olmakla beraber ifade edilen yıl aralıklarında gerek gelir esasına dayanan

[1] Tablo 11'deki 2018 verisi ile farklı olmasının sebebi eşiğin gelir üzerinden hesaplanmasından kaynaklanmaktadır.

yaklaşım yerine tüketim esaslı yaklaşımı benimsemesi, gerek anket yöntemi farklılıkları nedeniyle veriler 2006 yılı itibariyle tablolaştırılmıştır.

Verilere bakıldığında, 2006 yılında %18,6 olarak açıklanan göreli yoksulluk oranı 2022 yılında %14,4'e gerilemiştir. 2009 yılı itibariyle genel olarak düşme eğilimine giren göreli yoksulluk oranı, 2017 yılı itibariyle yükseliş trendine girerek 2020 yılında %15'e erişmiş; 2023 ve 2024 yıllarında sırasıyla%13,5 ve %13,6'ya düşmüştür.

Göreli yoksulluk için eşiğin medyan gelirin yarısı üzerinden belirlenmesi, medyan gelir tanımına ve verilerine olan ihtiyacı doğurmaktadır. Medyan gelir, gelirler küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortaya düşen değer anlamına gelmektedir (TÜİK, 2025). Ortalama gelir, gelir toplamının nüfus sayısına bölünmesiyle ifade edilen aritmetik bir değer iken ortanca değer tespiti, yoksulluk ve gelir eşitsizliği analizlerinde önem arz etmektedir.

Bir diğer taraftan ortalama gelir hesabı, en yüksek gelir değerinden ötürü sapmaya uğrayabilmektedir. Bu nedenle genellikle ulusal hesaplamalarda ortalama gelir değeri, medyan gelir değerinden daha yüksek çıkmaktadır.

Şekil 7 : Türkiye'de Günlük Gelir Ya Da Tüketim Üzerinden Belirlenen Medyan Değer (2021 Fiyatlarıyla, Dolar Bazında)

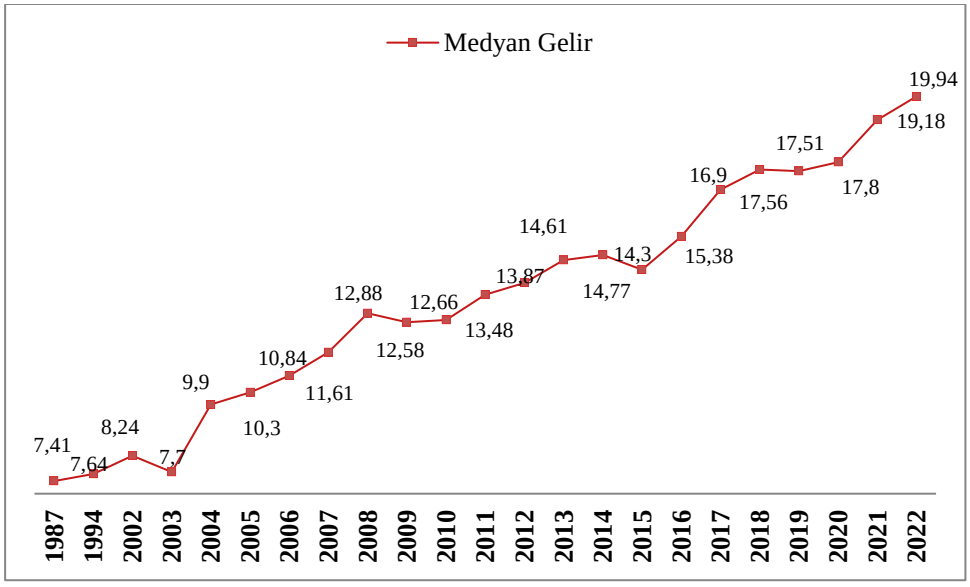

Kaynak: World Bank (2025), *Median İncome or Consumption Per Day*, https://ourworldindata.org/grapher/daily-median-income?tab=line&country=~TUR&mapSelect=~TUR

Şekil 7'de Dünya Bankası verileri uyarınca 1987-2022 yılları arası dönemde medyan gelir ya da tüketim üzerinden belirlenen günlük değerler gösterilmiştir. Bu değer 1987 yılında 7,41 $ iken 2022 yılında 19,94$'a yükselmiştir. Medyan değerinde 2002'den 2003'e geçerken 0,54$, 2008'den 2009'a

geçerken 0,30$, 2014'den 2015'e geçerken 0,47 $'lık düşüşler gözlense de genel seyrin artan trendde olduğu görülmektedir.

Şekil 6'daki göreli yoksulluk oranları, Şekil 7'deki medyan değerlerle birlikte okunduğunda, göreli yoksulluk oranlarında en keskin düşüş %2,3 oranında 2006-2007 arası dönemde yaşanırken aynı dönemde medyan değer artışı 0,77 $ olarak gerçekleşmiştir.

2009-2017 arası dönemde düşme trendine giren göreli yoksulluk oranları, aynı dönemde 2014-2015 dönemi haricinde yükselen medyan değerleri ile birlikte okunduğunda olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. 2009 yılında 12,58$ olan medyan değer 2017 yılında 16,9$'a yükselmiştir.

2018 yılında %13,9 olan göreli yoksulluk 2019'da %14,4'e yükselmiş; buna karşın aynı yıllarda medyan gelir 17,56'dan 17,51$'a düşmüştür. Dolayısıyla hem göreli yoksulluk oranı artmış hem de ortanca değer azalmıştır.

2017-2020 arası dönemde artış trendine giren göreli yoksulluk oranı 2020 yılında %15 olmuş; bu yıldan sonraki iki yıl %14,4 olarak açıklanmıştır. Buna karşın 2020 yılında 17,8$ olan medyan değer, 2021 yılında 19,18$, 2022 yılında ise 19,94$ olarak gerçekleşmiştir. Medyan gelirde geçen iki yılda 2,14$'lık bir artış yaşansa da bu değerin %50'si üzerinden hesaplanan yoksulluk eşiğindeki artışın 1,07$ olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar göreli yoksulluk oranlarındaki azalış karşısında keskin bir düşüş gösteren medyan gelir eğrisi Şekil 7'de görülmese bile,gösterilen değerlerin dünyanın gelişmiş ülkelerine göre çok düşük olduğunu göz önünde bulundurmak gereklidir. Dünya Bankası'nın ülkelerin 2022 yılı için paylaştığı günlük medyan geliri istatistiklerine göre Norveç'te bu değer 75,87$, ABD için 67,94$, Danimarka için 61,03$, İsveç için 55,98$ olarak açıklanmıştır (World Bank , 2025). Bir taraftan Türkiye, günlük medyan geliri 3$ ile 10$ arası değişen Afrika ülkeleri karşısında avantajlı bir konumda olsa da değerin 19,94 olarak açıklandığı 2022 yılında dahi bu değerin, gelişmiş ülkelerin yaklaşık üçte biri oranında olduğunu söylemek mümkündür.

2.7.Yoksulluk Tuzağı, Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye

Yoksulluk tuzağı, kavramsal kökeni bir kalkınma iktisatçısı olan Nurkse'nin '' Bir ülke fakir olduğu için fakirdir'' (Nurkse, 1964:10), anlayışına dayanan, AGÜ'lerin kişi başına düşen gelirin düşük olmasının yetersiz tasarruflara yol açtığı, yetersiz tasarruflardan ötürü ise gerekli yatırımların yapılamayıp gelir seviyesinin yine düşük kalacağını ifade eden bir kısır döngüdür.

Bu yaklaşıma göre tasarruf seviyesindeki düşüklük, yapılamayan yatırımlar kanalıyla büyümeye yansıyacak, büyüyemeyen bir ekonomide ise işsizlik kaçınılmaz olacaktır. İşsizliğin artması gelir seviyesini düşürerek fakirlik kısır çemberini yaratacaktır. Dengeli kalkınma modeli savunucusu olan Nurkse'ye göre fakirlik kısır döngüsünden çıkmak köylerdeki emeğin mobil hale getirilerek sanayiye

dayalı yatırımların sağlanması ve AGÜ'lerin sermaye birikimi sağlamaya çalışmalarında yatmaktadır (Gönel, 2013: 58).

Bir ülkenin yoksulluk tuzağında olup olmadığının cevabı için orta gelir tuzağı tespitinde olduğu gibi belli gelir aralıkları üzerinden bir yanıt mevcut değildir. Türkiye için yoksulluk tuzağı risklerini taşıyan bazı faktörler mevcut olmakla birlikte büyüme oranlarının ekonomik kriz dönemleri haricinde pozitif seyrettiğini, GNI Atlas metoduna göre kişi başına düşen gelirin 13150$'a eriştiğini, mutlak yoksulluk oranlarında Tablo 11'de görüldüğü üzere düşüşlerin sergilendiği, medyan gelirde küçük çaplı da olsa artış trendinin olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bölgesel gelir dağılımı bölümünde irdelendiği gibi, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile batı bölgeleri arasında gelir ve kalkınma farklarının mevcudiyeti Nurkse'nin dengeli kalkınma modeline ters düşmekte, iç göçler vasıtasıyla kent yoksulluğu olgusuna zemin hazırlamaktadır.

Orta gelir tuzağı, kişi başına düşen milli gelir açısından düşük gelirli ülke konumundan orta gelirli ülke konumuna geçmiş ülkelerin belirli bir gelir aralığında kalarak yüksek gelirli ülke konumuna geçememesi anlamına gelmektedir. Dünya Bankası Atlas yöntemini kullanarak belirlediği gelir üzerinden ülke sınıflandırmalarına göre kişi başına GNI 1135$ ve daha az olan ülkeleri düşük gelirli ülkeler olarak tanımlamaktadır. Kişi başına GNI'sı 1136$ ile 4465 $ arasında olan ülkeler düşük orta gelirli; 4466$ ile 13845$ arası olan ülkeler yüksek orta gelirli; 13846$'ın üzerinde olan ülkelerse yüksek gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır (https://www.worldbank.org/en/country/mic/overview, 2025).

Şekil 8 : Türkiye'de Atlas Metoduna Göre Kişi Başına GNI (1980-2024)

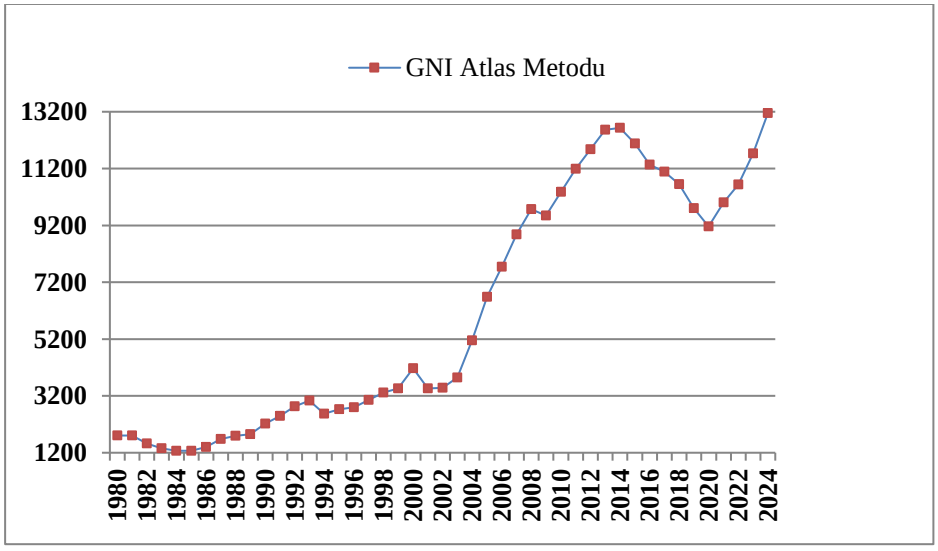

Kaynak: World Bank (2025), *GNI Per Capita, Atlas Method*, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD.

Şekil 8'de Türkiye'nin Atlas metoduna göre kişi başına GNI[2]'ı gösterilmiştir. Buna göre Türkiye, 2005 yılında düşük orta gelirli ülkeler kategorisinden yüksek orta gelirli ülkeler kategorisine geçmiştir. Bu geçişi 1988 yılında Güney Kore, 1996 yılında Güney Afrika 2009 yılında ise Çin yapmıştır (Biçer, 2009: 47).

Türkiye, 2005 yılı itibariyle alt orta gelirden yüksek orta gelir ülkesi grubuna geçmesiyle birlikte kişi başına düşen milli gelirinde 2014 yılına kadar kayda değer artışlar gerçekleştirmiştir. 2014 yılında 12630 $ olan milli gelir belirtilen yıldan sonra azalış eğilimine girerek 2020 yılında 9160$ düzeyine gerilemiştir. Kişi başına düşen GNI, 2020-2024 arası dönemde tekrar yükseliş eğilime girerek 2024 yılında 13150$ düzeyine erişmiştir. Şekil 8'de de görüleceği üzere Türkiye'nin orta üst gelirli ülkeler için belirlenen bantta sıkışması, yüksek gelirli ülkeler kategorisine erişememesi orta gelir tuzağında olduğunu yansıtmaktadır. Bir taraftan medyan gelir ile kişi başına düşen ortalama gelir arasında belirgin farklılıklar gözlenmesi, gelir eşitsizliği sorununun da bir tezahürüdür.

[2] GNI Atlas Metodu, Dünya Bankası'nın ülkeleri gelir gruplarına göre sınıflandırırken, yerel para birimlerini son üç yılın döviz kurlarını baz alarak ABD dolarına dönüştürdüğü bir milli gelir hesaplama yöntemidir.

3. GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER VE BU FAKTÖRLERİN TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ

Gelir dağılımı, nedenleri ve sonuçları itibariyle çok boyutlu bir konudur. İktisat biliminin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, siyaset ve hatta genetik bilimine kadar pek çok alt başlık çıkarılabilecek multidisipliner bir konu olmakla birlikte var olan gelir dağılımı sorununu ortaya çıkaran etmenler, iktisat bilimiyle en ilintili başlıklar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu başlıkların, gelir eşitsizliği ile olan korelasyonunu irdeleyen ve çalışmada refere edilen bazı amprik çalışmalar yalınlaştırılarak aşağıda tablolaştırılmıştır.

3.1.Amprik Literatür Özeti

Tablo 14: Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Deininger ve Square	1996	108 Ülke, 1890-1996	İlişki Yok
Ravallion ve Chen	1997	1981-1994, Doğu Avrupa ve Asya	Negatif
Robinson	1976	Gelişmekte olan ülkeler	U şeklinde
Lewis	1955	Gelişmekte olan ülkeler	U şeklinde
Ram	1997	Gelişmiş 19 ülke	U şeklinde
Dişbudak ve Süslü	2009	1963-1998, Türkiye	U şeklinde
Tokatlıoğlu ve Atan	2007	2003, Türkiye	U şeklinde
Dawson	1997	Az gelişmiş 36 ülke	Ters U şeklinde
List ve Gallet	1999	1961-1992,71 ülke	Ters U şeklinde
Alesina ve Rodrik	1994	Gelişmiş ekonomiler	Ters U şeklinde
Akalın, Özbek ve Çiftçi	2018	1984-2011, Türkiye	Ters U şeklinde
Yamak ve Sağlam	2021	1978-2015, Türkiye	Negatif

Tablo 15: Enflasyon ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Bulir	2001	75 ülke , 22 yıllık dönem	U şeklinde
Galli ve Hoeven	2001	ABD ve 15 OECD ülkesi	U şeklinde
Monnin	2014	10 OECD ülkesi, 1971-2010	U şeklinde
Balcılar	2018	ABD'deki 50 eyalet, 1979-2007	U şeklinde
Yoshino	1993	Japonya, 1963-1988	Pozitif
Cardoso v.d.	1995	Brezilya	Pozitif
Romer ve Romer	1998	76 ülke, 1970-1990	Pozitif

Dağdemir	1998	56 ülke, 1981-1994	Pozitif
Thalassions v.d.	2012	2000-2009, 13 AB ülkesi	Pozitif
Rice ve Lozada	1983	ABD, 1968-1976	Negatif
Björklund	1991	İsveç, 1958-1973	Negatif
Shahbaz ve Islam	2011	1971-2005, Pakistan	Negatif
Park	2015	17 Asya ülkesi, 2004-2012	Negatif
Topuz ve Dağdemir	2016	1995-2011, 94 ülke	Negatif
Nantob	2015	2000-2012, 46 ülke	Ters U
Blank ve Blinder	1985	1948-1983, ABD	İlişki yok
Kutler ve Katz	1991	1947-1989, ABD	İlişki yok
Yue	2011	1980-2002, G.Kore	İlişki yok
Dişbudak ve Süslü	2007	1963-1968, Türkiye	Pozitif
Akıncı	2015	2006-2012, Türkiye	Pozitif
Gülmez ve Altıntaş	2015	1981-2011, Türkiye	Negatif
Ulusoy v.d.	2016	1994-2013, Türkiye	Pozitif
Kalaycı ve Öztürk	2017	1980-2013, Türkiye	Pozitif
Bükey ve Çetin	2017	1980-2014, Türkiye	Pozitif

Tablo 16: İşsizlik ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	**Çalışma Yılı**	**İncelenen Dönem ve Ülkeler**	**İlişki**
Ayala	2001	OECD ülkeleri	Pozitif
Gonzalez ve Menendez	2000	1991-1998, Arjantin	Pozitif
Yousaf ve Ali	2014	Pakistan, 1972-2008	Pozitif
Crillo ve Mendez	2021	1980-2016, 92 ülke	Pozitif
Şenol ve Onaran	2023	BRİCS-T ülkeleri, 2002-2018	Pozitif
Sugözü	2017	Türkiye, 2002-2015	Pozitif
Kalaycı ve Öztürk	2017	Türkiye, 1980-2013	Pozitif
Naimoğlu	2023	Türkiye, 1990-2021	Pozitif

Tablo 17: Faiz Oranları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	**Çalışma Yılı**	**İncelenen Dönem ve Ülkeler**	**İlişki**
IMF	2016	1990-2013, 32 ülke	Pozitif
Andersdon ve Johannesen	2023	Danimarka, 1987-2014	Negatif
Chen ve Li	2023	2011-2019, Çin	Negatif
Ruankham ve Sethapromote	2023	Tayland, 1981-2020	Kısa dönemde pozitif, uzun dönemde negatif
Sümer	2021	Türkiye, 1989-2019	Pozitif
Akbulut	2021	Türkiye, 1983-2019	Pozitif
İşcan ve Demirel	2023	Türkiye, 2002-2019	Pozitif

Tablo 18: Vergi Gelirleri ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Balseven ve Tuğcu	2017	1990-2014, 47 ülke	Negatif
Kanca ve Bayrak	2019	1990-2017, 36 OECD ülkesi	Doğrudan vergilerin azaltıcı, dolaylı vergilerin arttırıcı
Karakotsios	2020	1995-2016, 58 ülke	Negatif
Brown	2023	36 sahra altı Afrika ülkesi	Doğrudan vergilerin azaltıcı, dolaylı vergilerin arttırıcı
Özden v.d.	2023	1992-2021, Türkiye	Uzun dönemde pozitif, kısa dönemde negatif
Yalçın v.d.	2024	2003-2019, 38 ülke	Doğrudan vergilerin azaltıcı, dolaylı vergilerin arttırıcı

Tablo 19: Eğitim ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Arshed v.d.	2019	1960-2015, 31 Asya ülkesi	Ters U
Coady ve Dizioli	2017	1980-2012, Gelişmiş ve GOÜ	Negatif
Çavuşoğlu ve Dinçer	2019	1946-2000, 48 ABD Eyaleti	Negatif
Seefeldt	2018	1987-2015, 50 ABD Eyaleti	Negatif
Çelikay ve Şengür	2016	2004-2011, 31 Avrupa ülkesi	Negatif
Öztürk ve Yılmaz	2016	Türkiye, 2008-2013	Negatif
Sipahi	2021	Türkiye, 1999-2019	Kısa dönemde bozucu, uzun dönemde iyileştirici

Tablo 20: Tarımsal Desteklemeler ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Mishra v.d.	2009	1996-2001, 9 ABD bölgesi	Negatif
Benni ve Finger	2013	1990-2009, İsviçre kırsal bölgeleri	Negatif
Erdem ve Nazlıoğlu	2007	1986-2014, Türkiye	Negatif
Erdem ve Nazlıoğlu	2010	1995-2010, Türkiye ve AB ülkeleri	Negatif
Demirdöğen v.d.	2021	2007-2017, Türkiye	Negatif

Tablo 21: Ticari Açıklık ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Gourdon v.d.	2006	Gelişmekte olan ülkeler	Zengin ülkelerde arttırdığı, düşük gelirli ülkelerde azalttığı
Dişbudak ve Süslü	2007	Türkiye, 1963-1998	Negatif
Manesh	2011	Gelişmekte olan 72 ülke	Pozitif
Gülmez	2015	Türkiye, 1981-2011	Negatif
Artuc v.d.	2018	1980-2016, 54 GOÜ	Pozitif
Khan v.d.	2021	1990-2016, 5 G.Asya ülkesi	Ters U
Yılmaz	2024	Türkiye, 2002-2024	Pozitif

Tablo 22: Ücret Politikaları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Müller ve Steiner	2008	Almanya, 2005-2008	Azaltıcı
Litwin	2015	1980-2010, 17 OECD ülkesi	Azaltıcı
Redmond v.d.	2019	İrlanda, 2015-2016	Azaltıcı
Bükey	2022	Türkiye, 1987-2017	Azaltıcı

Tablo 23: Sosyal Güvenlik Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Yazarlar	Çalışma Yılı	İncelenen Dönem ve Ülkeler	İlişki
Hazman	2011	1980-2005, Türkiye	Negatif
Sanchez v.d.	2018	2005-2014, 28 AB ülkesi	Negatif
Altunöz ve Çondur	2018	1985-2016, Türkiye	Gini'den kamu harcamaları büyüklüğüne tek yönlü pozitif
Eroğlu v.d.	2017	2004-2011, 21 OECD ülkesi	Negatif
Ulu	2018	2004-2011, Seçili OECD ülkeleri	Negatif
Sidek	2021	Gelişmiş ve Gelişmekte olan 122 ülke, 1980-2018	Negatif, Gelişmiş ülkelerde ters U
Popova	2023	1998-2017, 101 ülke	Negatif
Bozkurt ve Altınel	2024	2000-2021, OECD ülkeleri	Negatif

3.2.Nüfus ve Göç

Nüfus ile ilgili teorik yaklaşımların temeli, Malthus'un 1798'de yazdığı '' Essay on the Principle of Population'' adlı eserinde ortaya atılmıştır. 19. yy İngiltere'sinin yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunların etkisinde kalan Malthus, nüfusun hızlı artması sonucu kaynakların tükeneceği ve insanların yoksullukla savaşacağını varsaymıştır. Bu düşünceden hareketle Malthus, insanların ihtiyacı olan gıda maddelerinin arzı aritmetik olarak artarken nüfusun geometrik olarak artacağını ve böylece toplumların açlık ve yoksullukla karşı karşıya kalmasının sorumlusunun nüfus olduğunu öne sürmüştür.

Malthus'un etkisinde kalan Ricardo geliştirdiği rant teorisinde, nüfus baskısının insanların verimli topraklardan verimsiz topraklara doğru genişlemesiyle sonuçlanacağını, bu durumun üretim maliyetlerini arttırarak gelir dağılımını rant sağlayan toprak sahipleri lehine değiştireceğini öne sürmüştür (Dulupçu ve Düğer, 2001: 145).

Öte yandan Marksist düşünürler, Malthus'un fikirlerine karşı çıkmışlardır. Buna göre Malthus, düşünce yapısında iktisadi sistemlerin, kurumsal düzenlemelerin ve sınıfsal faktörlerin önemini ele almamıştır (Gönel, 2013: 120). Gelişimin her aşamasının kendi nüfus yasasına sahip olduğunu öne süren Marks ve Engels, nüfus yasasının zamanlarda ve mekanlarda değişebilir olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünce yapısına göre yoksulluk ve dolayısıyla gelir dağılımı eşitsizliği kapitalist sistemden kaynaklanmaktadır. Sermaye birikiminin yetersizliğinden dolayı emek talebi sınırlanacak ve böylece emek fazlası oluşarak nüfus baskısı sorunu doğacaktır. Kapitalist sistem içerisinde işsizlerin varlığı müdahalenin olmadığı bir emek piyasasında ücretlerin düşük tutulabilmesine sebebiyet vermektedir. Buna göre kapitalist sistemden sosyalist sisteme geçilince nüfus baskısı denilen problem ortadan kalkacaktır.

İsveçli iktisatçı Wicksell, optimum nüfus teorisini ortaya koyarak kişi başına gelirin maksimum olduğu noktada nüfus artışının kontrol altına alınıp devlet destekli politikalarla doğum kontrolü sağlanması gerektiğini savunmuştur (Güneş, 2009: 135).

Türkiye Şekil 9'da görüleceği üzere, 1980 yılından günümüze değin artan bir nüfus trendi sergilemiştir. 1980 yılında yaklaşık 44 milyon olan ülke nüfusu 2020 yılında 83 milyon olmuş; TÜİK'in yayınladığı son istatistiklere göre 2024 yılında ise 85 milyona yükselmiştir. Her ne kadar Türkiye nüfus yoğunluğu açısından yüksek ve genç nüfus oranı yüksek bir ülke olarak değerlendirilse de nüfus artış hızında özellikle milenyum sonrası dönemde artış hızının düştüğü söylenebilir.1980'de nüfus artış hızı %2,1 iken 2020 yılında %1'e gerilemiştir.

Şekil 9: Seçili Yıllara Göre Nüfus ve Göç İstatistikleri

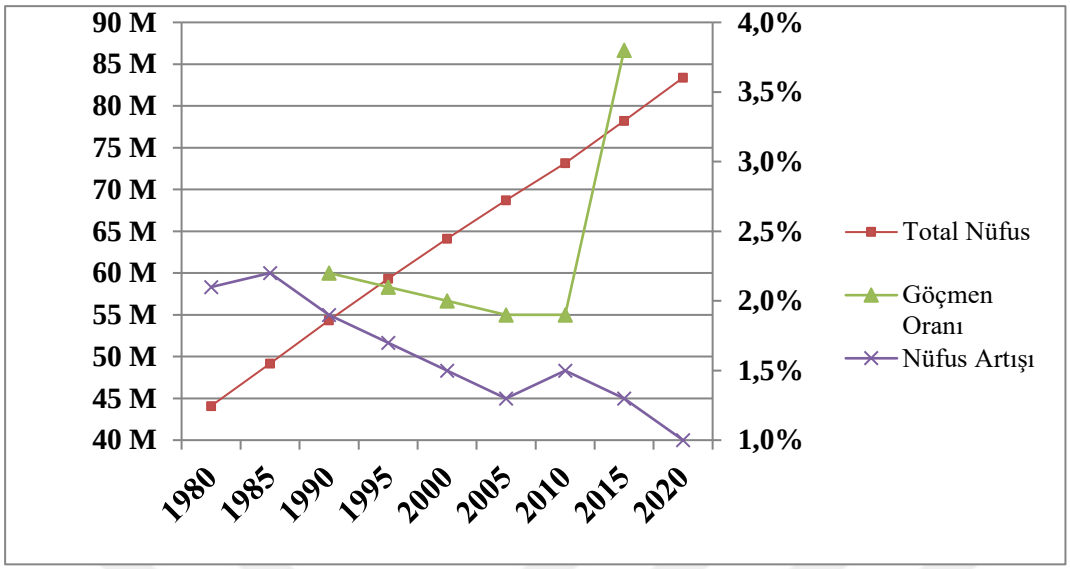

Kaynak: WorldBank.(2024), *Population Turkiye*. https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=TR (5 Aralık 2024).

Türkiye'de nüfus artış hızının azalması, bağımlılık oranını arttırmak suretiyle gelirin yeniden dağıtımında birtakım uzun vadeli ve çeşitli etkiler yaratması muhtemeldir. 65 yaş üstü olarak belirlenen yaşlı nüfus oranının artması, sosyal güvenlik sisteminde problemler yaratarak sistemin aktüeryal dengelerini bozma riski barındırmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminde Aktif/Pasif oranının azalması ile sürdürülemez hale gelen sosyal güvenlik sistemi içerisinde de kişisel gelir dağılımı anlamında sabit ve düşük gruplar; fonksiyonel gelir dağılımında ise sosyal transfer harcamaları aleyhine gelişmeler kaçınılmaz olacaktır.

Bağımlılık oranının artması ile artan yaşlı nüfus karşısında azalan genç nüfus oranı ile aktif çalışma çağı olan 15- 65 yaş arası nüfusun azalması vergi tabanını daraltarak hazine gelir gider dengesini bozucu bir etkiye sahip olabilir. Bu durum dolaylı vergilerin artmasına sebebiyet vererek var olan aktif çalışma çağında olan nüfus üzerinde yükün artmasına sebep olup gelir bölüşümünde ücretli kesim aleyhinde sonuçlar doğurabilir.

Bir taraftan bağımlılık oranının artması, yaşlı nüfus oranının artması dolayısıyla sağlık ve bakım hizmetlerine olan ihtiyacı doğurabilir. Bu durumun kamu harcamaları üzerinde yaratacağı yük, devletin kaynak dağıtım mekanizmasının etkin işleyememesine sebep olabilir.

Bağımlılık oranının artmasının sosyal güvenlik sistemi ile ilgili problemler yaratacağı endişesi olsa da nüfusun ancak iş gücü piyasasında düzenlemeler, eğitimde yenilikler, kurumsal yapının iyileştirilmesi velhasıl esas olarak beşeri sermayenin güçlendirilmesiyle avantaj haline geleceğini söylemek mümkündür (Çağlar ve Mumcu, 2006: 6-10).

Plansız ve kontrolsüz göç, sosyoekonomik bir mesele olup hem hali hazırda o ülkede yaşayan hem de göç eden insanları mağdur etmektedir. Türkiye, tarihsel akış içerisinde birçok göç akımına maruz kalmıştır.1980-1988 Irak-İran savaşı, 1990-1991 Körfez Krizi, 2010 yılında başlayan Arap Baharı'nın 2011'de Suriye'ye sirayet ederek iç savaşı başlatması, 2021 yılında Afganistan'da yaşanan gelişmeler ve 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı gibi nedenler Türkiye'de yoğun göç dalgalarının yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle Şekil 9'da görüleceği üzere Türkiye, tarih boyunca hiç yaşamadığı kadar göç akımını 2011 yılında Suriye iç savaşının başlamasıyla yaşamış; 2010 yılında göçmenlerin toplam nüfus içerisindeki payı %1,9 iken bahsi geçen itibariyle yaşanan keskin bir artış süreciyle birlikte 2015 yılında bu oran %3,8'e yükselmiştir. Göçerlerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarının ekonomiye getirdiği ek yükün yanı sıra geri dönmeyen göçerlerin yoksullar ordusuna katılması toplumun en önemli sorunlarından biri olmuştur. Aynı zamanda göçerlerin varlığı kayı dışı ekonomiyi de besleyerek sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengelerini de bozmaktadır.

Türkiye'de dış göç dalgalarıyla birlikte bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklılıklarından dolayı iç göç dalgaları da yaşanmaktadır. Tablo 11'de görüldüğü üzere en yoğun göç veren bölgeler olan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kişi başına düşen GSYH bakımından en düşük bölgeler olması bu bölgeleri yoksullaştırmakta ve bölgesel gelir dağılımı açısından dezavantajlı konuma getirmektedir.

3.3.Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi kavramı, 1970'li yıllardan sonra ekseriyetle gelişmekte olan ülkelerde enformel sektörün artmasıyla beraber iktisat literatüründe önem kazanmaya başlamış ve üstelik bu sektör yurt içi üretim gelirleri içerisinde önemli bir kaynak olarak yerini almaya başlamıştır (DPT, 2001, s.60). Kayıt dışı ekonomi çok yönlü bir kavram olup genel olarak herhangi bir resmi kayda geçirilmemiş, hukuki belgelere dayandırılmamış ve dolayısıyla milli gelir hesaplamalarında yer almayan;daha doğru bir ifadeyle alınamayan ekonomik ve mali işlemlerin tümü olarak tanımlanabilir. Bu durum gelirin, istihdamın, mal ve hizmet satımının ya da servetlerin beyan edilmemesi şeklinde kendini gösterebilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 264).

Devletin kayıt altına alamadığı ekonomik işlemleri kapsayan kayıt dışı ekonomi literatürde geniş bir yer tutarak yer altı ekonomisi, gölge ekonomi, enformel ekonomi, ayışığı ekonomisi, illegal ekonomi, marjinal ekonomi, kara ekonomi gibi kavramları da beraberinde getirmektedir. Türkiye'de kayıt dışı ekonomi üzerine birçok çalışma yayınlayan Altuğ, yer altı ekonomisi ile kayıt dışı ekonomiyi ayrı ele alarak yer altı ekonomisini kamu düzenini bozmak suretiyle yasal olmayan yollarla yapılan faaliyetler olarak; kayıt dışı ekonomiyi ise vergi kaçırma ya da kaçınma güdüsü ile vergi idaresine beyan edilmeyen faaliyetlerin tümü olarak tanımlamıştır (Altuğ, 1994: 23).

Kayıt dışı ekonominin mali, hukuki ve sosyal pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunlar vergiler, yasal düzenleme ve kurallar, yasaklar ve bürokratik işlemler olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırılabilir. Bu başlıklar Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin de sebeplerini açıklamaktadır. Türkiye'de vergi kanunları ve mevzuatlarının karışık olması, etkin olamayan vergi idareleri ve vergi tabanının genişletilemeyerek mevcut mükelleflerin vergi yüklerinin arttırılarak açığın dolaylı vergilerde sağlanması, defter tutma hadlerinden ötürü denetimi kolay olan bilanço esasından kaçış, yüksek oranlı seyreden SSK primleri ve istihdam vergileri, zaman zaman gündeme gelen vergi afları kayıt dışı ekonomiye iten sebepler olarak gösterilebilir. Aynı zamanda gelir dağılımında düşük gelirli nüfus diliminin genişliği ve orta gelir grubunun azlığı dolayısıyla gelirden yeteri kadar pay alamadığını düşünen kesim faaliyetlerini kayıt dışında tutmaktadır. İlaveten gerek kırsal kesimden büyük kentlere yaşanan yurt içi göçler gerek özellikle 2011 sonrası dönemde Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle artan dış göçler, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi problemini derinleştirmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, vergilendirilemeyen bir alan olması sebebiyle vergi gelirlerinin daha az toplanmasına neden olup kamu finansman kaynaklarını azaltarak devletin gelir dağılımı mekanizmasındaki rolünü sekteye uğratmaktadır. Kayıt dışı faaliyetler, sosyal güvenlik kurumlarının finansman durumlarını bozarak devletin düşük gelir gruplarına yapacağı sosyal transferlerin gerçekleştirilememesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla ihtiyacı az olandan çok olana doğru kaynak akışı sağlıklı olarak sağlanamamakta ve gelir adaletsizliğinin yanı sıra sosyal adaletsizliğe de neden olmaktadır.

Şekil 10: Tarım ve Tarım Dışı Sektörlerde Kayıt Dışı İstihdamın Payı

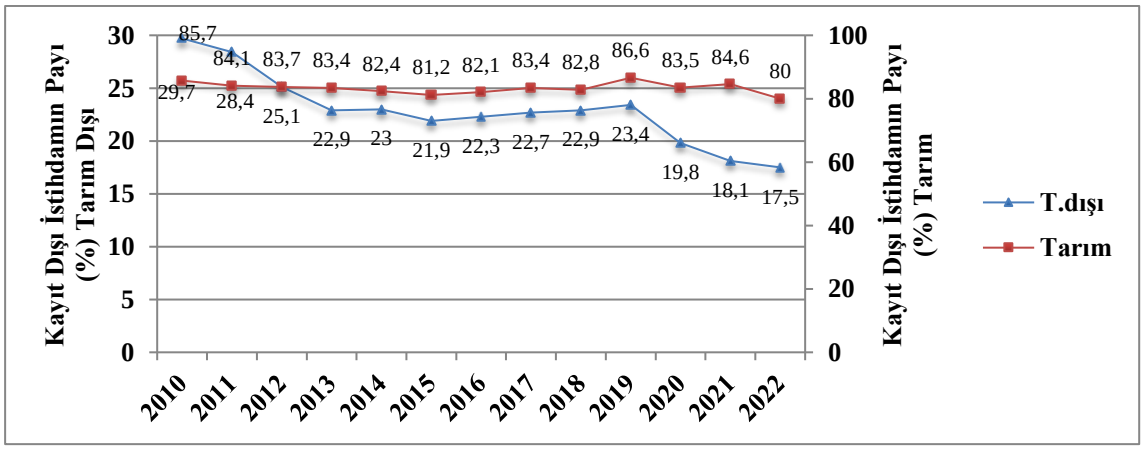

Kaynak:UNDP.(2024*),Share of Informal Employement by Economic Activity.* https://data.undp.org/access-all-data (12 Mart 2024).

Şekil 10'da Türkiye'de 2010-2022 yılları arasında kayıt dışı istihdamın payı tarım ve tarım dışı ayırımı yapılarak sektörel olarak gösterilmiştir. UNDP'nin yaptığı bu çalışmaya göre tarım sektöründe kayıt dışı istihdamın büyüklüğü %80 ile %87 arasında değişerek belirtilen yıl aralıklarında vahametini

korumuştur. Tarım dışı sektörde ise bu pay yaklaşık %17 ile %30 arasında değer almıştır. 2010 yılında %29,7 olan bu değer 2022 yılında %17,5'e düşmüştür.

Kayıt dışı ekonomi, gelir dağılımı eşitsizliğinin hem bir nedeni hem bir sonucudur. Gelir dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle yoksul duruma düşüp gelirden yeteri kadar pay almadığını düşünen kesim, faaliyetlerini kayıt dışı tutmakta ya da mesai saatleri dışında ek işlerde çalışarak gelirini arttırmaya çalışmaktadır.Kayıt dışı ekonominin varlığı ise devletin gelir dağılımı mekanizmasındaki rolünü sekteye uğratarak düşük gelir grupları lehine sosyal transfer yapamamasına sebebiyet vermektedir. Enformel sektörün ağırlıklı payının Şekil 7'de de görüldüğü üzere tarım sektöründe olması ve bu sektörde çalışanların ücret yahut yevmiye alması, gelir dağılımının sektörel olarak tarım, fonksiyonel olarak ücretli kesim aleyhine bozulmasına neden olmaktadır.

3.4.Ekonomik Büyüme

Milli gelirdeki ya da kişi başına düşen milli gelirdeki artışı ifade eden büyüme kavramı ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak oldukça geniş bir literatür mevcuttur. İktisat literatüründe bu ilişki ile alakalı ilk ve en önemli çalışmalardan biri Kuznets'in 1955 yılında yayınladığı '' Economic Growth and Income Inequality'' adlı makalesidir. Bu çalışmaya göre, Ters U şeklindeki eğrinin sol kısmında gösterildiği üzere ülke kalkınmasının ilk dönemlerinde büyüme ile birlikte gelir eşitsizliğinin artacak; ancak eğrinin sağ tarafında gösterildiği üzere ise emeğin tarım kesiminden sanayi kesimine kaymasıyla yaşanan verimlilik artışı nedeniyle büyüme arttıkça gelir eşitsizliği de azalacaktır. 1950'li yılların zaman serisi verileriyle İngiltere, Almanya ve ABD için yapılan bu çalışmada eşitsizlik önce yükselmiş, sonra azalmıştır (Kuznetzs, 1955: 1-28).

Ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği üzerine yapılan bazı çalışmalar Kuznets hipotezini desteklerken bazıları ise bu hipotezi reddetmektedir. Örneğin 1996 ve 1998 yıllarında Deininger ve Squire tarafından yapılan çalışmalarda Kuznets hipotezi desteklenmeyerek büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ilişki olmadığı saptanmıştır. (Deininger ve Squire, 1996: 565-591). Öte yandan Ravallion ve Chen (1997) tarafından 1981-1994 yıllarını kapsayacak şekilde Doğu Avrupa ve Asya ülkeleri için yapılan çalışmada, büyümeyle gelir eşitsizliği arasında negatif bir korelasyon olduğu saptanmıştır (Ravallion ve Chen, 1997: 370). Ayrıca Robinson (1976), Lewis (1955), Ram (1997) çalışmalarında kalkınma ile gelir eşitsizliği arasında U şeklinde; Dawson (1997), List ve Gallet (1999), Alesina ve Rodrik (1994) ise kalkınma ile gelir eşitsizliği arasında Kuznets hipotezini destekler nitelikte ters U şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (Tokatlıoğlu ve Atan, 2007: 28).

Ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye ilişkin Türkiye için yapılan çalışmalara bakıldığında Dişbudak ve Süslü (2009), 1963-1998 yılları arasında zaman serisi ve ADRL testini

kullanarak Kuznets eğrisinin aksine ilişkinin U şeklinde olduğunu saptamışlardır (Dişbudak ve Süslü, 2009: 160). Tokatlıoğlu ve Atan (2007), 2003 yılının bölgesel istatistiklerini kullanarak yaptıkları yatay kesit analizinde, aynı şekilde ilişkinin U şeklinde olduğunu ortaya koymuşlardır (Tokatlıoğlu ve Atan, 2007: 51). Akalın, Özbek ve Çiftçi (2018), 1984-2011 yılları için ADRL testini kullanarak yaptıkları sınamada Kuznetzs hipotezinde belirtilen ters U ilişkisini doğrulamışlardır. Yamak ve Sağlam (2021), 1978-2015 dönemi için NARDL eşbütünleşme yöntemiyle yaptıkları sınamaya göre, uzun dönemde büyüme oranında gerçekleşecek 1 birimlik artışın gini katsayısında 0,393 birimlik bir azalışa; büyüme oranında meydana gelecek 1 birimlik azalışın ise gini katsayısında 0,641 birimlik artışa neden olacağını saptamışlardır.

Şekil 11: Türkiye'de Büyüme Oranları (1980-2023)

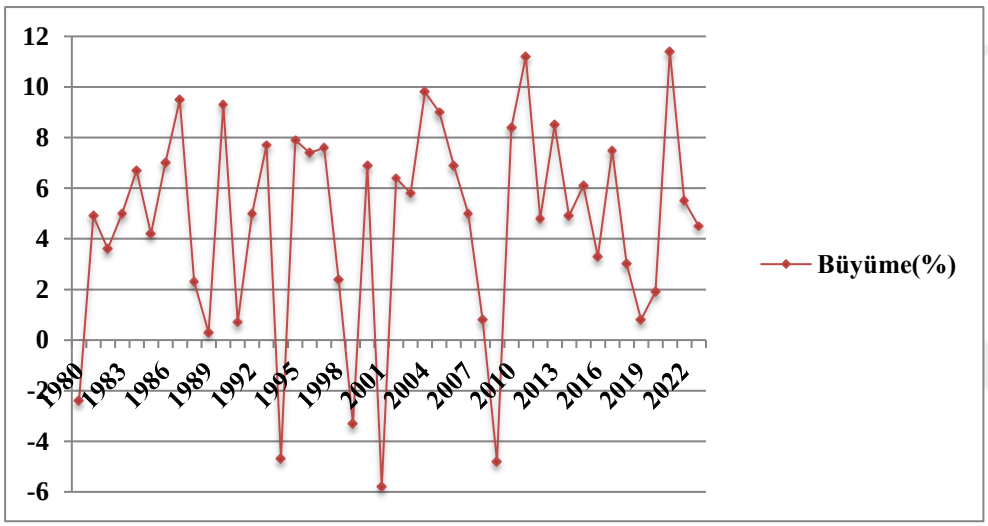

Kaynak: WorldBank(2024),*GDP Growth (Annual)* https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR

Öte yandan gelir dağılımı eşitsizliği de büyüme oranlarını etkileyebilmektedir. Gelir eşitsizliğinin artması siyasi istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlamaktadır. Yüksek gelir dağılımı eşitsizliği bir kesime tanınan imtiyazlardan dolayı kişilerin kendini üretken ekonomik faaliyetlerden soyutlamalarına neden olmakta; büyüme ve yatırım için gerekli ekonomik ve siyasi kurumların oluşmasını engellemektedir (Derviş, 2007: 6). Böylece istikrarsız ortam altında yatırımlar azalarak büyüme oranları düşmektedir.

3.5.Ekonomik Krizler

Kriz, sosyal bilimlerde sıkça kullanılan bir kavram olup kelime kökeni olarak Yunanca'da ''bölmek ya da ayırmak'' anlamına gelmektedir. Finansal anlamda kriz için birçok tanımlama mevcut olup uzlaşılmış tek bir kriz tanımı yoktur. Mishkin krizi; ''Ters seçim ve ahlaki risk sorunlarının ileri boyuta varması ve böylece finansal piyasaların fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan

ekonomik birimlere aktarılmasındaki etkinliğinin kaybedilmesi nedeniyle finansal piyasalarda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulma'' olarak tanımlamıştır (Mishkin, 1996: 2).

Başka bir tanımlamaya göre kriz; mal, hizmet yahut finans piyasalarındaki varlık fiyatlarının makul bir değişme sınırını aşıp şiddetli dalgalanmalara maruz kalmasını ifade etmektedir. Bir başka deyişle finansal enstrümanların, emlak, arsa gibi varlık fiyatlarının kısa vadede ve düzenli bir şekilde kötüye gitmesi; mali kuruluşların borçlarını ödeyemeyip iflas etmesi şeklinde ifade edilebilir (Goldsmith, 1982: 42).

Finansal krizler, ortak noktaları olmakla beraber kendi içlerinde ayırt edici özellikleri bakımından: ''Para Krizleri, Bankacılık Krizleri, Borç Krizleri ve Sistematik Finansal Krizler'' şeklinde 4 gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki olan para krizi, literatürde döviz krizi olarak da ifade edilmekte olup döviz kurunda ani bir hareket ve yabancı sermaye akımlarında keskin bir değişimi ifade etmektedir (Yay v.d., 2001: 20). Bankacılık krizleri;bankaların yükümlülüklerini yerine getirmeyip iflas etmeleri durumunda; mevduat sahiplerinin varlıklarının kendilerine ödenemeyeceği korkusuyla bankalara hücum etmeleri; hükümetlerin bu durumu kurtarmak adına çeşitli müdahale ve kamulaştırma operasyonlarına başvurma halinde ortaya çıkmaktadır (Yay. 2015: 449). Borç krizleri ise iç ve dış borç krizleri olarak ikiye ayrılmakta olup iç borç krizi bir ülkenin kamu kesimi açıklarının borçla finansmanının sürdürülemez hale geldiği durumları ifade ederken; dış borç krizi ise gerek kamu kesiminin gerek özel kesimin dış borçlarını ödeyememe durumu olarak tanımlanmaktadır. Son olarak finansal krizler; finansal piyasaların bozulmasının bir sonucu olarak reel ekonomi üzerindeki yıkıcı etkileri ifade etmektedir. Çoğunlukla finansal kurumların borçlarını ödeyememesi ve varlık fiyatlarında çöküş şeklinde cereyan etmektedir.

Ülke parasının değer kaybettiği, tüketici talebi ve firma yatırımlarında büyük düşüşlerin olduğu, yüksek oranlı işsizliğin yaşandığı ve böylece yaşam kalitesinin düştüğü ekonomik kriz dönemlerinde gelir eşitsizliği artmaktadır. Kişi başına düşen gelirin azalması, reel sektörde yaşanan zorluklar neticesinde yüksek oranlı işsizliklerin yaşanması bireyleri ya yoksulluk sınırına yaklaştırmakta ya da bu sınırın altına düşürmektedir. Daraltıcı maliye politikalarının uygulandığı, devlet harcamalarının dolayısıyla sosyal transfer harcamalarının kısıntıya girdiği ortamdan en çok etkilenen gelir dağılımının en alt ve orta gelir grubunu temsil eden kesimler olmaktadır. Kriz dönemlerinde fonksiyonel gelir dağılımı ise gelir ve servetin maaş-ücret ve yevmiyeli kesimden müteşebbislere doğru aktarılması şeklinde vuku bulmaktadır.

3.5.1.Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Gelir Dağılımına Etkileri

Literatürde Türkiye iktisat tarihinde yaşanan krizler 1994 Krizi, 2001 Krizi ve 2008 Global Kriz şeklinde yer almaktadır. Aşağıda sırasıyla başlıklandırılarak krizlerin arka planı, yaşanan gelişmeler ve gelir dağılımına yansımaları anlatılacaktır.

3.5.1.1.1994 Krizi

Türkiye'de, 24 Ocak 1980 yılında açıklanan yapısal uyum programı ile finans sektöründe liberalleşme çabaları başlatılmıştır. Bu paketle birlikte günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiş, mevduat ve kredi faizleri serbest bırakılmış ve böylece sermaye piyasasında serbestleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1980 yılında adımları atılan serbestleşme, 1989 yılında 32 sayılı karar ile Türk parasının tam konvertibl hale getirilmesiyle tamamlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler uyarınca değerlenen TL ve yüksek faiz oranlarıyla sıcak para girişleri hızlanmıştır. Tam konvertibiliteye geçişle birlikte Türkiye, 1990'lı yılları yüksek kamu açıkları ve yüksek enflasyonla karşılamıştır. Bununla birlikte yatırımcı tiplerinde değişiklik yaşanmış, ticaret yaparak gelir elde etme anlayışı yerini paradan para kazanma anlayışına bırakmıştır. Değişen bu anlayış bankacılık kesimine de yansımış; bankalar reel kesime sağladığı kredi hacminde kısıtlamaya giderek DİBS vasıtasıyla uluslararası piyasadan borçlanarak kamu kesimini finanse etmeye yönelmiştir. 1990-1993 yılları arasında ortalama enflasyon %65iken dolar artışı %52 ile sınırlı kalmış; bu dönem zarfında hazine kağıtları dolar bazında yaklaşık %20 oranında getiri sağlamıştır (Akyüz ve Boratav, 2002: 22). İç ve dış borçları, yüksek oranlı ve uzun dönemli faiz oranlarıyla telafi etmeye çalışılırken 1993 yılına gelindiğinde, iç borç faizleri düşürülmeye çalışılmış; Kasım ve Aralık aylarında açılan dokuz ihalenin altısı iptal edilmiştir. Ancak bu durum hazinenin iç piyasadan borçlanamaz hale gelmesine yol açarak likidite fazlasının dövize yönelmesine yol açmıştır (Çapraz, 2001: 182). 1990 yılında %25 olan döviz mevduat oranları 1994'de %47.4'e yükselmiş; Ocak 1994'de 19.000 TL/$ olan kur Nisan 1994'de 38.000 TL/$'a çıkmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, krize son vermek amacıyla tarihte 5 Nisan kararları olarak anılan bir dizi önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin çerçevesini KİT zamları, IMF ile yapılacak olan stand-by anlaşması, MB'den hazineye verilen kredilerin sınırlandırılması, TL'nin devalüe edilmesi, yeni vergi paketinin devreye girmesi gibi kararlar oluşturuyordu. Krizden önce suni yollarla düşürülmek istenen faizler, hazine tarafından Mayıs 1994'de piyasaya sürülen borçlanma kağıtları aracılığıyla %400'e varan oranda yükselmiştir. Yapısal düzenlemeler kapsamında SSK'da prim ödenen gün sayısı ve prim oranları artmış; yeni bir katsayı düzeni getirilmiştir (Kepenek, Yentürk, 2001: 487). Üç basamaklı enflasyon ve faiz oranlarının yaşandığı bu dönem, gelir dağılımını alt gelir grubu ve sabit gelirli olan ücretliler grubu aleyhine değiştirmiştir. Bütçe harcamalarının içinde faiz ödemelerinin payı artmış;

işsizlik oranları yükselmiş ve böylece ücretli kesimden rantiyeye doğru bir gelir transferi yaşanmıştır. Çeşitlenen finansal enstrümanlar ve yüksek faiz oranları ile yüksek gelir grubu gelirini arttırabilirken sabit ve en düşük gelir grubu enflasyona mağlup olmuştur. Tablo 5'de gösterilen DİE'nin yaptığı çalışmaya göre faktör gelirleri içerisinde 1987 yılında %1,82 olan menkul kıymet gelirleri 1994 yılında 7,68'e yükselmiştir. Yine DİE'nin 1994 yılı için yayınladığı kişisel gelir dağılımı verilerine bakıldığında, bir önceki çalışmanın yapıldığı 1987 yılına göre gini katsayısı 0,06 puan yükselmiş; en yüksek %20'lik gelir grubunun en düşük %20'lik kesim arasındaki 9,6 katlık fark ise 11,2'ye çıkmıştır.

3.5.1.2.2001 Krizi

Türkiye'nin 1990'lı yıllara ait kronikleşmiş makroekonomik bozukluk ve finansal istikrarsızlıkları çözmek amacıyla 9 Aralık 1999 yılında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Üç yıllık bir zaman dilimi için hazırlanmış bu program, para ve maliye politikaları aracılığıyla yapılacak olan belli hedefleri içermekteydi. Kamu harcamalarını kısıp vergilerde desteklenen sıkı bir maliye politikası, döviz kurunun çıpa olarak kullanılıp ikinci 18 ayda yerini dalgalı kura bırakan bir para politikası programın çerçevesini oluşturmaktaydı. Enflasyonun 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12, 2002 yılı sonunda %7'ye indirilmesi, reel faiz oranlarının makul bir düzeye düşürülmesi, borç stoğunun azaltılıp özelleştirmenin hızlandırılması programın başlıca hedefleriydi (Eroğlu ve Albeni, 2002: 199).

Kasım 2000 tarihine gelindiğinde %25 olarak hedeflenen enflasyon, yıl sonunda %39 olmuştur. Hedeflendiği hızda düşmeyen enflasyon karşısında sabit olan döviz kuru dolayısıyla TL aşırı değerlenmiş; cari işlemler açığı GSMH'nın %4,8'i olmuştur (Yay, 2015: 487). Sabit kur politikası, enflasyon oranı TL'nin değer kaybından fazla olduğundan yerel parayı aşırı değerlendirmiş; ithalatı kamçılayıp ihracatı azaltmak suretiyle dış ticaret açıklarının öngörülenin üzerinde olmasına sebebiyet vermiştir. IMF anlaşmasının bir diğer aksayan yönü ise özelleştirme hedefleridir. Özelleştirme hedeflerinin tutturulamaması, hazinede öngörülen gelir artışının sağlanamayıp risk primlerinin artmasına sebep olmuştur.

Belirtilen dönem zarfında Türk bankacılık sisteminin zafiyetleri ortaya çıkmıştır. Bankalar görev zararlarını saklamış; iç borç stoğu, kamuyu devlet kağıtları aracılığıyla finanse etmeye sağlayan bankacılık sistemi nedeniyle öngörülenin çok üzerine gerçekleşmiştir. Aynı zamanda ticari bankalar, sermaye tabanlarıyla doğru orantılı açık pozisyon miktarı belirlemeyerek kırılgan bir yapıya zemin hazırlamışlardır. Aşırı değerli kurun doğurduğu ortamda tüketicilerin kredi talebi artmış; bankaların kredi hacimlerini arttırması risk yönetimi zayıf olan bankaları adım adım krize götürmüştür. (Yay, 2015: 488).

2000 yılının Ekim ayına kadar sıcak para girişleriyle artan döviz rezervleri ve düşen faiz oranlarının belirtilen tarihten sonra tersine dönmesi, yükselen faizler karşısında elinde DİBS bulunduran bankaları sermaye kaybına uğratmıştır. Kasım 2000'de Demirbank'ın TMSF'ye devriyle bankacılık krizinin ilk fitili ateşlenmiş ve Şubat 2001'de ikinci bir kriz dalgası ve birçok bankanın iflasıyla süreç devam etmiştir. Sıcak para akımı, spekülatif bir atağa dönüşmüş, borsa endeksi çökmüş, gecelik faizler %500'e kadar yükselmiş ve böylece TL'ye olan güven sarsılarak kaçışlar hızlanmıştır. Böylece kur çıpasından vazgeçilmek zorunda kalınarak döviz serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz öncesi 680.000 TL olan dolar kuru kriz sonrası 1.200.000'e yükselmiştir.

Şubat 2001'de IMF ile yine benzer çerçevede bir anlaşma imzalanarak '' Güçlü Ekonomi'ye Geçiş Programı'' devreye sokulmuştur. Bu programla kamu harcamalarının kısılıp gelirlerini arttırıcı bir maliye politikası ile enflasyonla etkin mücadele ve fiyat istikrarını sağlayıcı bir para politikasının benimsenmesi amaçlanmıştır. Bankacılık sektörü için yapılandırılmanın adımları atılmış; gözetim ve denetim etkinlikleri arttırılarak güven tesis edilmeye çalışılmıştır.

Krizin etkileri makroekonomik göstergelere yansımış; enflasyon %68,5'e yükselmiş, büyüme oranında %5,8'lik bir daralma yaşanmış, birçok banka ve firma iflas etmiştir. Yüksek işsizlik oranları ve istihdam kayıpları yaşanmış; 2001 krizi sonrasında %10 sularında işsizlik oranları gözlenmiştir. Yaşanan gelir kayıpları yoksulluk ve gelir eşitsizliği sorunlarını derinleştirmiş, alt gelir grubu ve ücretli kesim enflasyona mağlup olmuştur. Sermaye sahipleri, gelir düzeylerini muhafaza edebilirken hatta yüksek faiz oranları karşısında fırsat elde edebilirken ya da yoksul kesime göre daha az bir gelir kaybı yaşarken alt gelir grubunun yaşadığı gelir kaybı, gelir eşitsizliğini arttırmıştır. Büyümede yaşanan daralmalar, işsiz kalan ve hali hazırda tasarruf yetersizliği yükselen faiz ortamı karşısında herhangi bir finansal enstrümandan nemalanamayan yoksul kesimi daha da yoksullaştırmıştır (Kazgan, 2021: 256). Bu dönemde gini katsayısı 0,44 olarak saptanmış;en yüksek %'20lik gelir grubu ile en düşük %20'lik gelir grubu arasında 9,5 katlık bir fark gözlenilmiştir. TUİK'in 2002-2024 yılları arasında yaptığı kişisel gelir dağılımı çalışmaları arasında görülen en yüksek gini katsayısı ve P80/P20 oranı bu döneme aittir. Ancak bu tarihi farklılığı, 2006 yılı sonrasında yapılan yöntem değişikliği ile birlikte okumak gerekmektedir.

3.5.1.3.2008 Krizi

2008 krizi, 2007 yılının Ağustos ayı itibariyle ABD'de Mortgage sisteminde çıkan bozukluklar ile başlayıp beraberinde yaşanan finansal bozulmalarla kısa bir sürede küresel bir krize evrilmiştir. ABD'de kriz öncesi dönemde düşük faiz ortamı, karmaşık finansal ürünlerin yaratılması ve konut edinme isteğini doğurmuştur. Fütursuzca dağıtılan konut kredileri ve bu kredilerin geri ödemesinde (özellikle sub-prime mortgage kredilerinde) yaşanan zorluklar, krizin temelini oluşturmuştur.

2008 krizi, gerek dış ticaret gerek de finansal enstrümanlar kanalıyla, özellikle gelişmiş ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir. Küreselleşen dünya ve bilgi teknolojisiyle birlikte, krizin başka ülkelere yayılması hızlı ve kolay olmuştur. Büyüme oranlarında düşüşler gözlenilmiş; İtalya, Portekiz, İspanya, Yunanistan gibi ülkeler borç krizleriyle karşı karşıya kalmışlardır (Haydaroğlu ve Çırak, 2024: 656).

Finansal kurumlarında daha fazla yapılandırılmış türev ürünü bulunduran ülkeler krizden daha fazla etkilenmişlerdir. Bu anlamda Uzakdoğu Asya, Latin Amerika ve Türkiye gibi bölgeler nispeten krizden daha az etkilenmişlerdir. Bu bölgelerin ortak özelliklerinden biri de 90'lı yıllarda geçirdikleri ekonomik krizler sonucu aldıkları tedbirler ile ihtiyatlı yaklaşımlarıdır.

Türkiye, 2001 krizinden sonra özellikle bankacılık kesim için aldığı tedbirler sonucu oluşan ihtiyatlı tavrı ile her ne kadar globalleşen dünyada kendini tamamen ari kılamasa da, önemli şekilde krizden etkilenmemiştir. Krizin makroekonomik verilere etkisi, 2009 yılında görülmeye başlanmıştır. Şekil 8'de görüldüğü üzere, ekonomi 2009 yılında %4,8 küçülmüştür. İşsizlik oranlarına bakıldığında Tablo 13'de görüldüğü üzere 2009 yılında %14 gibi yüksek bir oran gözlenilmiştir. Enflasyon oranı 2009 yılında, son 40 yılın en düşük oranı olan %6,53 olarak hesaplanmıştır. Enflasyonun bir kriz ortamında bu denli düşük olmasının sebepleri iç talepte daralma, hammadde ve petrol fiyatlarında düşüşler şeklinde sıralanabilir. İç talep daralması ithalatı geriletmiş; bununla beraber dış talepte azalma nedeniyle ihracat oranında da düşüş gözlenilmiştir. 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %72,5'a yükselse de yukarıda ifade edildiği gibi, dış ticaret açığının ihracattaki artış nedeniyle değil; ithalatta iç talep daralması sonucu yaşanan azalış nedeniyle azaldığı söylenebilir. Keza ihracatın ithalatı karşılama oranı 2010 yılında %61'e; 2011 yılında %56'ya gerilemiştir.

2007 yılında 19 milyon $ olan doğrudan yatırımlar ve 717 milyon $ olan net portföy yatırımları 2009 yılında sırasıyla 6 milyon $ ve 196 milyon $'a gerilemiştir (Yay, 2015, s.509). Eski adıyla IMKB, yeni adıyla BIST endeksi 2008 yılının ilk ayında 43,000 puan iken aynı yılın son ayında 27,000 puan olmuştur (Bükey, 2020: 98).

2008 yılında %16,5'a kadar yükselmiş olan politika faiz oranı Kasım 2009'da %6,5'a kadar düşmüştür. Bu durum düşen faizler karşısında gayrimenkul talebini bir miktar artırmış; fonksiyonel gelir dağılımı açısından Tablo 5'de görüldüğü üzere 2008 yılında %4,4 olan gayrimenkul payı 2009'da %5'e yükselmiştir.

Krizin etkilerinin Türkiye'de hissedilmeye başladığı 2009 yılında, genişleyici maliye politikasına gidilerek vergi indirimleri sağlanmıştır. Aynı yıl için dolaylı ve doğrudan vergilerin payında belirgin bir değişiklik gözlenmemiş; dolaylı vergiler %64, doğrudan vergiler %35 dolaylarındaki yerlerini

korumaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla vergi politikasında gelir grupları arasında belirgin bir tercih yapısı olmadığı sonucuna varılabilir.

2008 yılının gelir bilgileriyle hesaplanarak açıklanan 2009 yılının gini katsayısı 0,415; P80/P20 oranı ise 8,5 olmuştur. Ancak krizin etkisi daha ziyade 2009 yılında hissedildiği için daha ziyade belirtilen yılın gelir bilgileriyle hesaplanan 2010 yılının gini katsayısına bakmak gerekmektedir. 2010 yılında gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,013 puan gerileyerek 0,402 olarak açıklanmıştır. P80/P20 oranı ise bir önceki yıla göre 8,5'dan 8'e gerilemiştir. Bu durum krizlerin etkisinin kimi zaman düşük gelir gruplarında, kimi zaman da yüksek gelir gruplarında etkisinin daha fazla oluğunun göstergesidir. 2008 krizi Türkiye açısından her ne kadar işsizlik oranlarının yükseldiği, istihdam kayıplarının yaşandığı ve böylece alt gelir gruplarının etkilendiği bir dönemi ifade etse de; düşen faiz oranları ve IMKB endeksindeki gerilemelerin etkisiyle en yüksek %20'lik gelir grubunun milli gelirden aldığı pay oransal olarak azalmıştır.

3.6.Enflasyon

Literatürde sıklıkla kullanılan en kapsamlı tanımıyla enflasyon, genel fiyat düzeyinin sürekli olarak artması anlamına gelmektedir. Talep cephesinden bakıldığında enflasyon, ekonomideki toplam para arzının toplam para talebini karşılayamaması durumudur. Maliyet cephesinden bakıldığında ise enflasyon, üretimde kullanılan madde ve iş gücü maliyetlerinin artması durumunda doğan fiyat yükselişleri manasını taşımaktadır.

Bekleyişler, enflasyonun seyrini etkileyen bir diğer etkendir. Beklentiler enflasyonun artacağı yönünde ise davranışlar buna göre şekillenmekte; hem maliyet hem talep yönlü enflasyon artmaktadır (TCMB, 2004: 5). Enflasyon beklentisi, çalışanların ücret artış isteğini doğurarak firmaların maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır. Toplu sözleşmelerle çalışanların enflasyon artışı beklentisine karşı ücret artış arzuları güvence altına alınır. İşverenler, sözleşmelerden doğan maliyet artışlarını telafi etmek amacıyla fiyat yükselişine giderek enflasyonu arttırırlar. Enflasyon, gelirin yeniden dağıtımında önemli bir etmendir.

Enflasyonda meydana gelen artışlar, düşük gelir gruplarının ve temel gereksinimlerini karşılamakta zorluk yaşayan yoksul kesimlerin alım güçlerini daha da düşürmekte; özellikle sabit ve dar gelirli emek grupları aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Finansal enstrümanlara olan talebin ekseriyetle yüksek gelirli kesimden olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kesim; enflasyona, dövize yahut yüksek faiz oranlarına endeksli finansal araçlarla gelir durumunu muhafaza edebilmektedir.

Artan oranlı vergi sistemi gereği enflasyonist dönemde, reel gelirlerinde artış gerçekleşmemesine rağmen bir üst vergi dilimine giren sabit ve düşük gelir grubunun daha yüksek oranda vergilendirilmesi dolayısıyla gelir dağılımı bozulabilmektedir (Aktaş, Dokuzoğlu, 2022: 451).

Yüksek enflasyon, makroekonomik istikrarsızlıkları beraberinde getirmekte; uzun dönem büyüme oranlarını düşürerek düşük gelir grupları aleyhine sonuçlar doğurmaktadır (Romer 1998'den aktaran Öz 2002: 3). Enflasyonun yarattığı belirsizlik ve fiyat dalgalanmalarının yarattığı ortam, üreticilerin yatırım arzusunu zayıflatarak istihdamı düşürür, işsizliği arttırır. İşsizliklerinden dolayı gelir elde edemeyen kesim yoksul duruma düşerek hayatın gerisinde kalmakta ve en temel insani ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır.

Enflasyonun bedelinin hangi kesime nasıl ödetileceği izlenen politikalara göre değişiklik göstermektedir. Reel ücretlerin korunmadığı, sendikal haklar ve toplu iş sözleşmelerine kısıt getirilen bir ortamda gelir dağılımı, sabit ve düşük gelir grubu aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

Paranın reel değerinin azaldığı enflasyonist ortam, borçlular lehine alacaklılar aleyhine bir durum yaratarak gelir transferini alacaklılardan borçlulara doğru olmasını sağlar. Borçlu tarafın düşük gelir grubu, alacaklı tarafın yüksek gelir grubuna mensup kesim olduğu düşünüldüğünde yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna gelir transferi yaşanabilmektedir. Ancak bu durumda toplumsal huzursuzluklar baş gösterebilmektedir.

Enflasyon gelir dağılımını bozabildiği gibi gelir dağılımındaki bir bozukluk da enflasyonu doğurabilmektedir. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde, yüksek gelirli kesimin politika yapıcılardaki etkisi daha baskın olabilmekte ve böylece vergi tahsilinde doğrudan vergilerin payı azaltılıp dolaylı vergilerin payı arttırılarak gelir adaleti bozulabilmektedir (Öz, 2022: 2). Söz konusu baskın gruplar para ve maliye politikalarını enflasyonu kendi lehlerine arttırıcı şekilde yönlendirebilmektedir. Para politikaları açısından kredi ve faizleri;maliye politikası açısından ise dolaylı vergileri kullanmak suretiyle baskın grupların çıkarını gözetecek şekilde enflasyonist ortam oluşabilmektedir. Nihayetinde demokrasi indeksi düşük olan ülkeler ekseriyetle gini katsayısının yüksek, dolayısıyla gelir adaletsizliğinin fazla olduğu ülkelerdir.

Literatürde, enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki korelasyonu inceleyen pek çok akademik çalışma mevcuttur. Özetlenecek olursa; Bulir (2001), enflasyon ve gelir eşitsizliği üzerine 75 ülke için yaptığı çalışmada, panel veri analizini kullanarak 22 yıllık dönemi incelemiştir. Enflasyon ve gelir dağılımı arasında doğrusal olmayan U şeklinde bir ilişki olduğunu savunmuştur. %5 olarak saptanan enflasyon eşiğinin altında kalınması durumunda enflasyondaki düşüş gelir eşitsizliğini arttırmakta; üzerinde ise azaltmaktadır. Bu çalışmada bahsedilen ilişkinin doğrusal olmayıp yüksek enflasyonun gelir dağılımını bozucu, düşük enflasyonun gelir dağılımını düzeltici etkisi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Galli ve Hoeven (2001), ABD ve 15 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmalarında, Bulir (2001)'e benzer şekilde enflasyon ve gelir eşitsizliği arasında ‘‘U’’ şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. %6 olarak saptanan enflasyon eşiğinin altında kalınması durumunda enflasyondaki düşüş gelir eşitsizliğini arttırmakta; üzerinde ise azaltmaktadır. Yani belirtilen eşiğin altındaki düşük enflasyonlu ülkelerde enflasyonun düşme eğiliminde olmasının gelir eşitsizliğini arttırıcı; eşiğin üstündeki yüksek enflasyonlu ülkelerde ise enflasyonun düşme eğiliminin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Monnin (2014), 10 OECD ülkesi için 1971-2010 yılları arası veriler ele alarak enflasyonla gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi amprik olarak incelemiştir. Panel veri analizini kullanarak yaptığı bu çalışmada, enflasyonla gelir eşitsizliği arasında kısa dönem için bir ilişki bulamazken uzun dönem için ‘‘U’’ şeklinde bir ilişki olduğunu saptamıştır. %13 olarak saptanan enflasyon eşiğinin altında kalınması durumunda enflasyondaki düşüş gelir eşitsizliğini arttırmakta; üzerinde azaltmakta ve ifade edilen eşikte ise minimum olmaktadır.

Balcılar v.d. (2018), ABD'deki 50 eyalet üzerinde 1979-2007 yıllarını kapsayacak şekilde yaptıkları çalışmalarında, enflasyon ve gelir eşitsizliği arasında ‘‘U’’ şeklinde bir ilişki kurmuşlardır. %3 olarak saptanan enflasyon eşiğinin altında kalınması durumunda enflasyondaki düşüş gelir eşitsizliğini arttırmakta; üzerinde ise azaltmaktadır.

Literatürde yukarıda bahsedilen; enflasyonla gelir eşitsizliği arasında U şeklinde bir ilişkinin olduğu çalışmaların yanı sıra pozitif, negatif , ters U şeklinde bir ilişkinin olduğu çalışmalar da mevcuttur. Aşağıda ilişkinin pozitif olduğuna dair bazı çalışmalar aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Yoshino (1993), 1963-1988 Japonya'sı için zaman serisi analizi OLS yöntemine göre yaptığı çalışmada, gerek beklenen enflasyonun gerek beklenmeyen enflasyonun gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Cardoso v.d.(1995), Brezilya üzerinde yaptıkları çalışmalarında, enflasyon ve işsizliğin gelir eşitsizliğine etkisi OLS yöntemine göre sınamış; enflasyonun gelir eşitsizliğini özellikle düşük-orta gelir grubunu yoksulluğa itmek suretiyle kötüleştirdiği sonucuna varmışlardır.

Romer ve Romer (1998), 1970-1990 yıllarını kapsayan 76 ülke için yaptıkları regresyon analizinde, enflasyonun gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Dağdemir (1998), 1981-1994 yıllarını kapsayan 56 ülke için OLS yöntemini kullanarak yaptığı çalışmasında, enflasyonu gelir dağılımının en yüksek %20'lik grubunu olumlu etkileyerek gelir adaletini bozucu bir etmen olarak addetmiştir.

Thalassions v.d.(2012), 2000-2009 yıllarını kapsayacak şekilde 13 AB ülkesi için panel veri analizini kullanarak yaptıkları çalışmada enflasyonun gelir eşitsizliğini arttırdığını ortaya koymuşlardır.

Gelir eşitsizliği ve enflasyon arasındaki ilişkinin negatif olduğuna dair de pek çok çalışma bulunmaktadır. Aşağıda bu çalışmalardan bazıları özetlenmeye çalışılacaktır.

Rice ve Lozada (1983), ABD'nin çeşitli bölgelerinde 1968-1976 yıllarını kapsayacak şekilde OLS yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada, her ne kadar bölgelere göre değişen sonuçlar saptanılsa da ekseriyetle enflasyonla gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişki olduğu; enflasyonun gelir adaletini düzeltici bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Björklund (1991), İsveç için 1958-1973 yıllarını kapsayacak şekilde zaman serisi kullanarak yaptığı çalışmada ,enflasyonun gelir eşitsizliğini güçlü ve negatif bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Shahbaz ve Islam (2011), 1971-2005 yıllarını kapsayacak şekilde Pakistan için yaptıkları çalışmalarında kontrol değişken olan enflasyon oranının gelir eşitsizliğini azalttığını tespit etmişleridir.

Park (2015) , OLS yöntemini kullanarak 17 Asya ülkesi için 2004-2012 yıllarını kapsayacak şekilde yaptığı çalışmada, enflasyonun borçlu alacaklı ilişkisi çerçevesinde enflasyonun gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna varmıştır.

Topuz ve Dağdemir (2016), çalışmalarında seçili üst gelir grubuna mensup gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan 94 ülkeyi 1995-2011 yıllarını kapsayacak şekilde panel veri analiz yöntemiyle gelir eşitsizliğine etki eden faktörleri incelemeye çalışmışlardır. Buna göre gelişmiş ülkelerde, kontrol değişkeni olarak kullanılan enflasyonun gelir eşitsizliğini azalttığı kanısına varılmıştır.

Literatürde, bahsedilen korelasyonlar kadar yaygın olmamakla birlikte enflasyon ve gelir eşitsizliği arasında ‘‘ters U’’ şeklinde bir ilişkinin olduğuna dair bazı araştırmalar da mevcuttur. Lahiri ve Dillon (2007) ile Lahiri ve Natnasiri (2010) gelir eşitsizliği ile enflasyon arasındaki ilişkiyi politik bağlamda değerlendirerek bazı ülkeler için U bazı ülkeler içinse ters U şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (Emek, 2020: 92). Nantob (2015), gelişmekte olan 46 ülke için 2000-2012 yıllarını kapsayacak şekilde POLS,FE, Sistem GMM yöntemlerini kullanarak yaptığı çalışmada enflasyonla gelir eşitsizliği arasında doğrusal olmayan ters U şeklinde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Bir diğer yandan literatürde enflasyonun gelir eşitsizliğine herhangi bir etkisi olmadığına dair çalışmalar da mevcuttur. Blank ve Blinder (1985), 1948-1983 dönemi ABD'si için; Kutler ve Katz (1991), 1947-1989 dönemi ABD'si için; Yue (2011) 1980-2002 dönemi Güney Kore'si için yaptıkları çalışmalarında enflasyon ve gelir eşitsizliği arasında önemli ölçüde bir ilişki olmadığını ortaya koymuşlardır.

Türkiye özelinde de enflasyon ve gelir eşitsizliğini arasındaki korelasyonu irdeleyen pek çok amprik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Dişbudak ve Süslü (2007) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1963-1968 yılları arasında kişisel gelir dağılımını etki eden unsurlar ele alınmıştır. Kişi başına gelir, enflasyon, dışa açıklık ve bütçe dengesi verileri kullanılarak belirtilen yıllar arasında gelir dağılımı, ADRL sınır testi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Buna göre iktisadi büyümenin gelir dağılımına etkisinin kısa dönemde bozucu uzun dönemde olumlu olduğu, dışa açıklığın gelir dağılımına etkisi sınırlı olmakla birlikte düzeltici olduğu, bütçe açıklarının gelir dağılımında herhangi bir etkisi olmadığı ve enflasyonun gelir dağılımında bozucu bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akıncı v.d. (2015), 2006-2012 yılları arasındaki verileri panel veri analizi ile yaptıkları çalışmalarında enflasyonu kontrol değişken olarak kullanmışlardır. Çalışmaya göre enflasyonist dönemler üst gelir grubunun lehine sonuç doğururken sabit gelirliler açısından herhangi bir etki yaratmamıştır.

Gülmez ve Altıntaş (2015), 1981-2011 yıllarını kapsayacak şekilde zaman serisi analiziyle yaptıkları çalışmalarında enflasyon ile gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koyarak enflasyonun gelir eşitsizliğini azalttığı kanısına ulaşmışlardır.

Ulusoy v.d. (2016), 1994-2013 yılları arasındaki verileri SEK yöntemiyle modellemiş; enflasyon oranında meydana gelen 1 birimlik artışın gini katsayısını 0,00025 birim arttırdığını ortaya koymuşlardır.

Kalaycı ve Öztürk (2017), 1980-2013 yılları arası verileri kullanarak eğitim harcaması, işsizlik, enflasyon ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiş; hem çoklu regresyon hem de etki tepki analizinde enflasyonun gelir eşitsizliğini en fazla etkileyen faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla enflasyon ve gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki söz konusudur.

Bükey ve Çetin (2017) 1980-2014 yılları arası veriler ışığında en küçük kareler yöntemini kullanarak yaptıkları analizde, enflasyonda meydana gelen 1 birimlik artışın gini katsayısında 0,06 birimlik bir artışa yol açacağını tespit etmişlerdir.

Şekil 12'de Türkiye'nin enflasyon oranları grafikle gösterilmiştir. Verilere göre 1980'den 2005 yılına değin enflasyon oranları, iki hatta 1980'de %101,4 1994'de %106,3 olmak üzere üç haneli oranları görmüş; 2005 yılında ise ilk kez tek haneli orana erişerek %7,72 olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte enflasyon, 1981 ve 1982 yıllarında sırasıyla %34 ve %28,4 oranları ile düşüş yaşamaya başladıysa 1984 yılı itibariyle %48,4 ile tekrar yükseliş yaşamıştır. 1980'li yıllar boyunca dış açıkları kapatma amacı ile para basma yoluna gidilmesi, bütçe açıklarını kapatmak amacıyla dolaylı vergilerin ağırlıklarını arttırmak suretiyle monetizasyon yaşanılması ifade edilen dönemde enflasyonun yüksek

oranlarda seyretmesine neden olmuştur. 1988 yılı itibariyle %73,7'ye çıkan enflasyon, yüksek oranları ile kronikleşerek 1990'lı yıllarda da varlığını sürdürmüştür.

Şekil 12: Türkiye'de Enflasyon Oranları (1980-2024)

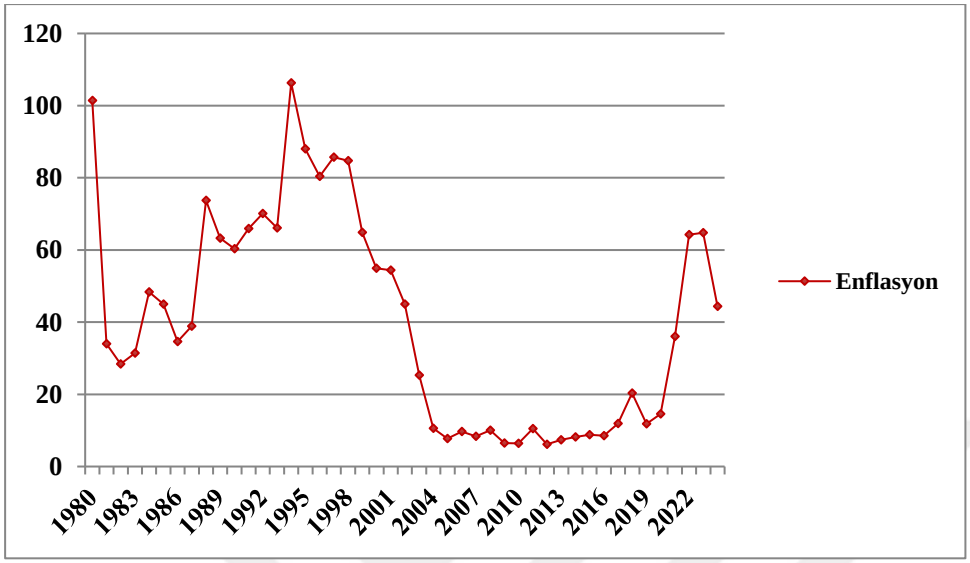

Kaynak:TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923 – 2013*, Ankara, 2014, s.672. (2005 yılı ve sonrası için 1987=100, sonrası için 2003=100)

Türkiye iktisat tarihinde yüksek ve kronikleşmiş enflasyon sorunu 1990'lı yıllarda katlanarak devam etmiş; 1990 yılında % 60,3 olan bu oran bir kriz yılı olan 1994'e gelindiğinde %106,3'e erişmiştir. Enflasyonla birlikte pek çok makro ekonomik göstergelerin zedelendiği kriz yılında gini katsayısı, TUİK tarafından yapılan bir önceki çalışmanın tarihi olan 1987 yılına göre 0,43'ten 0,49'a yükselerek daha eşitsiz bir görünüm sergilemiştir.

2001 yılında yaşanan kriz sonrası tarihe '' Derviş Reformları''olarak da geçen '' Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'' ile enflasyon kademeli olarak düşürülmüş; 2004 yılında %10,6 ve 2005 yılında tek haneye inerek % 7,72 olarak gerçekleşmiştir. Krizin etkisiyle 2002 yılında 0,44 olarak açıklanan gini katsayısı, belirtilen dönemden sonra tek hanelerde seyreden enflasyon oranlarıyla birlikte 2022 yılına değin 0,39 ile 0,41 arasında seyretmiştir. 2021 yılı itibariyle yön değiştiren para politikasının yansımalarıyla birlikte enflasyon 2022 ve 2023 yıllarında %64 olarak açıklanmıştır. Bunun bir sonucu olarak 2023 yılında açıklanan gini katsayısı, son yirmi yılın zirvesine ulaşarak 0,433; 2024 yılında ise 0,413 olarak kayıtlara geçmiştir. Söz konusu yıllarda yaşanan yüksek oranlı enflasyonlara paralel olarak gini katsayısı yükselmiş; gelir eşitsizliğini artmıştır

3.7.İşsizlik

Literatürde en yaygın tanımıyla iktisadi açıdan işsiz; çalışma irade ve isteğinde olup cari ücretler ve kanunlarla belirlenmiş saatler çerçevesinde iş aradığı halde bulamayan kimseyi ifade etmektedir. Bu tanım çerçevesinde işsiz insanların toplam işgücüne oranı ise işsizlik oranını ortaya çıkarmaktadır.

İşsizlik oranının yükselmesi pek çok ekonomik değişkenlere; dolayısıyla gelir dağılımı ve yoksulluk meselelerine temas etmektedir. Nihayetinde bir bireyin düzenli gelir etmesinin yolu çalışmaktır. İşsizliklerinden dolayı bir kesim gelir yetersizliği nedeniyle hayatın gerisinde kalarak yoksullaşmaktadır. Yoksullaşan bu kesimin hayat standartlarının düşmesi sosyal ve toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlamaktadır.

Yüksek seyreden işsizlik oranları neticesinde iş bulamama durumu özellikle yeterli tasarruf araçları bulunmayan düşük ücretli işlerde çalışan bireyleri daha fazla etkilemektedir. Bu noktada istihdam yapısı önem teşkil etmektedir. Bir ülkede yatırımların katma değersiz mal üretmek suretiyle vasıfsız ve düşük ücretli iş gücü üzerinden yapılması yoksulluk oranlarını arttırmakta; gelir dağılımının en alt gelir grubuna mensup kesimin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

Literatürde gelir eşitsizliği ve işsizlik arasındaki ilişkiye dair pek çok ekonometrik çalışma mevcuttur. Yousaf ve Ali (2014), çalışmalarında Pakistan'daki işsizlik oranlarının gelir eşitsizliğine olan etkisini incelemiş; işsizlik ve gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyarak işsizlik oranlarının artmasının gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Gonzalez ve Menendez (2000), işsizlik oranlarının gelir eşitsizliği üzerine etkisini 1991-1998 yılları arasındaki verileri kullanarak Arjantin özelinde incelemiş; ifade edilen dönemde işsizlik oranlarındaki artışın incelenen ülkede gelir eşitsizliğini özellikle kadınlar için arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Crillo ve Mendez (2021), 92 ülke için 1980-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak panel veri analizi yöntemiyle yaptıkları çalışmada , işsizliğin gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ayala v.d. (2001), OECD ülkelerini kapsayacak şekilde panel veri analiziyle yaptıkları çalışmalarında, işsizliğin gelir eşitsizliği ve yoksulluğa olan etkisini incelemiş; işsizliğin yoksulluk riskini doğurduğu ve gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Şenol ve Onaran (2023), BRICS-T ülkelerinin 2002-2018 yılları verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada işsizlik oranlarındaki artışın gelir eşitsizliğini arttırdığı hatta işsizliğin ekonomik büyüme den daha yüksek bir etken olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürde Türkiye özelinde yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan bazıları aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Naimoğlu (2023), Türkiye'nin 1990-2021 yılları arasındaki makroekonomik verilerini inceleyerek gelir eşitsizliği hakkında bir saptama yapmaya çalışmıştır. ADF, FEG VE EG testlerini kullanarak yaptığı çalışmada işsizlik oranındaki artışın gelir adaletini bozduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sugözü v.d. (2017), yaptıkları çalışmalarında 2002-2015 yılı arasındaki verileri kullanarak Topsis modeli ile yaptıkları analizlerinde daha düşük işsizlik oranlarının daha adil bir gelir bölüşümüne neden olacağını saptamışlardır.

Kalaycı ve Öztürk (2017), Türkiye'nin 1980-2013 yılları arasındaki makroekonomik verilerini kullanarak eğitim, işsizlik ve enflasyonun gelir dağılımına etkisi saptamaya çalışmışlardır. Yapılan çoklu regresyon analizinde gini katsayısını etkileyen bağımsız değişkenler derecesi enflasyon ve eğitimden sonra gelecek şekilde işsizliktir. Dolayısıyla yapılan çalışmada işsizlik ve gelir eşitliği arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.

3.7.1. Türkiye'de İşsizlik

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte ihracata dayalı sanayileşme stratejisi çerçevesinde uygulanan neoliberal politikalar ile rekabetçi bir anlayışı benimsemiştir. Bu dönemde her ne kadar büyüme oranlarında artış gözlenilse de işsizlik oranı artış göstermiş; 1988 yılında %8,7'ye erişmiştir. İfade edilen dönemde rekabetçilik çerçevesinde ücretler aşağı çekilmiş, sendikal hareketlere bazı kısıtlamalar getirilmiş ve KİT'ler özelleştirilmiştir (Tutar, 2023: 262). Sendikal hareketlere getirilen kısıtlamalar bir yandan kayıt dışılığı besleyerek kaçak işçi ve taşeronlaşma sorunlarına dolayısıyla fonksiyonel gelir bölüşümünde emek gruplarının aleyhine sonuçlara zemin hazırlamıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde gerek ülkemizde gerek dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi çalkantılar ekonomik pek çok aktörü etkilemiştir. 1994 yılında yaşanan krizle birlikte büyüme oranında yaşanan düşüşler, özel sektörde yaşanan daralmalar işsizlik oranını yükseltmiştir. Belirtilen yılda Tablo 24'de görüldüğü üzere işsizlik, %8,5 olarak gerçekleşmiştir.

2000'li yıllar Türkiye'yi derinden sarsan bir ekonomik kriz ile başlamış; 2001 krizinin yarattığı tahribat ile 2002 yılında işsizlik oranı %10,3'e yükselmiştir. İfade edilen dönemden sonra sektörel istihdamda tarımdan kopuşlar başlamış; sanayi ve hizmet sektörlerine doğru kayışlar hızlanmıştır. Tablo 8'e bakıldığında sektörel anlamda gelir dağılımında tarımın aldığı pay düşmeye; sanayi ve hizmet sektörünün aldığı paylar yükselmeye başlamıştır. Yine bir kriz yılı olan 2008 yılı ardından işsizlik oranı tarihi bir zirve ile %14'e erişmiştir. Her iki kriz döneminde de Tablo 3'de görüleceği üzere gini katsayısı yükselmiş; Tablo 13'den görüleceği üzere ise mutlak yoksulluk oranları artmıştır.

Tablo 24: Türkiye'de İşsizlik Oranları ve Sektörel İstihdam (%)

		Sektörel İstihdam %		
Yıllar	**İşsizlik%**	**Tarım**	**Sanayi**	**Hizmetler**
1980	8,3	53,24	14,65	32,11
1981	7,3	52,74	14,58	32,68
1982	7,2	52,02	14,87	33,11
1983	7,9	51,33	15,18	33,49
1984	7,8	50,38	15,3	34,32
1985	7,3	49,38	15,69	34,94
1986	8,1	48,34	15,67	35,98
1987	8,5	47,11	15,74	37,15
1988	8,7	46,37	15,99	37,64
1989	8,6	47,11	15,62	36,96
1990	8	46,88	15,35	37,79
1991	8,2	47,76	15,21	37,03
1992	8,5	44,8	16,22	38,99
1993	8,9	42,5	15,9	41,61
1994	8,5	44,05	16,47	39,49
1995	7,7	44,11	16,01	39,89
1996	6,6	43,69	16,45	39,87
1997	6,8	41,68	17,52	40,81
1998	6,9	41,5	17,09	41,41
1999	7,7	40,17	17,16	42,68
2000	6,5	36	17,66	46,34
2001	8,4	37,58	17,53	44,88
2002	10,3	34,93	18,52	46,56
2003	10,5	33,88	18,19	47,93
2004	10,8	29,1	24,9	46
2005	10,6	25,7	26,3	48
2006	10,2	24	26,8	48
2007	10,3	23,5	26,7	49,8
2008	11	23,7	26,8	49,5
2009	14	24,7	25,3	50
2010	11,9	25,2	25,2	48,6
2011	9,8	25,5	26,5	48
2012	9,2	24,6	26	49,4
2013	9,7	23,6	26,4	50
2014	9,9	21,1	27,9	51
2015	10,3	20,6	27,2	52,2
2016	10,9	19,5	26,8	53,7
2017	10,9	19,4	20,5	54,1
2018	11	18,4	26,6	54,9
2019	13,7	18,2	25,3	56,5
2020	13,1	17,7	26,3	55,9
2021	12	17,2	27,5	55,3
2022	10,4	15,8	27,7	56,5
2023	9,4	14,8	27,5	57,6
2024	8,5	14,8	27,3	57,9

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Ankara, 2025

Son beş yılın işsizlik oranlarına bakıldığında 2019 yılında keskin bir yükseliş yaşanmış be bu oran %13,7 olarak saptanmıştır. 2018 Ağustos ayı itibariyle yaşanan döviz krizi işsizlik oranlarına da yansımış; akabindeki yıllarda yaşanan Covid 19 pandemisiyle birlikte bu oranlarda başarılı düşüşler gözlenilememiş; 2021 yılı sonrasında atılan normalleşme adımlarıyla birlikte kısmi toparlanmalar oluşmaya başlamıştır.

Literatürdeki genel kanı, yüksek işsizlik oranlarının özellikle düşük gelir grupları aleyhine gelir adaletini bozacağı, bireyleri yoksullaştıracağı yönündedir. İşsizlik oranlarının artması ekseriyetle kişisel gelir dağılımında düşük ve sabit gelirliler aleyhine; fonksiyonel gelir dağılımında maaş-ücret ve yevmiye grupları aleyhine sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim kişisel gelir dağılımının 1. %20'lik kesiminin ağırlığı, maaş-ücret ve yevmiye grubundan oluşmaktadır. Yüksek gelir grubuna mensup kesim finansal enstrümanlar yahut gayrimenkul gelirleri gibi diğer gelir türleri vasıtası ile kendine koruma kalkanı oluşturabilirken işsizliklerinden dolayı gelir elde edemeyen kesim hayatın gerisinde kalmakta, yoksullaşma ve gelir dağılımında dezavantajlı konuma gelmektedir. Yeterli istihdam alanlarının yaratılması, istihdam politikalarının arz ve talep noktasında dengeye gelmesi önem arz etmekte; politika yapıcılara eğitim ayağından başlanılarak gerekli stratejiler geliştirme noktasında önemli görevler düşmektedir.

Bir diğer yandan gelir eşitsizliğinin yüksek olması da büyüme kanalı ile istihdamı azaltıp bireylerin iş bulma şansını azaltarak işsizlik oranlarının yükselmesine vesile olabilmektedir. Piyasada yeterli istihdam yaratılamaması aynı zamanda toplumsal sorunlara yol açarak sosyal adaleti de zayıflatmaktadır.

3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Politikalar

3.3.1. Para Politikaları

Para politikası en genel tanımı ile dolaşımdaki para miktarının,ekonominin genel hedefleri ile tutarlı olarak ayarlanması olarak ifade edilmektedir. Dolaşımdaki para miktarının hem kalkınmayı destekleyici hem de gelir dağılımını düzenleyici şekilde ayarlanması, para politikası yapıcılarına büyük sorumluluk yüklemektedir.

Para politikasının fiyat istikrarını sağlamak, ülkenin gelir ve üretim düzeyini sağlamak,dış ödemeler dengesini sağlamak, kamu kesiminin kredi ve finansman ihtiyaçlarını karşılamak, finansal istikrarı sağlamak gibi pek çok amacı bulunmaktadır. Para politikasının 2. Dünya Savaşı sonrası önem kazanan aracı fiyat istikrarını sağlamak olmuştur. 1970'li yılların başında Keynesyen İktisat'ın yüksek enflasyon, işsizlik ve düşük büyüme oranlarına çare bulamayışı, para politikalarını ihtiyari olmaktan

çıkarıp kurala dayalı olmasına yöneltmiştir (Eroğlu, 2014: 59). Dolayısıyla günümüzde merkez bankalarına ‘‘ fiyat istikrarı’’olmak üzere adeta tek bir asli görev verilmiştir. İşsizliği önlemek, büyüme, ödemeler bilançosu dengesi ve gelir dağılımı gibi iktisat politikası görevleri günümüz merkez bankacılığı anlayışında göz ardı edilmektedir (Eroğlu, 2014: 60).

Merkez bankaları emisyon hacmi, kredi hacmi, politika faizi, açık piyasa işlemleri, reeskont oranı, zorunlu karşılık oranları gibi pek çok aracı ile piyasaya müdahale edebilmektedir. Para politikasına nasıl müdahale edeceği, ekonominin resesyonist ve enflasyonist yönüne doğru şekillenmektedir. Resesyonist dönmelerde genişleyici para politikaları uygulanırken enflasyonist dönemlerde ise daraltıcı para politikaları devreye girmektedir. Merkez bankaları tarafından daraltıcı para politikaları, politika faizlerini arttırmak suretiyle kredi maliyetlerini yükselterek, açık piyasa işlemleri vasıtasıyla tahvil satılıp piyasadaki para hacmini kısarak, bankaların kanuni karşılık oranlarını arttırarak uygulanabilirken genişleyici maliye politikaları ya da başka bir deyişle gevşek para politikaları; politika faizlerini düşürmek suretiyle harcamaları teşvik ederek, açık piyasa işlemleri vasıtasıyla tahvil alınıp piyasadaki para hacmini arttırarak, bankaların karşılık oranlarını azaltıp kredi hacmini arttıracak şekilde uygulanabilmektedir.

Her ne kadar günümüz merkez bankacılığı anlayışında gelir dağılımını etkin hale getirmek temel hedef olmasa da uygulanan para politikaları, gelir eşitsizliği meselesine temas etmektedir. Uygulanan para politikaları sonucu ortaya çıkan faiz ve enflasyon oranları, bölüşüm ilişkilerini değiştirebilmektedir. Kredi politikalarının yönü kişisel, fonksiyonel ve sektörel gelir dağılımını etkileyebilmektedir.

Düşük faiz oranları, borçluların lehine alacaklıların aleyhine sonuç doğurarak gelir transferinin alacaklılardan borçlulara doğru olmasını sağlayabilmektedir. Borçlu kesimin ekseriyetinin düşük gelir grubu olduğu düşünüldüğünde düşük faiz oranlarının gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde bir etkisi olabileceği söylenebilir. Yüksek faiz oranları ile üst gelir grubunun çeşitli finansal enstrümanlarla ile kazanç sağlamasıyla, düşük ve sabit gelir grubu ile olan gelir makası açılmakta; gelir eşitliği bozulmaktadır.

Genişleyici para politikası neticesinde artan enflasyon oranları, düşük ve sabit gelir grupları aleyhine sonuçlar doğurabilmektedir. Yüksek gelir grupları gayrimenkul, menkul kıymet ve müteşebbis gelirleri ile enflasyona karşı adeta bir koruma kalkanı oluşturarak düşük ve sabit gelirli kesime karşı avantajlı duruma geçmektedir.

Bir tarafıyla genişletici para politikası, düşük faiz neticesinde artan kredi hacmi vasıtasıyla yeni istihdam alanları oluşturmak suretiyle işsizlik oranını azaltabilmektedir.Yatırım artışı ile yaratılan istihdam artışı, fonksiyonel gelir dağılımını ücretli kesim lehine olacak şekilde düzeltici bir etki sağlayabilir. İfade edilen süreçte gelir bölüşümünün iyileşmesi para arzının arttırılması neticesinde

sağlanan yatırım artışının yarattığı enflasyona bağlı olacaktır (Uysal, 1997: 103). İlaveten yaşanan yatırım artışları, yüksek gelir grubuna mensup müteşebbislerin de gelirini arttırarak düşük gelir grupları ile olan gelir makasını açabilir. Dolayısıyla bu anlamda genişletici para politikasının gelir adaletine net etkisini belirlemek güç olacaktır.

Kimi görüşlere göre genişleyici para politikası ekonomide geçici bir canlılık yaratarak işsizlik ve dolayısıyla yoksulluk oranlarını azaltabilmektedir. Ancak bu süreçte doğal işsizlik oranına geri dönülerek enflasyonun kalıcı bir hal alması sağlanabilmektedir (Öz, 2022: 3).

Para miktarının üretim artışına paralel olarak belirlenmemesi olan açık finansman, yüksek oranda enflasyon problemini doğurarak gelir dağılımını sabit ve dar gelirliler aleyhine etkileyebilmektedir. Enflasyonla mücadelede, sıcak para girişi yoluyla kurları düşük tutmak amacıyla uygulanan yüksek reel faiz uygulaması, gelir dağılımını üst gelir grupları lehine değiştirebilmektedir. Kredi politikası uygulamalarında gelir dağılımına göre stratejilerin belirlenmemesi, sektörel ve bölgesel bölüşüm ilişkilerini bozabilmektedir. Kredilerin sektörel gelir dağılımını dikkate alacak şekilde selektif olarak dağıtılmayışı ve yüksek gelirli gruplara ayrıcalık tanınması, gelir adaletini bozucu sebepler olarak sayılabilir.

Literatürde faiz oranlarının gelir dağılımına etkisini inceleyen bazı amprik çalışmalar aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Anderson ve Johannesen (2023), Danimarka özelinde panel veri analizi ile yaptığı çalışmasında politika faizinin %1 oranında düşürülmesinin en zengin %1'lik kesimde %3'lük bir gelir artışı yaratırken; en düşük gelir grubunda %1,5'luk bir azalış gerçekleştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu durumu , en yüksek gelir grubunun sahip olduğu farklı finansal enstrümanlar ile açıklamaya çalışmıştır.

Ruankham ve Sethapramote (2023), Tayland özelinde ADRL ve VAR analiziyle yaptıkları çalışmalarında genişleyici para politikasının kısa vadede gelir eşitsizliğini azaltıcı; uzun vadede ise yüksek enflasyon vasıtasıyla gelir eşitsizliğini arttırıcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Chen ve Li (2023), Çin'in 2011-2019 yılları arasındaki verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, düşük faiz oranlarının gayrimenkul değer artışı vasıtasıyla gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

IMF (2016), 32 ülke için 1990-2013 yılları kapsayacak şekilde yaptığı çalışmasında sıkılaştırıcı para politikasının gelir eşitsizliğini arttırdığı; büyümeyi önceleyici para politikasının ise gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna varmışlardır.

Literatürde, para politikalarının gelir dağılımına etkisinin Türkiye özelinde amprik olarak incelendiği çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

İşcan ve Demirel (2023), faiz, döviz kuru ve enflasyonun gelir dağılımına etkisini eş bütünleşme analizini kullanarak yaptıkları çalışmalarında,faiz oranındaki %1'lik artışın gini katsayısını %0,016 arttırdığı; enflasyon oranındaki %1'lik bir artışın gini katsayısını %0,16 arttırdığı; döviz kurundaki %1lik artışın ise gini katsayısını %0,4 oranında artığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sümer (2021), dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımına etkisini, 1989-2019 yılları arası verileri kullanarak ARDL yöntemiyle incelediği çalışmasında, dış borç faiz ödemelerindeki %1'lik bir artışın gini katsayısını %0,05 oranında arttırdığını; enflasyon oranındaki %1lik bir artışın gini katsayısını %0,08 arttırdığını ifade etmiştir.

Akbulut (2021), enflasyon, faiz ve vergilerin gelir dağılımına etkisini 1983-2019 yılları arasındaki verileri EKK yöntemini kullanarak incelediği çalışmada, kamu iç borç faiz ödemelerinin GSYH içerisindeki payının ve enflasyon oranlarının yükselmesinin gini katsayısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

3.3.1.1. Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları

Türkiye'de 24 Ocak 1980 yılında açıklanan yapısal uyum programı çerçevesinde ekonomide liberalleşme çabaları başlatılmıştır. Fiili olarak Temmuz 1980'de başlayan program uygulamaları kapsamında mevduat ve kredi faizleri serbest bırakılmıştır. Sabit kur rejimi terk edilmiş, ihracat teşvik edilmiş, TL'nin değer kaybı ihracatı arttırma aracı olarak kullanılmıştır. 1981 yılının sonlarına doğru mevduatlara reel faiz verilmeye başlanmıştır.

1982 yılında mevduatların belirli bir oranı sigorta kapsamına alınarak tasarrufların bir bölümü TMSF'ye verilmiştir. 1983 yılında çıkarılan Bankalar Yasası kapsamında 1985 yılında çıkarılan kararname ile bankaların gecikmiş alacakları için ihtiyati karşılık ayırma ve verdikleri kredilerin bir bölümünü rezerv olarak tutma zorunluluğu getirilmiştir (Eroğlu, 2014: 63). Bu dönemde para politikalarında sağlanmak istenen temel amaç para arzı hedeflemesi ve kredi genişlemesi sınırlandırılması ile yüksek enflasyon oranlarının önüne geçmekti.

1986 yılı itibariyle para politikalarında önemli kararlar alınmıştır. 1986 yılında Bankalar arası Para Piyasası, 1987 yılında Açık Piyasa İşlemleri, 1988 yılında Döviz Efektif Piyasası ve 1989 yılında Altın Piyasası kurulmuştur. 1989 yılında alınan 32 sayılı karar ile sermaye hareketliliğinin önündeki engel ortadan kaldırılmış oldu.

1989 dönüşümü ile tam konvertibiliteye geçiş sağlanmış, yurt içinde TL ve dövizin tam ikame olması sağlanmıştır. Bu sayede Türk sermaye piyasaları dış dünya ile bütünleşmeye çalıştırılmış, döviz kuru

düşük tutularak uluslararası sermayenin gelişi hızlandırılmaya çalışılmıştır. İfade edilen dönemde sıcak para girişleri hızlanmış; TL aşırı değerlenmiştir. Tam konvertibiliteye geçiş, para arzı üzerindeki kontrolü zorlaştırarak yüksek enflasyon, yüksek kamu açıkları problemini doğurmuş; bu durum 1994 krizine zemin hazırlamıştır.

Türkiye 90'lı yıllara girerken yüksek kamu açıkları ve aşırı değerli TL sistemiyle 1994 yılında kriz yaşamış; 5 Nisan kararları faiz artışını beraberinde getirmiştir. Yaşanan kriz döviz ikamesini hızlandırmış, TL devalüe olmuştur. Bunun önüne geçmek için kamu borçlanma senedi faizi arttırılmış ve böylece fonksiyonel gelir dağılımında sermaye lehine gelişme yaşanmıştır.

1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan Stand-by anlaşması ile yeni para politikası yükümlülükleri belirlenmiş, fiyat istikrarı ile enflasyonu düşürmek temel amaç olarak belirlenmiştir. Buna göre döviz kuru çıpa olarak kullanılacak; yıllık hedeflenen enflasyon oranında belirlenecekti. Programda faizlere ilişkin bir hedef belirlenmemiş; enflasyonla birlikte faizlerin de düşeceği varsayılmıştır (Sarı, 2007: 14).

1999 programı ile kur taahhüdüne dayalı sistem başarı getirmemiş, 2001 yılında kriz yaşanmış ve 2002 yılında ''Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'' devreye sokulmuştur. Böylece dalgalı kur sistemine geçilmiş, enflasyonla mücadele temel amaç olarak benimsenmiştir. Yapılan kanun değişikliği ile merkez bankası özerkleşmiş; temel amacının fiyat istikrarı olduğu ibaresine yer verilmiş, 2002-2005 yılları arasında örtülü enflasyon hedeflemesi uygulaması yapılmış; 2006 yılı itibariyle açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. TL'ye güven tesis etmek amacıyla Ocak 2005 itibariyle paradan altı sıfır atılarak YTL adı altında paralar tedavüle sokulmuştur. 2009 yılı başında '' yeni '' ibaresi kaldırılarak Türk lirasına geçiş süreci tamamlanmıştır.

2011 yılında, enflasyonla birlikte döviz kurunu da kontrol altında tutmak amacıyla ''faiz koridoru'' sistemine geçiş yapılmıştır. Yaşanılan ekonomik kriz sonrası Şekil 9'da da görüldüğü üzere 2000'li yıllar boyunca tek hanede, en fazla iki haneli olarak %11 dolaylarında gerçekleşen enflasyon, 2018 yılında TL'de yaşanan hızlı değer kaybı ile birlikte %20,3 olarak gerçekleşmiştir. Ağustos 2018 itibariyle yaşanan kur krizinin etkisini bertaraf edip finansal istikrarı sağlamak amacıyla parasal bir sıkılaşmaya gidilerek Eylül 2018'de politika faizi %17,75'ten %24'e yükselmiştir. 2019 itibariyle politika faizlerinde kademeli indirimler yapılmaya başlanmıştır. 2020 yılında baş gösteren Covid 19 pandemisinin yarattığı durgunluğu bertaraf edip ekonomik canlılığı sağlamak amacıyla TCMB, faiz indirimlerine devam ederek politika faizini %8,25'e kadar düşürmüştür.

2020 yılı sonlarına doğru başlanan kademeli politika faiz artışları ile Eylül 2021'e değin %19 olan politika faizi, bahsedilen tarih itibariyle düşüş eğilimi göstermeye başlamıştır. Eylül 2021 itibariyle değişen para politikasının yönü neticesinde enflasyon oranı hızla yükselmiş; 2022 ve 2023 yıllarında %

64 olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte enflasyonun yıkıcı etkisi gelir dağılımına da yansıyarak gini katsayısı 2023 yılında son yirmi yılın en yüksek oranı olan 0,433 olarak açıklanmıştır. 2023 itibariyle para politikasında sıkılaşmaya gidilmiş; Ağustos 2023'de politika faizi %25'e yükseltilmiştir. Devam eden faiz artışları ile beraber enflasyonda düşüşler gözlenmeye başlamış ve enflasyon 2024 yılında %44,38 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı enflasyonunun gini katsayısına etkisi, TCMB tarafından bir önceki takvim yılı gelir bilgilerinin kullanıldığı 2025 yılı gini katsayısı açıklandığında ortaya çıkacaktır.

3.3.2. Maliye Politikaları

Devletin vergi ve kamu harcamaları vasıtasıyla ekonomik hayata yaptığı müdahalelere maliye nihai yolu politikası denilmektedir. Maliye politikalarının ekonomik istikrarı sağlamak, iktisadi kalkınmaları gerçekleştirmek, yaşam refahını arttırmak ve gelir dağılımını sağlamak gibi pek çok amacı bulunmaktadır.

Devletin kamu harcamaları yapabilmesi için bir takım gelirlere ihtiyaç duymaktadır. Bu amaçla devlet, etkin maliye politikası aracı olan vergileri kullanmaktadır. Vergilerin yanı sıra harç, fon, kullanma bedeli, gibi kamu gelir kaynakları da bulunmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 261). Bu haliyle vergi sisteminin, ekonominin kaynak ve gelir dağılımını bozmayacak şekilde tesis edilmesi önem arz etmektedir.

İdeal bir vergi sistemini nasıl olması gerektiğine ilişkin pek çok iktisatçı çeşitli fikirler ortaya koysa da genel olarak üzerinde mutabık kalınan başlıklar şu şekilde sıralanabilir (Musgrave, 1989:216, Stiglitz, 2000:458'den aktaran Kirmanoğlu, 2011: 261):

1) Kamu harcamaları için yeterli gelir sağlamalıdır.
2) Adil olmalıdır.
3) İktisadi etkinlik ilkesine uymalıdır.
4) İdari etkinlik sağlanmalıdır.
5) İstikrar politikaları sağlamaya uygun olmalıdır
6) Açık ve anlaşılır olmalıdır.

Vergi yoluyla gelir eşitliğini sağlaması hususunda en önemli ilke adalet ilkesidir. Adalet ilkesi çerçevesinde faydalanma ilkesi, ödeme gücü ilkesi, dikey ve yatay adalet kavramları öne çıkmaktadır. Bunlardan faydalanma ilkesi, kamu hizmetlerinden faydalanma ile ödenen vergi arasında bağlantı olmasıdır. Aksi takdirde mali sömürü oluşturmak suretiyle sosyal adalet bozulacaktır.

Ödeme gücü ilkesi, bireylerin ödeme güçleriyle doğru orantılı olarak yüksek gelirlilerden daha yüksek, düşük gelirlilerden daha az vergi alınması prensibine dayanmaktadır.

Ödeme gücü çerçevesinde yatay adalet, aynı durumda olan bireyler arasında aynı oranda vergi alınması esasına dayanmakta iken dikey adalet; farklı durumlarda olanlardan farklı oranlarda vergi alınması esasına dayanmaktadır. Farklılık kriterleri esaslarını belirlemek daha zor ve karmaşık olduğundan dikey adaleti sağlamanın yatay adaleti sağlamaktan daha zor olduğu söylenebilir (Eren, 2012: 56). Ancak gelir adaletini ve sosyal barışı sağlamada mühim olan dikey adalet prensibini etkin bir biçimde uygulayabilmektir.

Literatürde vergilendirmede etkinliğin gözetilip adalet ilkesinin geri planda bırakıldığı bazı ilkeler de mevcuttur. F. Ramsey tarafından 1927 yılında ortaya atılan Ramsey kuralına göre mallar üzerindeki vergi oranı o malların talep esnekliği ile ters orantılı olmalıdır. Bir başka deyişle vergiler, tüketicinin fiyat değişimlerine karşı daha az duyarlı olduğu bir kısmı zorunlu tüketim mallarına daha yüksek oranda uygulanmalıdır (Savaşan 2014: 358). Bu kuralın uygulanması halinde gelirinin çoğunluğunu zorunlu tüketim mallarına ayıran dar gelirlileri artan vergi yüküyle daha zor bir duruma düşürerek gelir adaletinde daha fazla uçurum yaşanması olasıdır.

Devlet, ikincil gelir dağılımı mekanizması aracılığıyla vergileri kullanarak gelir dağılımına müdahale etmektedir. Bir başka deyişle hali hazırda oluşmuş geliri vergiler vasıtasıyla yeniden dağıtarak piyasaya müdahil olunabilmektedir. Bu doğrultuda artan oranlı yani gelirle birlikte ortalama vergi oranının da arttığı vergi sistemi ile yüksek gelirli kişilerden daha fazla, düşük gelirli kişilerden daha az vergi alınarak gelir dağılımında adalet sağlanabilmektedir.

Maliye politikasının bir diğer kanadı kamu harcamalarıdır. Kamu harcamaları vasıtasıyla gelir ve sosyal adalet sağlama imkanına sahip olan devlet bunu eğitim, sağlık ve transfer harcamaları vasıtasıyla sağlayabilmektedir. Yoksul kesim lehine yapılan bedelsiz mal ve hizmetler ve sosyal transfer harcamaları düşük gelir gruplarının satın alma güçlerini yükseltmektedir (Yüce, 2002: 24).

Literatürde maliye politikalarının vergi gelirleri kanadının gelir dağılımına etkisine ilişkin yapılmış bazı çalışmalar aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Balseven ve Tuğcu (2017), 1990-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 47 ülke için yaptıkları panel veri analizlerinde vergi gelirleri ve sosyal yardımlardaki artışın gini katsayısında etkili, gelir eşitsizliğini azaltıcı faktörler oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Brown v.d. (2023), 36 sahra altı Afrika ülkesi için panel veri analizi ile yaptıkları çalışmalarında, doğrudan vergilerin dolaylı vergilere göre gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi bulunduğu ortaya konulmuştur.

Karakotsios v.d. (2020), 1995-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak panel eşbütünleşme analizi yöntemiyle yaptıkları çalışmalarında, vergi gelirlerinin GSMH içerisindeki payında sağlanan artışın gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yalçın v.d. (2024), 38 ülke için 2003-2019 yılları arasındaki verileri panel veri analizi yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, gelir ve servet üzerinden alınan doğrudan vergilerin gelir dağılımını düzelttiği; dolaylı vergilerin ise bozduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kanca ve Bayrak (2019), Türkiye'nin de dahil olduğu 36 OECD ülkesi için 1990-2017 yılları arasındaki verileri panel veri analiziyle derledikleri çalışmalarında, vergilerdeki artışın uzun dönemde pozitif ve istatiksel olarak anlamlı olduğu; vergilerdeki artışın gelir dağılımını bozucu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Özden v.d. (2023), Türkiye'de dolaylı vergilerin gelir dağılımına etkisini 1992- 2021 dönemi için ADRL sınır testi yaklaşımıyla amprik olarak inceledikleri çalışmalarında, dolaylı vergilerin gelir eşitsizliğini arttırdığı; doğrudan vergilerin gelir eşitsizliğini azalttığı; bütçe açığındaki artışın ise gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

3.3.2.1. Türkiye'de Vergi Politikaları

Türkiye'de maliye politikalarının uygulanmasının en önemli aracı olan vergi, dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki şekilde tahsil edilmektedir. Bunlardan doğrudan alınan vergiler; gelir vergisi, kurumlar vergisi, MTV, veraset ve intikal vergisi,emlak vergisi şeklinde tahsil edilmektedir. Dolaylı vergiler ise KDV, ÖTV, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi ve harçlar şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte liberalleşme ve ihracata teşvik adımlarıyla birlikte gelir ve kurumlar vergilerinde indirimler yapılmış ancak 1985 yılında yürürlüğe giren 3065 sayılı KDV kanunu ile dolaylı vergilerin ağırlığı arttırılmıştır. KDV'yi kamu geliri açısından cazip kılan hızlı ve kolay tahsil edilebilir olmasıydı. 1980-2006 arası dönemin başında dolaysız vergilerin ağırlığı yaklaşık %35 iken 2006 yılına gelindiğinde bu oran neredeyse %70'e yükselmişti (Soydal ve Yılmaz, 2014 :299). Bu durum bölüşüm ilişkileri adına düşük ve sabit gelir grupları aleyhine, yüksek gelir grubu ve sermaye sınıfının lehine gelişmeler olarak gözlenmiştir. Hal böyle iken kurumlar vergisinin gelir dağılımını düzenleyici rolü etkisiz kalmıştır (Kazgan v.d., 1992: 115). Bir taraftan kayıt dışı ile mücadele dolaysız vergilerin tahsilini daha zor hale getirmekteydi.

1990'lı yıllara gelindiğinde dolaylı vergilerin payı daha da arttırılarak %10'luk temel oran olan KDV kademeli olarak %17'ye kadar yükseltilmiştir. O dönemin kronik sorunu olan bütçe açığı, bir diğer

yandan ifade edilen dönemin sonunda yaşanan Marmara depreminin getirdiği yük bazı ilave geçici vergileri de beraberinde getirmiştir.

Tablo 25: Türkiye'de Dolaylı ve Doğrudan Vergi Payları

Yıllar	Dolaylı	Dolaysız
2006	68,53	31,46
2007	66,07	33,92
2008	64,89	35,1
2009	64,54	35,45
2010	68,38	31,61
2011	67,66	32,33
2012	66,81	33,18
2013	69,2	30,79
2014	67,54	35,25
2015	68,48	31,51
2016	67,28	32,71
2017	67,04	32,95
2018	62,76	37,23
2019	61,84	38,15
2020	66,25	33,74
2021	64,05	35,94
2022	62,16	37,83
2023	65,45	34,54
2024	65,27	34,72

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Ankara, 2025

Türkiye, vergilendirmede ağırlıklı payın dolaylı vergilere ait olduğu bir görünüm sergilemektedir. Tablo 25'de 2006-2024 yıllar arasında vergi gelirlerinde doğrudan ve dolaysız oranlar gösterilmiştir. Buna göre dolaylı vergilerin payı %63- %68 oranları arası, dolaysız vergiler ise %31 ile %38 oranları arasında seyretmiştir..

2001 yılına gelindiğinde KDV genel oranı %18'e yükseltilmiştir. Uzun yıllar %1 ve %8'lik indirimli oranlarla, %18'lik genel oranı ile devam eden KDV'nin genel oranı 2023 yılında %20'ye, indirimli oranı ise %10'a yükseltilmiştir. Tablo 25'de görüldüğü üzere 2023 yılı itibariyle bir önceki yıl %62 olan dolaylı verginin payı %65'e yükselmiştir.

2002 yılında yürürlüğe giren ÖTV kanunu ile birlikte dolaylı vergilerin büyük bir kısmı bu vergi türünden oluşmaya başlamıştı. Akaryakıt ve enerji ürünleri, motorlu taşıtlar, tütün ve alkollü ürünler, lüks ve dayanıklı tüketim mallarından alınan ÖTV'nin oranı, ürünlerin özellik ve değerlerine göre değişkenlik göstermektedir.

Türkiye'de uygulanan ÖTV, kapsam genişliği ve oransal açıdan AB ülkeleriyle ayrışmaktadır. KDV oranları nispeten AB ile yakın olsa da bu ülkelerde beyaz eşyalar ve otomobiller lüks kapsamında değerlendirilmeyip ÖTV kapsamına girmezken, Türkiye'de bunun aksi bir durum söz konusudur. Söz konusu ürün gruplarının çağımızın birer zorunlu gereksinimi olduğu düşünüldüğünde yaratılan durum düşük gelir gruplarının aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

3.3.3. Eğitim Politikaları

Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve değerlerle donatan; sosyal ağlarını kuvvetlendiren, sağladığı etik ve ahlaki değerlerle bir toplumun kalkınmasını sağlayan en önemli faktördür. Eğitim, nitelikli insan gücü yetiştirmek suretiyle ekonominin tüm aktörlerine sirayet etmekle beraber toplumsal huzur ve sosyal barışı da sağlamakta güçlü bir rol üstlenmektedir.

Eğitim politikaları uygulanış biçimine göre gelir dağılımı ve yoksulluğu etkilemektedir. Eğitim, emeğin niteliğini arttıran, bireylerin iş bulma ve yaşamları boyunca daha fazla gelir elde etme olasılıklarını yükseltmektedir. Devletin fırsat eşitliğini sağlayarak bireyleri daha yüksek eğitim seviyesi gerektiren yüksek gelirli mesleklere girmesinin önünü açan bir eğitim politikası benimsemesi yoksulluğu azaltmakta; emek gelirleri arasındaki eşitsizliklerin azalmasına destek olmaktadır.

Eğitim ve gelir dağılımı- yoksulluk arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim gelir dağılımı ve yoksulluğu etkilediği gibi, gelir bölüşümünde adil olmayan bir dağılım ve bu dağılımın en alt kesimindeki yoksul insanlar yoksulluklarından ötürü eğitimlerinden mahrum kalmakta ve bu durum kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu noktada kaliteli eğitime erişimin sadece zengin ailelerle sınırlı kalmaması yaratılacak olan fırsat eşitliği ile doğrudan ilişkilidir.

Literatürde eğitim ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi açıklayan pek çok amprik çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları, aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Arshed v.d. (2019), 1960-2015 yılları arasındaki verileri baz alarak 31 Asya ülkesi için yaptıklar çalışmada, eğitim ve gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki saptamışlardır. Eğitimde kayıt oranlarında ancak belli bir eşiğin üzerine çıkıldığında gelir eşitliği azalmaktadır. Bu eşikler ilköğretim için %97,8, orta öğretim için %43,5, yükseköğretim için %11 olarak belirlenmiştir.

Coady ve Dizioli (2017), 1980-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak seçili ülkelerden oluşan veri setiyle yaptıkları çalışmalarında, eğitimdeki eşitsizliğin gelir eşitsizliğini arttırdığını; bu iki durum arasında istatiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çavuşoğlu ve Dinçer (2019), 48 ABD eyaleti için 1946-2000 yılları arasındaki verileri FMOLS ve Granger testi ile sınadıkları çalışmalarında, eğitim seviyesindeki artışın uzun dönemde gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Seefeldt (2018), 50 ABD eyaletinin 1987-2015 dönemi verilerini OLS regresyon yöntemiyle sınadığı çalışmada, eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi olduğunu saptamıştır.

Celikay ve Şengür (2016), 31 Avrupa ülkesinin 2004-2011 datalarıyla yaptıkları çalışmalarında, eğitim harcamalarının GSYH içerisindeki payında meydana gelen %1'lik artışın gini katsayısını kısa vadede %0,20; uzun vadede %0,22 oranında azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Öztürk ve Yılmaz (2016), Türkiye'nin çeşitli illeri için 2008-2013 yılları arasındaki datalarını panel veri analizi yöntemini kullanarak yaptığı çalışmasında eğitim eşitsizliği arttıkça gelir eşitsizliğinin de arttığını; batı illerinde nispeten daha eşitlikçi bir durum olduğunu ortaya koymuştur.

Sipahi (2021), Türkiye'nin 1999-2019 arası dönemi datalarını Johansen eş bütünleşme testi ve VECM yöntemleriyle ortaya koyduğu çalışmasında, eğitim harcamalarının gelir dağılımını kısa dönemde bozucu, uzun dönemde iyileştirici etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

3.3.3.1. Türkiye'de Eğitim ve Yoksulluk

Tablo 26'da Türkiye'nin eğitim durumuna göre yoksulluk oranları gösterilmiştir. Verilere bakıldığında eğitim durumu yüksek olan kişilerde yoksulluk oranının daha düşük; eğitim durumu daha düşük olan kişilerde ise yoksulluk oranının daha yüksek olduğu gözlenilmiştir.

TUİK'in en son açıkladığı 2024 verilerine göre, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak hesaplanan göreli yoksulluk oranı yükseköğretim mezunlarında %2,7, lise mezunu olanlarda %7,4, lise altı mezunlarda %13,6, bir okul bitiremeyenlerde ise %24,7'dir. Verilerde dikkat çekici olan, son 5 yılın verilerine göre lise ve yükseköğretim mezunlarının yoksulluk oranının artmış olmasıdır. Bu durum işgücü piyasasındaki arz talep dengesiyle ilişkilidir. Bazı alanlarda olan mezun öğrenci fazlalığı iş bulmayı zorlaştırmakta, bireyleri yoksullaştırmaktadır.

Her ne kadar TUİK'in en son açıkladığı eğitim istatistiklerinde 25 yaş ve üzerindeki yükseköğretim mezunlarının söz konusu yaş içindeki oranı 2008 yılında %9,8 iken, 2023 yılında bu oran %24,6 ; ortaöğretim ve üzeri eğitim seviyelerinden mezun olanların oranı 2008 yılında %26,5 iken, 2023 yılında bu oranın %48,3 olduğu ortaya konularak Türkiye'nin eğitim düzeyinde artış olduğu ifade edilse de son beş yılın yoksulluk datalarıyla çelişmektedir (TUİK, 2024: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444).

Tablo 26: Türkiye'de Fertlerin Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları

Eğitim Durumu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Okuma-yazma bilmeyen	27,7	27,2	26,2	25,4	27,5	26,1	26,7	24,1	27,7		
Bir okul bitiremeyen	25,1	23,7	24,1	21,7	23,6	22,4	25,7	24,4	24,4	24,7	24,7
Lise altı mezun	12,5	12,8	12,5	11,7	12,1	13,4	14	13,8	13,8	13,6	13,6
Lise	5,7	5,6	6,2	5,5	5,8	6,9	8,3	7,5	7,8	7,2	7,4
Yükseköğretim mezunları	1,3	1,6	1,7	1,5	2,2	2,5	3,2	2,5	2,6	2,7	2,7

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714 (1 Mayıs 2025).

Türkiye'de devlet eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı ise 2022 yılında %3,1 iken, 2023 yılında %3,6 olarak açıklanmıştır. (TUİK, 2024: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2023-53557. Bu anlamda Türkiye eğitime kaynak ayırmada OECD ve AB ülkelerinin ortalamasının altında kalmaktadır

3.3.4. Tarım Politikaları

Tarım; ülke nüfusunun beslenmesi, milli gelire ve istihdama katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, sanayiye sermaye aktarması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak katkısı ile stratejik öneme sahip sektörlerden biridir. Devletin tarımsal üretimi, tarım piyasasını, üreticiyi,ve tüketiciyi yönlendirmek amacıyla sübvansiyonlar, doğrudan gelir destekleri, toprak reformları, vergi muafiyetleri ve indirimleri, dış ticaret düzenlemeleri gibi çeşitli yollarla aldığı önlemler ve düzenlemeler bütünü, tarım politikalarını oluşturmaktadır.

Tarım politikaları, uygulanış biçimine göre gelir dağılımını etkilemektedir. Üreticiler açısından arazi büyüklüklerine göre sağlanan doğrudan gelir destekleri, küçük çiftçiler aleyhine sonuçlar doğurmakta ve sektörün kendi içerisinde gelir eşitsizliği oluşmasına sebebiyet vermektedir. Tüketiciler açısından bakıldığında ise, halkın iaşesi için gerekli gıda maddelerine erişimde alt gelir grubunun korunması, söz konusu gruba dolaylı gelir desteği sağlayarak yoksulluktan kurtarabilmekte, üst gelir grubu ile olan gelir farkını azaltabilmektedir.

Tarımın hem halkın iaşesi için mecburi olan gıda maddelerinin kaynağı hem de sanayiye girdi sağlaması bakımından devlet tarafından desteklenmesi önem teşkil etmektedir. Tarım politikalarının uygulanış biçimi tarımın milli gelirden aldığı payı değiştirmesi bakımından sektörel, tarım kesiminde çalışanların birçoğunun yevmiyeli yahut maaşlı kesim olduğundan hareketle fonksiyonel, tarımsal

faaliyetlerin büyük bir kesimi kırsal alanlarda yapıldığı için bölgesel, tarımdan geçimini sağlayan kesimin ağırlığının gelir dağılımında alt sıralarda olan kesimin oluşturmasından dolayı kişisel gelir dağılımını etkilemektedir.

Literatürde tarım politikalarının gelir dağılımına olan etkilerini irdeleyen pek çok amprik çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Mishra v.d. (2009), ABD'nin 9 tarım bölgesinin gelir eşitsizliğini, 1996-2001 yıllarını kullanarak irdeledikleri çalışmalarında, hükümet desteklerinin gini katsayısını azaltarak gelir eşitsizliği üzerinde düzeltici bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Benni ve Finger (2013), İsviçre'nin belirli kırsal bölgelerinde 1990-2009 arası dataları kullanarak yaptıkları çalışmalarında, devlet desteklerinin düşük gelirli çiftçilerin gelirlerini arttırmak suretiyle gelir eşitsizliğini düzeltici bir etkiye neden olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda dağlık bölgelerde tarım daha dezavantajlı olmasına rağmen devlet desteklerinin bu bölgelere de sağlanması, bölgesel gelir eşitsizliğini de azaltıcı bir etki sağlamıştır.

Demirdöğen v.d. (2021), Türkiye'de pamuk üreticileri üzerinde panel veri modellerini 2007-2017 dönemi datalarıyla kullanarak yaptıkları çalışmalarında, destek politikalarının arazi bölgelerine göre değişkenlik gösterdiğini; bu durumun küçük üreticiler aleyhinde sonuçlar doğurup gelir eşitsizliğini arttırdığını ortaya koymuşlardır.

Erdem ve Nazlıoğlu (2007), Türkiye'de tarımsal destekleme politikalarının gelir dağılımına etkisini 1986-2004 dönemi için inceledikleri çalışmalarında, yapılan destekleme politikalarının gelir eşitliğini bozucu yönde bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Erdem ve Nazlıoğlu (2010), dinamik panel veri modelini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, Türkiye ve AB ülkelerinin 1995-2010 dönemi datalarını kullanarak yaptıkları çalışmalarında, hem AB hem de Türkiye için, tarımsal desteklerin tarımsal üretimi arttırdığı, dolayısıyla sektörel gelir dağılımında tarım lehine sonuçlar doğabileceğini saptamışlardır.

Yapılan amprik çalışmalardan varılacak genel kanı, tarımsal destekleme politikalarının uygulanış şekline göre gelir dağılımının değişeceği yönündedir. Politika yapıcıların gelir dağılımını düzeltmek için uyguladığı yöntemler yapısal ve kurumsal değişimler, fiyat sübvansiyonu, gelir transferleri ve yatırım programları olarak sıralanabilir (Atıcı, 2004: 11). Bunlardan yapısal ve kurumsal değişimler, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna genellikle toprak reformu şeklinde olan uygulamalardır. Ancak bu uygulaması pratikte zor olan, birtakım hukuki ve sosyal engellere takılabilecek bir yöntemdir. Üreticileri desteklemek suretiyle yapılan fiyat sübvansiyonları ise uygulanış şekline göre tarım kesiminde gelir dağılımını değiştirmektedir. Şayet destekleme fiyatlarının arazi büyüklükleri ile

doğru orantılı olduğu politikalar büyük çiftçilerin lehine, küçük üreticilerin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Gelir transferleri ise adil bir tarımsal vergilendirme sistemiyle bölüşümün yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru olmasını sağlayabilmektedir. Yatırım planları ise düşük gelir grubunun fiziki ve beşeri sermayelerinin gelişmesine katkıda bulunarak; aynı zamanda kırsal kesimi sulama projeleri ve eğitim programları ile kalkındırmayı hedeflemektedir (Atıcı, 2004: 3).

3.3.4.1. Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile yaşadığı yapısal dönüşüm, IMF ve Dünya Bankası destekli yapısal uyum programları vasıtası ile tarım politikalarına da sirayet etmiştir. Liberalleşme süreci ile birlikte tarıma müdahaleler azaltılmış, destekleme alımları ve düşük faizli kredilerde daralma yaşanmış, tarımsal KİT'ler özelleştirilmeye başlanmıştır.

1978-2002 yılları arasında Türkiye, IMF ile 8 stand-by anlaşması ve Dünya Bankası ile çok sayıda yapısal uyum anlaşması imzalamıştır.Bu anlaşmaların sonunda doğrudan gelir desteği uygulaması başlatılmış, tarımda serbest piyasa ekonomisine geçiş geçerli olmuştur (Coşar ve Bildirici, 2010: 451). 2001 yılında uygulamaya başlayan doğrudan gelir destekleri, çiftçilerin arazi büyüklüğüne göre verilmekteydi. Doğrudan gelir destekleri, pek çok sübvansiyonun sonlanmasına sebebiyet vermiş; 2002 yılında doğrudan gelir desteklerinin toplam tarımsal destekler içerisindeki payı %78'e ulaşmıştır (Tan, 2015: 266). Üretim bazlı verilecek olan sübvansiyonlar kaynağın tarımda kalmasını sağlarken doğrudan gelir destekleri tarımsal üretimin sürekliliğini sekteye uğratmakta ve dışa bağımlılığı arttırmaktadır. Doğrudan gelir desteğinden küçük arazilere sahip düşük gelirli çiftçiler değil; büyük arazi sahibi yüksek gelirli çiftçiler nemalanmıştır. Sayılan tüm etkenler sektörel gelir dağılımında tarım aleyhine, kişisel gelir dağılımında ise düşük gelirli küçük arazi sahibi üreticiler aleyhinde gelişmelere neden olmuştur. Doğrudan gelir destekleri, verimlilik artışı ve etkin bir gelir dağılımı sağlanamaması neticesinde 2008 yılında kaldırılmıştır.

Doğrudan gelir destekleri, yerini hem alan hem ürün bazlı desteklere bırakmıştır. Fark ödemesi desteği ile devlet, üreticilerin üretim maliyetleri piyasa fiyatının üzerinde olduğunda tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeden tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir. Pamuk ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, mısır, zeytinyağı, buğday, arpa, çavdar, yulaf, kuru fasulye, nohut , mercimek gibi stratejik ve halk iaşesi için önem arz eden ürünlere fark ödemesi yapılmaktadır.

Öte yandan IPARD ile, AB tarafından potansiyel aday ülkelere kırsal ve tarımsal kalkınma amaçlı destekler verilmektedir (https://ipard.tarimorman.gov.tr/). Bu kapsamda özellikle genç çiftçilere ve kadın girişimcilere öncelik verilmektedir. Bu destekten faydalanabilmek için çiftçi kayıt sistemi zorunluluğunun bulunması, tarımda kayıt dışılığın önüne geçmek adına önem arz etmektedir.

Tablo 7'deki sektörlerin GSYH içindeki paylarının 1980-1999 dönem verilerine bakıldığında, tarımın payının 1980 yılında %25,5 iken 1999 yılında %14,4 olduğu; Tablo 8'deki 2000-2023 dönemi sektörel gelir dağılımı verilerine bakıldığında ise 2000 yılında %10,1 olan tarım payının 2023 yılında % 6,2'ye gerilediği görülmektedir. Her iki dönemde de sergilenen düşüş trendini, özellikle doğrudan gelir desteklerinin başladığı 2001 yılında güçlü bir kırılımın yaşanmasını, tarım politikalarının değişen yönü ile birlikte okumak gerekmektedir.

Türkiye'de tarım sektörünün en önemli problemlerinden birisi kayıt dışılıktır. Şekil 10'da görüldüğü üzere, tarım sektöründe kayıt dışı istihdamın payı %80 ile %85 arasında seyretmiştir. Büyük bir çoğunluğunu ücretsiz aile işçilerinin oluşturduğu bu durum, tarım çalışanlarını sosyal güvencelerden mahrum bırakmakta, yoksullaştırmaktadır. Aynı zamanda devletin etkin ve adil bir gelir dağılımı sağlamasını da sekteye uğratmaktadır.

3.3.5. Dış Ticaret Politikaları

Dış ticaret politikalarının gelir dağılımına etkisi, uygulanan politikaların şekline, makroekonomik değişkenlere ve sektörel gelir dağılımına göre değişkenlik göstermektedir. Bu etkiler gümrük tarifeleri, ihracata yönelik teşvikler, küreselleşme süreci ile şekillenmekte olup alt yapısını birtakım iktisat teorilerinden almaktadır.

Bu teorilerin temeli merkantalizm ile başlamaktadır. Ulusların zenginliğini altın ve gümüş birikimine bağlı olduğu öne süren merkantalizme tepki olarak doğan fizyokrasiye göre, doğal düzen ve toprak gücü esastır. Merkantalizmin tarımı dışlayan ve ekonomide müdahaleci bir yapı uygulaması, fizyokrasinin doğmasına sebep olmuştur (Düğer ve Dulupçu, 2001: 137). Dr. François Quesnay'ın oluşturduğu gelir dağılımı şeması ile doğal düzen ekseninde gelirin üretici sınıfı, toprak sahipleri ve kısır sınıf arasında nasıl dağıldığı incelenmiştir. Temelini Smith 'in mutlak üstünlükler Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorilerinden alan Heckscher-Ohlin ve Stolper-Samuelson teoremleri aracılığıyla dış ticaret ve gelir arasındaki sistematik ilişkinin alt yapısı oluşmaktadır (Alev v.d., 2025: 205).

Heckscher-Ohlin teoremi ve ona bağlı olarak geliştirilen Stolper-Samuelson teoremleri, emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörüne bağlı bir ekonomide, ülkelerin hangi faktörü bol ise o üründe uzmanlaşıp ihraç etmesine dayanmaktadır. Bu teorinin gelir dağılımına emek bol bir ülkede emekçiler lehine bir düzenleme sağlayabilirken; sermaye bol ülkelerde sermayedarlar lehine bir değişim yaşanabilmektedir. Ancak teknoloji yoğun ürünlerin ve küresel rekabetin etkisiyle bu durum vasıfsız emeği olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu noktada dış ticareti teknoloji ile açıklayan 1980 sonrası teorilere göre, teknoloji yoğun ürün kullanan firmalar dış pazara açılarak verimlilik ve karlarını

arttırırlar. Teknoloji yoğun ürünleri ihraç eden firmalar, yüksek nitelikli emeğe daha fazla ihtiyaç duyarak vasıflı emeğe olan talebi arttırır. Böylece gelir, vasıflı işgücü lehine, vasıfsız işgücünün ise aleyhine dağılmış olur.

Literatürde dış ticaretin gelir dağılımına etkisini inceleyen pek çok amprik çalışma bulunmaktadır. Aşağıda bu çalışmalardan bazılar özetlenmeye çalışılacaktır.

Gourdon v.d. (2006), gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinin gelir eşitsizliğine olan etkisini inceledikleri çalışmalarında, ticaretin serbestleşmesinin sermaye açısından zengin ve vasıflı işgücüne sahip ülkelerde gelir eşitsizliğini arttırdığı, düşük gelirli ve eğitimli ülkelerde ise azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Manesh (2011), panel veri analizi ile 72 gelişmekte olan ülke için yaptığı çalışmada, dış ticaret açığı ile gelir eşitsizliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Dişbudak ve Süslü (2007), Türkiye'nin 1963-1998 yılları verilerini ADRL sınır testi yöntemini kullanarak analiz ettikleri çalışmalarında, dışa açıklığın gelir dağılımına etkisi sınırlı olmakla birlikte gelir dağılımında düzeltici olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gülmez (2015), Türkiye'nin 1981-2011 dönem verilerini kullanarak ticari açıklık ve enflasyonun gelir dağılımına etkisini incelemiş; bu değişkenler ile gelir eşitsizliğine doğru nedensellik ilişkisi tespit etmiş, söz konusu değişkenlerin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkiye sahip olabileceklerini ortaya koymuştur.

Artuc v.d. (2018), 54 gelişmekte olan ülke için 1980-2016 dönemine ait verileri kullanarak yaptıkları çalışmalarında ticaret liberalizasyonunun gelirleri arttırabileceği bununla birlikte gelir eşitsizliğini de arttırabileceğini ortaya koymuşlardır.

Khan v.d. (2021), beş Güney Asya ülkesi için 1990-2016 dönemini verileri dinamik panel veri analizini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, ticaret açıklığı ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yılmaz (2024), Türkiye'nin 2002-2024 dönemi verilerini ADRL analizi kullanarak yaptığı çalışmasında, ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında negatif, ticaret açıklığı ile gelir eşitsizliği arasında ise pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Dış ticaret ve gelir dağılımı ilişkisi üzerine yapılmış amprik çalışmalarda mutabıklık sağlanamamıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, uygulanan politika ve stratejilere ve döneme göre etkileri değişmektedir. Aynı zamanda kur politikalarının ekseni; oluşabilecek aşırı değerlenmiş yahut eksik değerlenmiş kur vasıtasıyla ihracat-ithalat dengelerini değiştirmek suretiyle gelir ve bölüşüm ilişkilerine temas etmektedir. Dış ticaret stratejilerinin aşırı değerli kur politikası ile ülkeyi

fakirleştirerek olması, paylaşılabilir gelir toplamını küçülterek dağılımı bozabilmektedir. Eksik değerlenmiş kur politikası ile ise ihracatçı sektörler aleyhine, ithalatçı sektörler lehine gelişmeler yaşanabilmekte, dış ticarete söz konusu malların faktör yoğunluğuna göre hem fonksiyonel hem sektörel gelir dağılımı yön değiştirebilmektedir. Genel olarak varılabilecek kanı, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin belirli bir kesime iltimas geçilmeden, selektif kredi politikalarına dayalı, sağlanacak olan eğitim ile beşeri sermayenin güçlendirilmesine yönelik yapılması halinde etkin olabileceğini söylemek mümkündür.

3.3.5.1. Türkiye'de Dış Ticaret Politikalarının Seyri

Türkiye, ithal ikameci politikalardan vazgeçerek dış dünyayla entegre olmuş ihracata dayalı bir kalkınma stratejisinin ilk adımını 24 Ocak 1980 kararları ile atmıştır. Bu bağlamda ihracat yapan firmalara vergi iadesi, sübvansiyonlar ve döviz kuru teşvikleri olmuştur.

KDV'de muafiyetler, kurumlar vergilerinde birtakım istisnalar gündeme gelmiş; 1985 itibariyle imalatçılar tarafından ihraç edilmeleri koşulu ile ihracatçıya yapılan satışlarda KDV ödenmemesi öngörülmüştür (Uysal, 1997: 200). Bu durum fonksiyonel gelir dağılımında girişimciler lehine bir gelişme yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bir yandan belirtilen dönemde hayali ihracat yani herhangi bir ihracat yapmadan teşviklerden faydalanan sermayedar ve girişimciler lehine gelir dağılımının fonksiyonel anlamda bozulduğu söylenebilir.

Teşviklerin ihracata yönelik yahut turizm gibi döviz kazandırıcı faaliyetlerde ağırlık kazanmasının, tarımsal teşvikleri geri planda bıraktığı, sektörel gelir dağılımında ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ile birlikte tarım aleyhine bir etki yarattığı söylenebilir.

1980'den sonra ihracatta rekabet gücü sağlamak amacıyla TL devalüe edilmiştir. Bununla birlikte KİT'ler özelleştirilmiş, tarım politikalarında IMF reçeteleriyle belirlenen direktifler neticesinde birtakım dönüşümler yaşanmıştır. Verilen teşviklerin üretim artışını sağlamaktan ziyade ihracata yönelik verilmesi, ihracat yapısının düşük katma değerli ürünlere dayanması sektörel gelir dağılımını değiştirmiştir.

1989 yılında çıkarılan 32 sayılı karar ile 1990'lı yıllarda sermayedarların yüksek menkul kıymet kazançları yaşamış, gelir dağılımı sermayedarlar lehine değişim göstermiştir. 1994 yılında ekonomik bir kriz yaşanmış ve TL büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Kur politikaların genel seyri eksik değerlenmiş TL yönünde olup ihracatçılar lehine gelişim gösterse de 1995 sonrası TL değerli tutularak ithalatçılar lehine gelişmeler gözlenilmiştir. 1996'da imzalanan Gümrük Birliği ile birlikte AB ile ticaret hacmi artmış, Avrupa pazarına erişim kolaylaşmış ancak değerli TL ile ithal ürünler cazip hale gelmesi KOBİ ve yerli üreticileri dezavantajlı konuma getirmiştir.

2001 krizi sonrası uygulamaya konulan IMF direktifli yapısal reformlar ile dış ticaret hacmi artmış, ekonomi küresel ekonomiyle entegre bir yapıya kavuşmuştur. İfade edilen yıldan günümüze değin genel seyir ticari açıklığın artması yönünde olsa da 2008 krizi döneminde küresel gelişmelere bağlı olarak bir kırılım yaşanmış; dış ticaret hacmi daralmıştır. İfade edilen dönemde iç talep daralması ithalatı geriletmiş; dış talepte azalma nedeniyle ihracat oranlarında da düşüş gözlenmiştir. 2018 yılına değin TL'nin değerli olması ithalat talebini arttırmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı göreli olarak düşük kalmıştır. 2018 yılı itibariyle göreli olarak değer kaybeden TL ile ihracatın ithalatı karşılama oranında birtakım yükselişler yaşansa da ihracatının kaynağının özellikle enerji ve ara mallarda ithalata bağımlı olan Türkiye'de bu durum, enflasyon kanalıyla sabit ve dar gelirliler grubu aleyhine sonuç yaratmıştır. TUİK'in 2024 yıl sonunda yayınladığı 2023 dış ticaret istatistiklerine göre, ithalatta, 2023 Ocak-Aralık döneminde ara mallarının payı %72,2, sermaye mallarının payı %14,6 ve tüketim mallarının payı %13,2 olarak açıklanmıştır (https://data.tuik.gov.tr, 2024). Açıklanan son veriden de hareketle, Türkiye'nin günümüze değin katma değerli üretme ve ithalata bağımlılık konularında noksanlıklar yaşadığını söylemek mümkündür.

3.3.6. Ücret Politikaları

Ücret politikaları, bir ülkenin gelir dağılımının şekillenmesinde rol oynayan önemli bir role sahiptir. Devlet ücretlere birincil ve ikincil gelir dağılımı mekanizmalarıyla müdahil olabilmektedir. Ücret politikalarına birincil gelir dağılımı mekanizmasıyla asgari ücret uygulamalarıyla müdahil olunabilirken; ikincil gelir dağılımı mekanizmasıyla ise vergi ve kesintiler vasıtasıyla müdahil olunabilmektedir.

Devlet, adil bir gelir dağılımını düşük gelirli ve emek gruplarının çıkarlarını gözeterek, uygun bir asgari hayat düzeni sağlamaya elverişli, enflasyonla orantılı olan bir asgari ücret belirleyerek sağlayabilmektedir. Ücret artışları, bir taraftan düşük gelirli emek grubunun gelir seviyesini yükselterek gelir eşitsizliğini azaltabilirken bir yönüyle de özellikle küçük ölçekli işletmeler açısından doğurduğu maliyetler neticesinde işten çıkarmalara sebep olabilmektedir. Bu noktada teorik olarak Phillips eğrisine atıf yaparak parasal ücret oranı ile işsizlik arasında negatif bir korelasyon olduğunu mümkündür (Bükey, 2022: 3110). Belirlenecek olan asgari ücretin hem büyümeyi sekteye uğratmayarak işsizlik sorununu doğurmaması, hem de çalışanların hayatlarını idame ettirecek refahı sağlaması gerekmektedir.

Günümüzde tüm Avrupa ülkeleri asgari ücret uygulaması ile ücretli kesimi yoksulluk riskine karşı korumaktadır. ILO üye devletlerinin %90'ından fazlasında mevzuatlar yahut bağlayıcı toplu sözleşmeler yoluyla belirlenen bir asgari ücret uygulaması bulunmaktadır (ILO, 2021). Dünyanın pek

çok ülkesinde bulunan asgari ücret uygulaması istisnai olarak bazı Arap ve Afrika ülkelerinde bulunmamaktadır.

Asgari ücret uygulaması mevzuat ve toplu iş sözleşmelerine dayanmaktadır. Bu noktada güçlü sendikaların varlığı ücret düzeylerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Sendikalar, düşük ve orta gelir grubunun güçlendirmek suretiyle gelir dağılımında bir denge yaratmakta; söz konusu grupları yoksulluk riskine karşı korumaktadır. Ancak güçlü ve bağımsız sendikal oluşumlar, o ülkenin demokrasi indeksi ile ilişkilidir.

Ücretler üzerinden alınan vergiler de gelir dağılımına temas eden bir diğer husustur. Bu anlamda ücretler üzerinden alınan vergilerde hem yatay hem dikey adaletin benimsenip artan oranlı gelir vergisi sisteminin uygulanması gelir eşitsizliğini azaltabilmektedir. Vergilendirmede adalet ilkesi çerçevesinde, asgari ücretten vergi alınıp alınmayacağı; eğer alınacaksa düzeyinin ne olması gerektiği konusu etik bir nitelik taşımaktadır (Gök ve Yalçın, 2015: 3).

Kayıt dışı ekonominin varlığı, zaman zaman kontrolsüz göç sonucu ortaya çıkan kaçak işçi sorunları, düşük ücretle çalışmaya razı işsizler ordusunu doğurarak asgari ücretin bölüşüm ilişkilerinin düzenleyici vazifesini yerine getirmesini sekteye uğratmaktadır.

Bölgesel anlamda kalkınma ve gelir düzeyi farklılıkları, asgari ücretin bölgelere göre yeterliliğini zaman zaman sorgulatmaktadır. Bölgelere göre asgari ücret uygulaması ABD, Kanada, Rusya gibi büyük ölçekli ve bölgesel kalkınma düzeyi farklılıklarının olduğu ülkelerde uygulanmaktadır.

Asgari ücretin yanı sıra kamu kesiminde yaşanan ücret artışları gelir dağılımını etkileyebilmektedir. Kamu kesimine yapılan ücret artışları gösterge niteliğinde olup özel sektördeki artışlara mecbur kılabilmektedir. Ancak bu durum daha ziyade kamu ve özel kesim arasında nitelikli çalışan rekabetinin olduğu durumlarda ortaya çıkabilmektedir (Uysal, 1997: 132).

Literatürde asgari ücretin gelir dağılımı üzerindeki etkisini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Müller ve Steiner (2008), Almanya için asgari ücret ve gelir eşitsizliğini mikro simülasyon yöntemiyle inceledikleri çalışmalarında, asgari ücretin uygulanmasının, uygulanmaması haline göre gini katsayısında 0.140 birim, Atkinson endeksinde ise 0.183 birim azalmaya yol açtığını ortaya koymuşlardır.

Litwin (2015), 1980-2010 dönemi verilerini 17 OECD ülkesi için panel veri analiziyle sınadığı çalışmada, asgari ücrette meydana gelen 1 birimlik artışın gini katsayısını 0,0158 birim azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Redmond v.d. (2019), İrlanda için dağılımsal regresyon modelinin kullanarak yaptıkları çalışmalarında Ocak 2015-Aralık 2016 dönemini referans almış;asgari ücret uygulaması ücret eşitsizliğini arttırdığı, hanehalkı gelir dağılımı üzerindeki etkisinin istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bükey (2022), Türkiye'nin 1987-2017 dönem verilerini zaman serisi analiziyle sınadığı çalışmasında, asgari ücrette meydana gelen %1'lik bir artışın gini katsayısında %0,061 oranında bir azalışa sebep olduğunu saptamıştır.

3.3.6.1. Türkiye'de Ücret Politikaları

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte ekonomide yaşanan yapısal dönüşüm ve akabinde yapılan siyasi darbe, ücret politikalarının da seyrini belirlemiştir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi kapsamında maliyetleri düşürmek ve iç talebi kısmak için düşük ücret politikası benimsenmiştir (Yücel, 2011:156). Sendikal haklara birtakım kısıtlamalar getirilmiş, ücret gelirlerinin milli hasıla içindeki payı azalmıştır. Şekil 3'de görüldüğü üzere, 1980 yılında %25 iken 1986 yılında %17'ye gerilemiş,1989 yılından sonra artış yaşanmaya başlanmıştır. Yaşanan bu artışta 1980 darbesiyle birlikte kısıtlanan sendikal haklara karşın 1987 itibariyle örgütlenmiş iş gücünün de ağırlık kazanmasıyla sağlanabildiğini söylemek mümkündür (Kongar, 2006: 634).

1989 yılından sonra yaşanan ücret artışları 1994 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra tıkanma yaşamıştır. Zaman zaman popülist kaygılarla ücret zamları kısa vadeli bir rahatlama sağlasa da kronik enflasyon problemi neticesinde etkisiz bir hal almaktaydı. 2001 krizi ile yaşanan gelişmeler, yükselen enflasyon neticesinde reel ücretler hızla aşağı çekilmeye başlanmış; gelir dağılımı sabit ve düşük gelir grupları aleyhine değişim göstermiştir.

Türkiye'de asgari ücret kavramı, gelir dağılımının düzenlenmesinde etkin bir rol üstlenmektedir. İşçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan Asgari Ücret Tespit Komisyonu, asgari ücreti yılda bir veya iki kez belirlemektedir. Türkiye'de çalışan nüfusun, yıllar arasında değişen oranlarla birlikte genel olarak neredeyse yarısının asgari ücretle çalışıyor olması, gelir dağılımı mekanizmasında önemli bir etken olarak gözükmekte ve asgari ücreti ortalama ücret haline getiriyor olmaktadır. Buna karşılık AB ülkelerinde asgari ücretli çalışanların toplam nüfus içerisindeki oranı yaklaşık %4 olarak hesaplanmıştır (Eurofond, 2022). Rapora göre tarım ve yiyecek hizmetleri sektöründe asgari ücretli çalışan oranı % 8 dolaylarında iken kamu yönetimi, bilgi ve iletişim, finans sigorta alanlarında sırasıyla %2,2 ve %1,5 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, AB ülkelerinde asgari ücretin ekseriyetle vasıfsız iş gücünde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 27: Türkiye'de Asgari Ücret Düzeylerine Göre Çalışan Oranı

	2002	2023
Asgari ücret altı	%24,4	%33,9
Asgari ücretin yüzde 5 fazlası ve altı	%27,8	%37,5
Asgari ücretin yüzde 10 fazlası ve altı	%30,7	%38,5
Asgari ücretin yüzde 20 fazlası ve altı	%39,1	%52,4
Asgari ücretin yüzde 50 fazlası ve altı	%49,2	%69,3
Asgari ücretin 2 katından fazla	%40,1	%17,7

Kaynak: DISK-AR, *Asgari Ücret Araştırması 2025*, 2025, https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2024/12/ASGARI-UCRET-ARASTIRMASI-2025.pdf (5 Mayıs 2025).

Tablo 27'de DISK-AR'ın TÜİK'in 2002 ve 2023 mikro verilerini kullanarak yaptığı hesaplamaya göre, asgari ücret civarında çalışanların oranı 2002'den 2023 yılına gelindiğinde artmış; asgari ücretin 2 katından fazla çalışanların oranı ise azalmıştır.

Türkiye'de asgari ücretliler grubu üzerinden alınan vergiler bir diğer tartışma konusudur. Asgari ücret üzerindeki toplam mali yükler gelir vergisi, damga vergisi, sosyal güvenlik kesintisi ve işsizlik sigortası olarak sayılabilir. Bunlardan gelir vergisinin oranı %6,6, damga vergisinin %0,07, sosyal güvenlik kesintisinin %14, işsizlik sigortası ise %1 olmak üzere tahsil edilmiştir. Ancak en son 2022 yılında yapılan düzenleme ile asgari ücret üzerinden alınan gelir ve damga vergisi kaldırılmış, bu anlamda düşük ve sabit gelirli ücretli kesim lehine adım atılmıştır. Gelir dağılımını düzenlemek adına atılan bu adım önem teşkil etse de asgari ücretli çalışan sayısının toplam nüfusa oranının AB ve OECD ortalamasının üzerinde seyretmesi, asgari ücretin ortalama bir ücret halini alıp vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki gelir farkını azaltması düzeltilmesi gereken sorunlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte gelir dağılımı ve yoksulluk meselelerini düzenlemede ücret politikalarının, kayıt dışı ekonominin varlığı, yaşanan jeopolitik gelişmelerle maruz kalınan göç dalgalarıyla asgari ücretin de altında çalışmaya razı olan yoksul göçerler sorunu ile beraber olarak düşünülüp ele alınması gereken bir konu olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.7. Sosyal Güvenlik Politikaları

Sosyal güvenlik politikaları, devletin korunması gereken ya da çalışamayanlara veya işsizlik, sakatlık,yaşlılık gibi nedenlerle çalışamayıp geçimleri için yeterli bir gelir düzeyine sahip olamayanlara destek olarak gelir dağılımında düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Bu noktada devletin ikincil gelir dağılımı mekanizması devreye girmektedir.

Sosyal güvenlik ve yardım harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı genel olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve demokrasi indeksleri ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda sosyal transfer harcamalarını milli gelir içerisindeki payı en yüksek olan ülkeler Norveç, İsveç, Finlandiya gibi demokrasi indekslerinin yüksek, gini katsayısının düşük olduğu ülkelerdir.

Sosyal transfer harcamaları, primli ve primsiz rejim olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Devletin belirli bir gelirin altındaki kişilere sağladığı ayni ve nakdi yardımlardan oluşurken bireyleri çeşitli risklere karşı koruyan emeklilik, sakatlık ve işsizlik sigortaları ise primli rejim kapsamında yer almaktadır.

Sosyal güvenlik politikaları, gerek primli gerekse primsiz rejim kapsamında kişileri birtakım risk ve tehlikelerden koruma amacını taşımaktadır. Sosyal güvenlik sistemlerinde yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle sözleşmeler vasıtasıyla bazı uluslararası standartlar oluşmuştur. Bunlardan en önemlileri 1948'deki ''İnsan Hakları Evrenseldir Beyannamesi'', 1952 yılında çalışma konferansında kabul edilen ''Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşme'', ILO Sözleşmeleri, Türkiye'nin de 1976 yılında onayladığı Avrupa Sosyal Güvelik Kodu olarak sıralanabilir (Süngü, 2007: 48).

Sosyal güvenlik sistemi gelir adaletini sağlamanın yanı sıra kişileri risk ve tehlikelerden koruması, dez avantajlı olan insanları kollaması açısından sosyal adaleti de sağlamaktadır. Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak sosyal transferlerin hangi sınıflar arasında ne şekilde yapıldığı , gelir adaletindeki rolünü belirlemektedir. Primli rejim kapsamında, primlerin ağırlığının ne kadarının ücretli kesime dolaylı vergi olarak ne kadarının sermayedarlara doğrudan vergi olarak yansıtıldığına göre değişmektedir. Bu bağlamda izlenen politikalar, fonksiyonel gelir dağılımının da seyrini değiştirmektedir.

Prim ağırlığın işveren grubu tarafından ödenmesi büyümeyi azaltıp işsizliği arttıracağı endişesini taşımaktadır. Bu ağırlığın işverenler tarafından ödenmesi aynı zamanda kayıt dışı işçi çalıştırma problemini doğurarak ücretli kesimi sosyal güvenlik haklarından yoksun bırakabilmektedir. İlaveten sosyal güvenlik harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının arttırılmasının bütçe açığı yaratmak suretiyle gerçekleştirilmesi uzun dönemde büyüme kanalı vasıtasıyla gelir dağılımını bozucu yönde etki yapabilmektedir.

Primsiz rejim kapsamında sosyal yardımlar , tembelliğe teşvik ve suistimal endişelerini de beraberinde getirmektedir (Buğra ve Sınmazdemir, 2003: 32). Bu endişelerin suistimal ayağı kayıt dışı ekonomiyle mücadele kapsamında gerekli denetim mekanizmalarıyla, tembellik ayağı ise yardımların iş hayatından soyutlanacak kadar yüksek olmaması koşu ile giderilerek hem gelir adaleti hem sosyal adalet sağlanabilir.

Literatürde, sosyal güvenlik harcamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok amprik çalışma bulunmaktadır.Bunlardan bazıları aşağıda özetlenilmeye çalışılacaktır.

Hazman (2011), Türkiye için 1980-2005 dönem verileri ve VECM modeli ile yaptığı çalışmasında, gelirdağılımından kamu harcaması payına ve sosyal güvenlik harcamaları payından kamu harcaması payına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Yani gini katsayısındaki artış kamu harcamalarını arttırabilmekte; sosyal güvenlik harcamalarındaki artış da kamu harcamalarını arttırabilmektedir.

Sanchez v.d. (2018), 28 AB ülkesinin 2005-2014 dönem verilerini dinamik panel veri yöntemini kullanarak yaptıklar çalışmalarında, kamu harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde bir etkisi olduğunu; gelişmekte olan ülkelerde yapılacak olan sosyal harcamaların gelir eşitsizliği üzerinde daha fazla azaltıcı yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Altunöz ve Çondur (2018), Türkiye'nin 1985-2016 yılları arasındaki verilerini eş bütünleşme testi ile sınadıkları çalışmalarında, Gini katsayısı ve Sosyal Güvenlik Harcamaları/GSMH değişkeni arasında çift yönlü, Kamu Harcamaları/GSMH değişkeni ve Sosyal Güvenlik Harcamaları/GSMH değişkeni arasında çift yönlü kısa dönemde nedensellik ilişkisi bulunmuş; buna karşın Kamu Harcamaları/GSMH değişkeni ve gini katsayısı arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Eroğlu v.d.(2017), Türkiye'nin de dahil olduğu 21 OECD ülkesinin 2004-2011 dönem verilerini panel veri analiziyle sınadıkları çalışmalarında, kamu sosyal harcamaların milli hasıla içerisindeki payının artmasının gini katsayısını azaltıcı bir etkisi olduğu; dolayısıyla gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda sosyal yardım harcamalarının gelir adaletinini sağlamadaki etkisinin eğitim harcamalarından daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir.

Ulu (2018), tarafından 21 OECD ülkesini kapsayacak şekilde panel veri analizi ile yapılan çalışmada, kamu sosyal harcamaların GSYH içerisindeki payının artışının gini katsayısını, dolayısıyla gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna varılmıştır.

Sidek, N.Z.M. (2021), gelişmiş ve gelişmekte olan 122 ülke için yaptığı dinamik panel eşik regresyon analizinde, genel olarak kamu harcamalarının gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada bu etkinin gelişmiş ülkelerde ters U biçiminde olup belli bir eşik aşılması halinde etkin hale geldiği ifade edilmiştir.

Popova (2023), 1998-2017 arası dönem verilerini 101 ülke için EKK yöntemiyle incelediği çalışmasında, düşük ve orta gelirli en düşük yüzde yirmilik nüfusa yapılan sosyal koruma harcamalarının payındaki 1 puanlık artışın Gini endeksinde 0,32 puanlık bir düşüşe yol açtığı, dolayısıyla gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Bozkurt ve Altıner (2024), OECD ülkeleri için 2000-2021 arası dönem verilerini panel ver analiziyle sınadıkları çalışmalarında, kamu sosyal harcamalarının gelir eşitsizliğini azalttığı ve bu azaltıcı etkinin gelir eşitsizliğinin daha yüksek olduğu ülkelerde daha güçlü olduğunu ortaya koymuşlardır.

Amprik çalışmalar uyarınca varılacak genel kanı, kamu sosyal harcamaların, gelir eşitsizliğini azalttığı yönündedir.

3.3.7.1. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Politikaları

Sosyal güvenlik politikaları, devletin gelir adaletini sağlamada, yoksullukla mücadelede , toplumsal refah ve sosyal barışı sağlamada en önemli araçlarından biridir. Türkiye'de bu politikalar primli ve primsiz rejim kapsamında vuku bulmaktadır.

Türk sosyal güvenlik sisteminde primli rejim, kısa vadeli ve uzun vadeli sigorta kolları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan kısa vadeli sigorta kollarından sağlanan haklar (Erol, 2019: 64);

- Geçici iş görmezlik süresi içerisinde sigortalıya verilen günlük iş göremezlik ödeneği
- Sürekli iş görmezlik ödeneği
- İş kazası ya da meslek hastalıkları neticesinde vefat eden sigortalının hak sahiplerine bağlanan gelirler
- İş kazası ya da meslek hastalıkları neticesinde vefat eden sigortalı için verilen cenaze ödeneği,
- Hastalık ve analık sigortası kapsamında, sigortalıya hastalık yahut analık hallerinden ötürü verilen günlük geçici iş görmezlik ödenekleri,
- Analık sigortası kapsamında emzirme ödenekleri şeklinde sıralanabilir .

Uzun vadeli sigorta kollarından sağlanan haklar;

- Malullük sigortası kapsamında çalışma gücünü kaybeden kişiye bağlanan malul aylığı
- Yaşlılık sigortası kapsamında sigortalıya yapılan yaşlılık aylıkları ve toptan ödeme,
- Ölüm sigortası kapsamında, sigortalının vefatı halinde eş ve çocuklarına verilen aylıklar, ölüm toptan ödemeleri çerçevesinde aylık alan kız çocuklarına yapılan evlilik ödeneği ve cenaze ödeneği şeklinde sıralanabilir.

Genel sağlık sigortası, kısa ve uzun vadeli sigorta kollarından bağımsız olarak tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Genel sağlık sigortası, tüm vatandaşların sağlık hizmetlerinden eşit ve adil bir şekilde yararlanmasını sağlamak amacıyla 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında 1.1.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir (www.sgk.gov.tr). Bu kapsamda 18 yaş altında olan çocuklar, işsizlik ödeneğinden yararlanan kişiler, aile içinde kişi başına düşen geliri asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlar, belli koşulları sağlayan yabancı uyruklu vatandaşlar genel sağlık

sigortası ile sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Atılan bu adımın hem sosyal adalet hem gelir adaletini sağlamada olumlu olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de sosyal güvenlik politikalarının işleyişinin en önemli ayağı olan Sosyal Sigortalar Kurumunun temeli, 1945 yılında o zamanki ismi ile İşçi Sigortaları Kurumu ile atılmıştır. 1964 yılında çıkarılan 506 sayılı yasa ile SSK, günümüzdeki adına kavuşmuştur. 1983 yılında tarım kesimi çalışanları da sisteme dahil edilerek 2925 sayılı "Tarım İşçileri Sosyal Sigorta Kanunu" ve 2926 sayılı "Tarımda Kendi Adına Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu çıkarılmıştır (Erol, 2019: 66). Çıkarılan yasalarla tarım işçileri SSK, kendi adına çalışanlar BAĞ-KUR kapsamına alınmıştır. Atılan bu adımın tarım kesiminde kayıt dışılığın önüne geçme, fonksiyonel gelir dağılımında söz konusu kesimin çıkarlarını korumak anlamında önemli olduğu söylenebilir.

Türkiye'de geçmişten günümüze primli rejim kapsamında emeklilik sistemi yaş, prim ve gün şartları açısından pek çok değişim yaşamıştır. Bu şartlar 4/l(a) kapsamındaki hizmet sözleşmeli çalışanlar, 4/l(b) kapsamındakikendi ad ve hesabına bağımsız çalışanlar ve 4/l(c) kapsamındaki devlet memurları kapsamında farklılıklar göstermiştir (Erdoğmuş, 2024: 49). Aralarında prim ve yaş şartları açısından nispeten en avantajlı olan 4/l(a) sınıfındaki işçiler olmuştur.

Yaşlılık sigortası kapsamında emeklilik sisteminde yaş ve prim hususlarında zaman zaman bazı esneklikler yapılmış olsa da en önemli dönüşümlerden biri, 1992 yılında 3774 sayılı kanun kapsamında yaş şartının kaldırılmış olmasıdır. Akabinde, 1999 yılında 4447 sayılı kanun kapsamında yaş şartı getirilmiş; bu sınır kadınlar için 58, erkekler için 60 olarak belirlenmiştir (Acar ve Kitapçı, 2008: 89). 1990'lı yılların ekonomisinde yaşanan kronik sorunlar, 1999 Ağustos ayında yaşanan deprem bütçe dengesini sarsmış; 8 Eylül 1999 tarihinde bu yasayı çıkarmaya sevk etmiştir. Bununla birlikte, sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesi ve sürdürülebilirliği açısından erken emekliliğin önüne geçilmesi amaçlanmaktaydı.

Dünyanın gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan pek çok ülkesinde benzeri görülmemiş erken emeklilik sistemi, popülizme bağlı olarak zaman zaman gündeme gelmiş; 1969 ve 1992 yıllarında emeklilik yaşı kaldırılmış ve böylece birçok sigortalıya kırklı yaşlarda emeklilik hakkı kazandırılmıştır (Acar ve Kitapçı, 2008: 89). Afrika ülkelerinde dahi 55-60 yaş aralığından aşağı emekli olunamayan sistem içerisinde aktüeryal dengeler bozulmuş, bütçeden yüksek kaynak aktarılmak mecburiyeti doğmuştur (Acar ve Kitapçı, 2008: 86). OECD ülkelerinde ortalama emeklilik yaşı 65 olup, gelişmiş bazı ülkelerde yapılan reformlar neticesinde bu yaş 67'ye yükseltilmiştir (Erdoğmuş, 2024: 142).

4447 sayılı kanunun sosyal güvenlik sisteminde getirdiği yenilik, emekli olacak olanlar arasında kaotik bir ortam yaratmış; EYT olarak bilinen bir grubun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 8 Eylül 1999 öncesi sigorta girişi olup prim süresi dolan kişiler, 2023 yılında yapılan düzenlemeye kadar

emekli olamıyordu. 1.3.2023 tarihinde kabul edilen 7438 sayılı kanun ile mevzubahis grup emekli edilmiş oldu (Erdoğmuş, 2024: 167). Kabul edilen kanun birtakım tartışma ve sorunlara yol açtıysa da varılabilecek genel kanı, düzenlemenin hukuki açıdan doğru, iktisadi etkinlik açısından yanlış olduğu şeklindedir.

2008 yılında emeklilik sisteminde bir başka önemli dönüşüm 5510 sayılı kanun ile yaşanmıştır. Buna göre, 2008 yılı sonrası sigortalılar için yaş sınırı kademeli olarak arttırılmış; 2048 yılında hem kadın hem erkek için 65 yaşa sabitleneceği ifade edilmiştir (Erdoğmuş, 2024: 175). Bununla birlikte aylık bağlama oranları düşürülmüş, emekli maaşları ifade edilen tarihten sonra sisteme girenler açısından daha dezavantajlı hale gelmiştir.

2008 yılında yaşanan dönüşüm sonrası emekli aylıklarında yaşanan düşüşler neticesinde, 2019 yılında en düşük emekli maaşı sistemi getirilmiş; aylıklar ifade edilen yılda 1000 TL'ye tamamlanmıştır. Belirtilen dönemde net asgari ücret ise 2.020 TL olarak açıklanmıştır. Covid 19 pandemisinin ilan edilmesiyle birlikte en düşük emekli aylıkları, Mart 2020 tarihi itibariyle 1500 TL'ye tamamlanmış; zamlıaylıklar 1.500 TL'nin altında ise aradaki farkın hazine tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir (DISK, 2020: 2). Belirtilen dönemde ise net asgari ücret 2.324 TL olarak açıklanmıştır. Pandemi döneminden günümüze değin kemikleşen en düşük emekli maaşı, son olarak Ocak 2025 itibariyle 14.469 TL olarak güncellenmiştir (www.bloomberght.com, 2025). İfade edilen dönemde net asgari ücret ise 22.104 TL olarak belirlenmiştir. Gelinen noktada EYT ile birlikte emeklilerin sayısı artmış, en düşük emekli aylıkları asgari ücretin yaklaşık %40'ından az bir hale gelmiştir. TUİK'in en son açıkladığı verilere göre dul- yetim ve engelli aylıkları da dahil olmak üzere emekli maaşı alan toplan kişi sayısı 2023 yılında 16 milyon 893 bin kişiye yükselmiştir (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2023-53560TUİK, 2024).

Şekil 13: SGK Verilerine Göre Aktif/Pasif Oranı

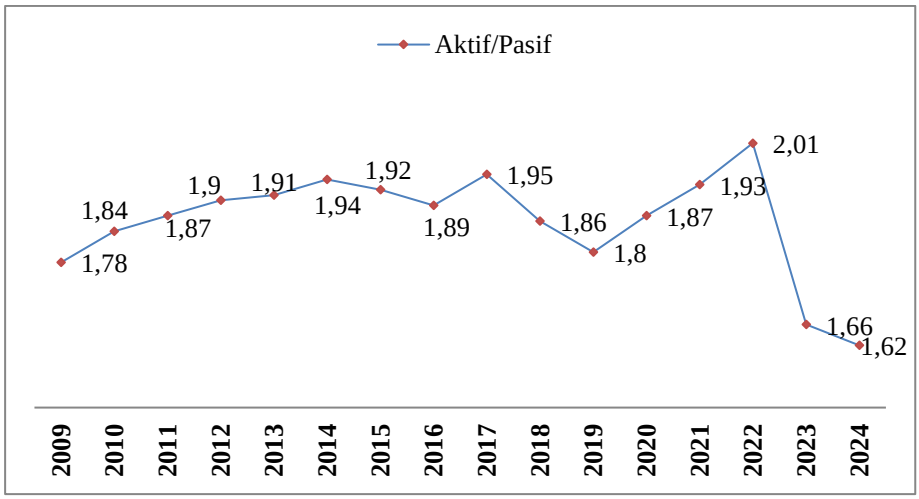

Kaynak: SGK, *SGK Aylık Bülteni*, 2025, https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Aylik/42919466-593f-4600-937d-1f95c9e252e6

Sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğinin tespiti için önemli bir referans olan aktif/pasif oranı, sisteme prim ödeyen aktif sigortalıların sayısının sistemden gelir elde eden pasif sigortalıların sayısına oranını ifade etmektedir. Şekil 13'de Türkiye'nin aktif/pasif oranının gösterildiği çizgi grafiğine bakıldığında; değerlerin 1,62 ile 2,01 arasında seyrettiği görülmektedir. En keskin düşüş 2022 yılından sonra gözlenilmiş; 2023 yılında 1,66 olan oran 2024 yılında 1,62'ye düşmüştür. Bu keskin düşüşün yaşanmasında en büyük etken 1.3.2023 tarihinde kabul edilen 7438 sayılı kanun olmuştur.

Sosyal güvenlik sisteminde düşen aktif/pasif oranının bir diğer sebebi ise nüfus artış hızının azalmasına bağlı olarak yaşlı nüfus oranının toplam nüfus içerisindeki payının artmasıdır. Bu oran peyderpey olarak özellikle milenyum sonrası dönemde artış göstermiş; 2024 yılında %10'a yükselmiştir. Bununla birlikte dünyanın gelişmiş ülkelerine bakıldığında yaşlı nüfus oranının daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bu oranlar 2024 yılı için Almanya'da %23, İsveç'de %21, Norveç'de %19, İzlanda'da ve İrlanda'da ise %14 olarak tespit edilmiştir (https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS, 2025). Buna karşın aynı ülkelerin 2022 yılı için Eurostat tarafından açıklanan aktif/pasif oranı verileri İzlanda için 2,4, İrlanda için 2,1, Norveç için 1,8, İsveç ve Almanya içinse 1,7 olmuştur (DISK-AR, 2025: 11). Söz konusu ülkelerin yaşlı nüfus oranı Türkiye'den yüksek olmasına rağmen aktif/pasif oranlarının daha düşük olması, Türkiye sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengelerinin bozulmasında başka etkenler de olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu etkenler arasında yukarıda bahsedilmiş olan yaş yasası değişiklikleri ve EYT'nin yanı sıra kayıt dışı ekonominin varlığı da önemini korumaktadır. Şekil 10'da görüldüğü üzere kayıt dışı istihdamın payı tarım sektöründe %80; tarım dışı sektörlerde %20 sularında olmak üzere önemini korumaktadır. Bilhassa tarım sektöründe kayıt dışılığın bu denli yüksek olmasında mevsimlik tarım ve ücretsiz aile işçilerinin rolünün büyük olduğu bilinmektedir.

Aktif/pasif oranının aktif kısmında yer alma potansiyeli olan 15-24 yaş arası nüfusun istihdam oranı, 2024 yılı ILO tahminlerine göre OECD ülkeleri için %42 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra aynı oran İzlanda için %73, Norveç için %58, İsveç için %44, Almanya için %51, İrlanda için %48, Türkiye için %39 olmuştur (https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.1524.SP.ZS?locations=TR, 2025). Söz konusu oranda Türkiye'nin OECD ülkeleri ve dünyanın gelişmiş ekonomilerinin altında olması, minimum 2 olması gereken aktif/pasif oranının altında olmasını açıklayan bir başka etken olmaktadır.

Türkiye'nin emeklilik sisteminin tarihsel akış içerisinde uğradığı değişimler, yaşlanan nüfus, kayıt dışı ekonominin varlığı, genç istihdam oranının ortalamasının gelişmiş ülkelerin altında olması sistemin aktüeryal dengelerini zorlamakta; sürdürülebilirlik çerçevesinde gelecek nesiller açısından tehlike arz

etmektedir. En düşük emekli maaşı sistemiyle birlikte bu maaşı alan insanlarda yoğun bir yığılma yaşanıyor olması ve bu aylıkların asgari ücretin yaklaşık %40'ından daha az bir düzeye tekabül etmesi, emekli yoksulluğu sorununu doğurmaktadır.

Primsiz rejim, devletin belirli bir gelirin altında olan yahut belirli sosyal risk gruplarına yönelik yaptığı yardımları kapsamaktadır. Türkiye'de bu kapsamda yardım yapan kuruluşlar başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmak üzere Sosyal Güvenlik Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, ve belediyelerce sağlanmaktadır. İlaveten Kızılay, STK ve dernekler ve müftülükler aracılığı ile de destekleyici sosyal yardım faaliyetleri yürütülmektedir.

Büyük çoğunluğu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen sosyal yardımlar aile, barınma- gıda, engelli- yaşlı, sağlı, eğitim şeklinde kategorize edilmiştir. Aşağıda yapılan sosyal yardımlar kapsam ve meblağ olarak özetlenmeye çalışılacaktır (www.aile.gov.tr, 2025).

Aile yardımları; doğum yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yardım, öksüz ve yetim yardımı, asker aileleri şehit yakınları ve terör zararı, afet, vefat işe başlama ve işe yönlendirme yardımları şeklinde uygulanmaktadır. Bunlardan doğum yardımları; ilk çocuk için tek seferlik 5000 TL, ikinci çocuk için 5 yaşa kadar aylık 1500 TL, üçüncü çocuk içinse yine 5 yaşa kadar olmak üzere aylık 5000 TL olarak 1.1.2025 sonrası doğan çocuklar kapsamında uygulanmaya başlamıştır. Hanede sosyal güvencesi olmayan eşini kaybetmiş kadınlara 1500 TL, öksüz ve yetimlere 600 TL, sosyal güvencesi ve yeterli geliri olmayan asker ailelerine 800 TL, şehit yakınları ve gazilere ihtiyaca istinaden 75.000 TL'yi aşmayacak şekilde, terör sebebiyle ikamet yerlerini değiştirmek durumunda kalan hanelere azami 1500 TL, afetzedelere afetin türüne göre 3000- 5000 TL arası, İŞ-KUR tarafından yönlendirildiği takdirde asgari ücretin %10'una denk gelen işe yönlendirme asgari ücretin üçte birine denk gelen işe başlama yardımları yapılmaktadır.

Barınma-gıda yardımları kapsamında; hiçbir sosyal güvencesi olmayan ve hane içinde kişi başına düşen gelir net asgari ücretin üçte birinden az olan hanelere dini bayramlar ve ihtiyaç halinde yılın muhtelif günlerinde SYDV Mütevelli Heyeti tarafından ihtiyaca göre belirlenen gıda yardımları yapılmaktadır. Taşımalı eğitimden yararlanan öğrencilere öğle yemeği, evinde yemek yapacak durumda olmayan yaşlı,engelli ve evsizlere SYDV tarafından verilen aşevi hizmetleri gıda yardımları arasında yer almaktadır. Hane içinde kişi başına düşen geliri net asgari ücretin üçte birinden az olan ailelere aylık 188-438 TL arasında değişen doğalgaz desteği, yaşadıkları bölgenin koşullarına göre kömür destekleri sağlanmaktadır. Sosyal yardım programlarından faydalanan ve evde bakım aylığı almakta olan kronik hastalığın nedeniyle cihaza bağımlı hasta vatandaşlara hane sayısına göre 75 kwh ile 150 kwh arasında değişen elektrik tüketim destekleri yapılmaktadır. Son olarak, AB, Kızılay ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ortak uygulanan bir yardım programı olan T-SUY

kapsamında geçici barınma statüsünde olan 9 ile başlayan kimlik numarasına sahip yabancılara aylık 700TL, tam engelli olması halinde 2700 TL yardım sağlanmaktadır.

Engelli – yaşlı yardımları kapsamında; sosyal güvencesi olmayan ve hane içinde kişi başına düşen geliri net asgari ücretin üçten birinden az olan %40 ve üzeri engelli vatandaşlara engel oranına göre 3723 TL yahut 5584 TL olarak değişen aylık yardımlar sağlanmaktadır. Bununla birlikte 18 yaşından küçük özel gereksinimli çocukların yakınlarının, sosyal güvenceleri bulunmamaları ve aile içinde kişi başına düşen gelirlerinin net asgari ücretin üçte birinin altında olması halinde aylık 3723 TL olacak şekilde engelli yakını ödemesi yapılmaktadır. İlaveten sosyal güvencesi olmayan, eşi ile kendisinin gelir ortalaması asgari ücretin üçte birinden az olan 65 yaş üstü vatandaşlara 4664 TL yaşlı aylığı ödemesi sağlanmaktadır.

Sağlık yardımları kapsamında; sosyal güvencesi olmayan ve aile içinde kişi başına düşen geliri brüt asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşların GSS primleri devlet tarafından karşılanmakta, sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlandırılmaları sağlanmaktadır. İlaveten tüberküloz ve SSPE hastalığı nedeniyle psikososyal ve mali kayıplar yaşayan bireyler için aylık 10.125 TL olacak şekilde ödeme yapılmaktadır.

Eğitim yardımları kapsamında; tüm öğrencileri ücretsiz ders kitabı verilmekte, özel eğitim ihtiyacı olan engelli öğrencilere ücretsiz ulaşım sağlanmakta, sosyal güvencesi olmayan yahut olduğu halde hane içinde kişi başına düşen geliri net asgari ücretin üçte birinin altında olan ailelerin çocuklarına önlük, kırtasiye, çanta gibi eğitim materyalleri yardımları yapılmaktadır.

Yukarıda belirtilen primsiz rejim kapsamında sağlanan sosyal yardımlara ilişkin genel kanı , miktar ve kapsam bakımından yetersiz; gelir eşirsizliği ve yoksullukla mücadelede ideal etkinliği sağlayamadığıdır. Bu noktada yoksulluk neticesinde verilecek sosyal yardımlardan ziyade yoksulluğu ortaya çıkaran nedenlerle mücadele etmek ön plana çıkmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI SORUNUNUNUN GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ VE GELİR DAĞILIMINI İYİLEŞTİRME YOLLARI

Türkiye iktisat tarihinde 24 Ocak 1980 kararları, sadece neoliberal politikaların ağırlık kazanmasıyla dünya piyasalarına açınılan bir dönemin değil; aynı zamanda sosyal ve siyasal yapılarda da köklü değişimlerin başlangıcı olmuştur. Sosyal devlet anlayışının çözülmeye başlaması, birtakım politika değişikliklerini de beraberinde getirmiştir.

Gelir dağılımı ve yoksulluk, iktisat biliminin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, siyaset hatta genetik bilimine kadar pek çok bilim dalıyla birlikte multidisipliner bir çalışmayla irdelenip buna göre politika önerileri geliştirilmesi gereken hususlardır.

1980'li yıllar sadece Türkiye'de değil, dünyada da neoliberal dönüşümlerin başlangıcı olmuştur. 1980'li yıllarda Washington Konsensüsünün yönlendirmesiyle devreye sokulan neoliberal politikalar, yoksulluk gündemini alt sıralara geçirmiştir (Gönel, 2013: 47). 90'lı yılların sonu itibariyle yoksulluk olgusu tekrar gündem haline gelmiş, IMF ve Dünya Bankası işbirliği ile 1999 yılında yoksulluğu azaltma stratejileri yürürlüğe konulmuş, 2000'li yılların başlaması ile de söz konusu kurumlar tarafından yoksulluğu azaltmaya yönelik birtakım hibe ve krediler devreye sokulmuştur. Ancak sorgulanılması gereken, gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun hibe ve kredilerle değil, sorunların alt yapısına inerek çözüm geliştirilmesi gerektiğidir.

Gelir dağılımı ve yoksulluk, salt zengin ve yoksul kesim arasındaki gelir farkına, P80/P20 oranlarına, yahut gini katsayısına bağlı olmamakta, arkasına dayanan bir yığın faktör ve politikalara bağlı olarak gelişim göstermektedir. Bu faktörleri tarihsel gelişim içerisinde nedensellik ilişkisi ile sorgulamak, gelir dağılımı sorununun çözülmesine yardımcı olacaktır.

Sosyal huzurun ve toplumsal barışın bir anahtarı olarak gelir adaleti, literatürde kişisel, sektörel faktörel ve sektörel bazlarda ele alınmıştır. Kişisel gelir dağılımı, geliri nüfusu oluşturan bireylerce nasıl taksim edildiğini gösterirken sektörel gelir dağılımı bir ülkenin üretimine katkı sağlayan sektörler arasında; fonksiyonel gelir dağılımı toplam gelirin üretim faktörlerince, bölgesel gelir dağılımı ise söz konusu ülkenin coğrafi bölgelerince gelirin nasıl dağıldığını göstermektedirler. İfade edilen gelir dağılımı türleri arasında bağlantı mevcut olup çözüm önerilerinin bu bağlantıya göre şekillenmesi gerekmektedir.

Gelir dağılımı sorununu ortaya çıkaran etmenler ve bu etmenlerin Türkiye'deki görünümü, faktör ve politika başlıkları altında incelenmiştir. Bunlardan yapısal faktörler ekonomik büyüme, işsizlik ekonomik krizler, enflasyon, kayıt dışı ekonomi,nüfus ve göç başlıkları altında; politikalar ise para,

maliye, dış ticaret, eğitim, tarım, ücret sosyal güvenlik politikaları başlıkları altında irdelenmiştir. Başlıklardaki her bir faktör hem kendi aralarında hem de gelir dağılımı ve yoksulluk konuları ile ilişki içerisindedir. Bu noktada iktisadın hatta sosyal bilimlerin hemen hemen her alan ve konusunun çözüm önerileri geliştirmekte zor yanı, Blaise Pascal'ın dediği gibi her tercihin bir vazgeçiş olmasından kaynaklanmaktadır. İzlenmesi gereken politikalar, her tercihin bir vazgeçiş olduğundan hareketle, içinde bulunulan dönem ve öncelik durumları göz önünde bulundurularak saptanılmalıdır.

4.1. Büyüme Bağlamında Bir Değerlendirme

Büyüme konusunda, Türkiye için yapılmış amprik çalışmalarda her ne kadar mutabıklık sağlanamamışsa da literatürdeki genel kanı büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğu yönündedir. Bununla birlikte gelir dağılımı eşitsizliği de yatırımlar için gerekli ekonomik ve siyasi kurumların oluşmasını engellemek suretiyle büyüme oranlarını düşürebilmektedir. Türkiye iktisat tarihinde büyüme oranlarının negatif seyrettiği kriz dönemlerinde gini katsayısının yükseldiği saptanmıştır. Büyüme oranları, 1994, 2001 ve 2009 yıllarında negatif yönde bir kırılım yaşasa da genel görünüm son yirmi yılda %1 ile %11arası değişmiştir. Gerçekleştirilen büyüme oranlarının her kesime eşit yansıtılamadığı, gelir eşitsizliğinin de sürdürülebilir büyümenin önünde engel teşkil ettiği söylenebilir. Büyüme oranlarında istikrar sağlanması, bu istikrardan tüm gelir gruplarının gelir eşitsizliğini azaltacak şekilde nemalanması önem arz etmektedir.

Tablo 8'deki 2000 yılı sonrası sektörel gelir dağılımı verileri, inşaat sektörünün kur şoklarının yaşandığı bazı yılar dışında milli hasıladaki payının artış trendinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada inşaat sektörü kısa dönemli olarak ileri ve geri bağlantılı bazı sektörleri beslese de uzun vadeli üretken bir yatırım alanı oluşturamamaktadır. Yatırımların spekülatif rant alanlarından uzaklaşarak üretken yatırımlara yönelmesi, imalat sanayinin güçlendirilmesi ve tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi gerekliliği orta gelir tuzağından çıkmanın temel reçetesidir . Bununla birlikte bölgesel gelir dağılımı verileri de göz önünde bulundurularak kişi başına düşen GSYH oranlarına göre dezavantajlı olan bölgelerin altyapı yatırımları geliştirilmeli, yatırım merkezi haline dönüştürülecek teşvikler sağlanmalıdır. Tablo 11'de görüldüğü üzere kişi başına düşen GSYH açısından en dezavantajlı bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olduğu görülmektedir.

4.2. Nüfus Bağlamında Bir Değerlendirme

Nüfus bağlamında; teorik olarak iyimserlere göre artan nüfus teknolojik ve kurumsal yeniliğe hız vererek gelir düzeyini arttıracak; kötümserlere göre ise bir ülkede nüfus artış hızının doğal kaynak, sermaye, toprak artış hızından yüksek olması kişi başına düşen geliri ve kaynağı azaltacak ve böylece

bireylerin refah seviyesi düşecektir (Mumcu ve Çağlar, 2006: 5). Şekil 6'da Türkiye'nin nüfus ve göç istatistiklerine bakıldığında, total nüfus oranı artmış ancak nüfusunun artış hızında azalma meydana gelmiştir. Bu durum, yaşlı nüfus oranının artacağı, sosyal güvenlik sistemi ile alakalı problem ve gelecek için ek bir yük doğuracağı endişelerini de beraberinde getirmektedir.

Bir taraftan Türkiye, bölgesel gelir eşitsizliğinin getirdiği durum sonucunda iç göç, jeopolitik konumundan ötürü ise tarihsel akış içerisinde dış göç dalgalarına maruz kalmıştır. Dış göç dalgalarında özellikle 2011 yılında yaşanan Suriye iç savaşı, göçmen oranında kırılma noktası yaratmıştır. Göçmenlerin beslenme ve barınma ihtiyaçları ve ekonomiye getirdikleri yükle birlikte yoksullar ordusuna katılmaları sosyoekonomik bir mesele olup toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlamaktadır. Bu konuda yapılması gerekenler; göç yükünün uluslararası diplomatik ilişkiler vasıtasıyla hafifletmek, hali hazırda olan göçmenleri kayıtlı istihdamın içine almak ve onları eğitim ve dil desteği ile topluma entegre etmek şeklinde sıralanabilir. İç göçler hususunda ise kalkınma Türkiye'nin yatırım ve altyapı açısından dezavantajlı doğu bölgelerine de götürülmeli, böylece bölgesel gelir dağılımında daha eşitlikçi bir düzen sağlanmalıdır. Nitekim kalkınmanın belirli kentler üzerinde yoğunlaşması çarpık kentleşme sorunlarını da beraberinde getirerek hayat koşullarını zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de nüfus artış hızının azalmasının bağımlılık oranın da artış yaratacağı endişesi olsa da, BM'nin 2024 yılı için yaptığı çalışmaya göre %10,6 'lık yaşlı nüfus oranı ile Türkiye 194 ülke içinde 75. Sırada yerini almaktadır (https://data.tuik.gov.tr, 2025). Bu oran, aynı zamanda AB ülkeleri arasında en düşük oran olarak avantaj sağlamaktadır. Bu noktada nüfus, ancak beşeri sermayenin güçlendirilmesiyle avantaja çevrilebilir, hane halkı gelirleri arttırılarak yoksulluk riski azaltılabilir.

Nüfusun avantajı, hali hazırda olan nüfusu iş gücüne katmakla sağlanabilir. Bu çerçeve düşük olan kadınların işgücüne katılım oranlarının arttırılması da hanehalklarının tek gelire olan bağımlılıklarını kurtarmak suretiyle yoksulluk risklerini azaltabilmektedir. Bunun için çocuk bakım hizmetleri yaygınlaştırılmalı, doğum izinlerinde '' ebeveyn izni'' getirilerek istihdamda cinsiyetler arası eşitlik sağlanmalıdır.

Aile planlaması, bireylerin bakabilecekleri, gerekli beşeri sermayeyi sağlayacağı, çocukları en temel haklarından yoksun bırakmayacağı kadar çocuk yapması şeklinde bir bakış açısı kazanmalıdır. Nitekim yoksulluk olgusunun nesiller arasında aktarılması, toplum refahı açısından tehlike arz etmektedir. Aile planlaması çerçevesinde kamu bilgilendirmesi, ilköğretim döneminden başlayarak geliştirilmeli, bu yolda medyanın gücü etkin bir şekilde kullanılmalıdır.

Nüfus artış hızının azalması sonucunda yaşlı nüfus oranının artması hususunda emeklilik sisteminin sürdürülebilir hale gelmesi ve toplumun sağlıklı yaşlandırılarak ileride oranı çoğalacak yaşlı nüfusun

topluma kazandırılmasına ilişkin hususlar daha güçlü bir şekilde gündeme gelmelidir. Bu noktada yapılabilecekler 65 yaş üzerine mecburi sağlık taramaları ve oluşturulacak beslenme ve egzersiz programları, yaşlılar için oluşturulabilecek sosyal merkezler ve danışmanlık sistemi, yaşlıları çağa ayak uydurmalarını sağlayacak doğrultuda dijital okur yazarlık eğitimi vererek sürekli öğrenme fırsatlarını sağlayarak aktif tutmak şeklinde sıralanabilir. Sayılan öneriler sadece Türkiye'nin değil; dünyanın da sorunu olan yaşlanan nüfusa karşın DSÖ ve BM gibi uluslar arası kuruluşların aktif yaşlanma yaklaşımına da paralellik göstermektedir (Çuhadar, 2020: 393).

4.3. Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında Bir Değerlendirme

Kayıt dışı ekonomi ; gelir dağılımı eşitsizliğinin hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Kayıt dışı ekonomi, vergilendirilemeyen bir alan olması sebebiyle vergi gelirlerinin eksik toplanmasına neden olarak kamu finansman kaynaklarını azaltarak düşük gelir gruplarına yapılacak olan sosyal transferlerin etkin bir biçimde gerçekleştirilememesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda gelir bölüşümünden yeteri kadar pay alamayıp yoksul duruma düşen kesim, faaliyetlerini kayıt dışı tutmakta ve ek işlerde çalışmaktadır. Bu döngünün kırılması alınacak olan önlemler ve uygulamalarındaki etkinliği ile ilişkilidir.

Türkiye'de kayıt dışı ekonomi özellikle tarım sektöründe görülmektedir. Şekil 10'da da görüldüğü üzere kayıt dışı istihdamın payı %80 dolaylarında seyretmektedir. Bu kesimin önemli bir kısmı ücretsiz aile işçilerinden oluşmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi adına tarım kesiminde çalışan aile bireylerinin sigorta kayıtları için devlet destekli prim indirimleri sağlamak, mevsimlik tarım işçilerine ve yarı zamanlı çalışanlara esnek sigorta rejimi alternatifi sağlamak, çocuk işçiliğinin önüne geçip eğitim sistemindeki kayıt kontrollerini gerçekleştirmek çözüm önerileri arasında sıralanabilir. Bu önlemlerin alınması gelir dağılımını sektörel anlamda tarım , fonksiyonel anlamda ücretli kesim lehine gelişim sağlayacaktır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin sebeplerinden biri de karışık vergi mevzuatlarıdır. Basitleştirilmiş bir vergi sistemiyle özellikle küçük ölçekli işletmelerin kayıt altına girmesi teşvik edilmeli, bu anlamda vergi kanun ve mevzuatları gözden geçirilmelidir. İlaveten ticari işletmelerde dijital kayıtların yaygınlaşması ve zorunlu hale gelmesi bir diğer çözüm önerisidir.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin temeli denetim mekanizmalarına dayanmaktadır. Bu anlamda SGK ve Gelir İdaresinin denetim kapasiteleri arttırılmalı, alanında uzman kişilerce gerekli koordinasyon ve iş bölümü gerçekleştirilmelidir. Aynı zamanda kaçak işçi sorununun önüne geçilmesi için etkin, caydırıcı ve emsal teşkil edici cezai yaptırımlar uygulanması büyük önem arz etmektedir.

4.4. İşsizlik Bağlamında Bir Değerlendirme

İşsizlik oranlarının yükselmesi sonucu bireyler, gelir elde edememenin neticesi olarak hayatın gerisinde kalmakta, yoksullaşmaktadır. İşsizlik oranlarının azalması büyüme, istihdam ve eğitim politikalarıyla ilişki içerisindedir. Büyümenin kaynağı, üretime dayalı doğrudan yatırımlar üzerinden sağlanmalı, finansal enstrümanlar üzerinden sağlanan spekülatif gelirler vergi sisteminde yapılacak revizelerle cazibesini kaybetmelidir. Bu sayede yeni istihdam alanları yaratılarak işsizlik oranı düşürülecek, yoksul kesim refahını iyileştirerek zengin kesimle arasındaki gelir makasını daraltabilecektir.

Vasıflı işgücünün yetişmesi, sağlanacak eğitim politikalarıyla mümkündür. Bu açıdan özellikle genç nüfus, istihdam edilebilecek alanlarda eğitim görmeli; öğretim çağını geçmiş nüfus içinse yaşam boyu öğrenme modeli benimsenerek halk eğitim merkezlerinin kapsamı İŞ-KUR ile bağlantılı olarak geliştirilmelidir. Bir taraftan beceri dönüşümleri, işsizlik oranını özellikle orta yaş nüfus grubu üzerinde işsizlik oranlarını arttıracağı endişesini barındırmaktadır. Bu durum, 1990'lı yıllarda ABD'de yaşanan teknoloji ağırlıklı hızlı büyüme döneminde, rekabet gücü kaybolan sektörlerde işgücüne olan talep kayıplarının yaşanması işsizlik oranlarında artışa sebep olmuştur. Bu durum karşısında federal ve yerel yönetimler, insanlara bilgi teknolojisi odaklı yeni beceriler kazandırıp tekrar iş bulmalarını sağlayacak stratejiler geliştirmişlerdir. Meslek yüksek okuluna karşılık gelen '' community college''lar ve akşam okulları üzerinden yürütülen devlet ve özel sektör işbirlikli programlarla bu süreç, daha az sancılı atlatılabilmiştir (Mumcu ve Çağlar, 2006: 12).

Bölgesel gelir dağılımı eşitliğini sağlamak, o bölgelere yapılan yatırımlar vasıtasıyla sağlanabilecek istihdam alanları yaratmakla mümkündür. Bu anlamda Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgeleri, batı bölgelerinde göre daha dezavantajlı konumdadır. Böylece iç göçler azalarak bölgeler arası nüfus dağılımı da dengeye erişecektir.

4.5. Enflasyon Bağlamında Bir Değerlendirme

Enflasyon; genel fiyat düzeyinin sürekli artması şeklinde tanımlanmakta olup yüksek oranlarda seyretmesi ekonomik istikrarı sekteye uğratan bir faktördür. Enflasyondaki artışlar, alım gücü düşük ve birçok temel gereksinimini karşılamakta zorluk çeken yoksulları daha kötü bir duruma itmekte ve özellikle sabit ve dar gelirli emek grupları aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Enflasyonun yoksul kesim üzerindeki tahrip edici etkisinin bertaraf edilmesi uygulanacak olan fiyat, ücret, para politikaları ve genişletilecek olan sendikal haklar ile ilişkilidir. Fiyat politikalarında; yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı bilhassa savaş ve kıtlık dönemlerinde, özellikle halkın iaşesini sağlayacak temel tarım ürünlerinde uygulanacak olan tavan fiyatlar önem arz etmektedir. Ancak bu uygulamanın, ihtiyaç

duyulması halinde tarım üreticilerine sağlanacak olan desteklerle birlikte yürütülmesi sektörel gelir dağılımının düzenlenmesine yardımcı olacaktır.

Türkiye iktisat tarihi boyunca en önemli mücadele konularından biri olan enflasyon, bugün de en önemli sorunlardan bir tanesidir. Yakın dönem aralığına bakıldığında enflasyon, 2019 sonrası dönemde yükselmiş; 2022 ve 2023 ise yıllarında son 6 yılın zirvesi olan %64 olarak açıklanmıştır. Yaşanan yükselişler izlenen para politikaları ve kur şoklarının getirdiği maliyet enflasyonu, firmaların enflasyon oranının üzerinde karlılık oranını ifade eden mark-up etkisiyle katmerlenmiştir. Kar katsayılarıyla enflasyon arasında yapısal bağ saptandığı ve kar katsayılarındaki yükselişlerin enflasyon dinamiklerinin arkasında yatan önemli bir itici güç olduğu belirtilmiştir (Yeldan, Köse, Boratav 2023: 21).

Enflasyonla mücadelede yapılacak fiyat müdahalelerinin bir alanı da kira fiyatlarıdır. Bu anlamda Türkiye'nin 2021 yılı sonrası seyreden yüksek enflasyon oranlarının konut piyasasına yansıması neticesinde, 8 Haziran 2022 tarihinde kira artışına % 25 sınırı getirilmiştir (www.bloombergth.com, 2022). Bu sınırlama, istisnaları olmakla birlikte genel itibariyle kiracıların ev sahiplerine göre gelir düzeyi bakımından daha dezavantajlı olduğu düşünüldüğünde, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru gelir transferini sağlayan bir uygulama gibi gözükmektedir. Ancak bu uygulamanın kiracı- ev sahibi ilişkileri açısından kaos doğurduğu, bu anlaşmazlıkların hukuk sistemine yük getirdiği bilinmektedir. Bu nedenle uygulama, 1 Temmuz 2024'de yürürlükten kaldırılmıştır. Buradan çıkarılacak sonuç, sosyal adaleti gözetmek adına her iki grubu uzlaştırıcı tedbirler ortaya koymaktır. Bu doğrultuda artış kısıtlamalarından ziyade servet beyannameleriyle alınacak vergiler üzerinden gelir adaletinin sağlanmasının daha etkin olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda sosyal konut projelerinin arttırılması, bu projelerin kalkınma stratejileri ile birlikte ülkenin dezavantajlı bölgelerine doğru kaydırılması hem kişisel hem bölgesel gelir dağılımını iyileştirmede yapılabilecek çözüm önerilerinden biridir.

4.6. Para Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Para politikaları, enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarının sağlanmasında en etkili araçlardan biridir. Genişleyici para politikası neticesinde enflasyon oranlarının artması düşük ve sabit gelir grupları aleyhine sonuçlar doğurabilmekte; ancak düşen faiz oranları sonucu büyüme kanalı üzerinden yaratılacak olan istihdam alanı avantajı olabilmektedir. Daraltıcı para politikaları ile de iç talep daraltılarak enflasyon ve kur kanalı ile mücadele sağlanabilmekte; ancak yükselen faiz oranları büyüme oranları düşürüp işsizliği arttırmak suretiyle gelir dağılımını düşük gelir grupları aleyhine değiştirebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında para politikaları vasıtası ile gelir adaletini sağlamak Philips eğrisinin de öngördüğü üzere enflasyonla işsizlik arasında bir tercih ilişkisini doğurmaktadır.

Bu noktada para politikasının gelir dağılımını düzenleme mekanizmasının etkinliği, içinde bulunulan dönemin koşullarına, ekonomik verilerine bakılarak hangisinin öncelikli olduğunun saptanmasına bağlı olmaktadır. Türkiye'de 2021 Eylül ayı itibariyle düşürülen politika faizleri neticesinde para politikaları yön değiştirmiş, enflasyon oranları hızla yükselmiş, gini katsayısı son 20 yılın en yüksek oranı olan 0,433 olarak açıklanmıştır. İzlenilen para politikasının, yaşanılan durum karşısında gelir eşitliği açısından düzeltici bir etki yaratmadığı; enflasyonla mücadelede faiz politikalarının doğru zamanlı olmadığı sonucuna varılabilir. Bu noktada 2022 Mart ayında Rusya-Ukrayna savaşının ilan edilmesinin akabininde Rusya Merkez Bankası'nın faiz politikası, doğru zamanlı olarak uygulanan para politikasına örnek olarak gösterilebilir. Savaş öncesi %8,7 enflasyon oranı, %8,5 faiz oranı olan Rusya'da, savaşın ilan edilmesiyle rublenin değer kaybıyla birlikte Mart 2022'de enflasyon %16,7'ye yükselmiştir. Buna karşın Rusya Merkez Bankası faiz oranını %20'ye çıkarmış; sonucunda enflasyon oranları düşme eğilimi göstermiştir (https://www.mahfiegilmez.com/2022/07/rusya-merkez-bankasndan-enflasyonla.html, 2022). Bu örnekten hareketle, 2018 Ağustos ayından itibaren döviz kuru kırılganlığının olduğu Türkiye'de belirtilen dönemde önceliğin enflasyon olduğunu, doğru zamanda daraltıcı para politikasına gidilmesi gerektiğini göstermektedir.

Türkiye'de 2023 Ağustos ayı itibariyle değişen para politikasının enflasyon ve gini katsayısı üzerindeki düşürücü etkisinin sonucu, 2024 verilerine yansımıştır. Dolayısıyla para politikasındaki ödünleşme ilişkisi hangi makroekonomik verinin öncelik teşkil ettiğine bağlı olarak saptanmalı, bu yolda merkez bankası bağımsızlığı güçlendirilmelidir.

4.7. Maliye Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Maliye politikaları bağlamında gelir adaletini gerçekleştirmek adına uygulanabilecek çözüm önerileri, vergi adaletini sağlama ve kamu harcamalarının etkinliğini arttırmak üzerine kurulu olmalıdır. Vergi politikalarında yatay ve dikey adaletin sağlanması, artan oranlı bir vergi sisteminin benimsenmesi gelir eşitsizliğini iyileştirmede en önemli mücadele mekanizmaları arasında yer almaktadır. Bir taraftan kamu ekonomisi literatüründe, etkinlik ve adalet çatışması tartışmaları yer almakta olup gelir dağılımını düzeltmede devlet tarafından vergiler vasıtasıyla yapacağı müdahalelerin milli gelirin küçülmesine neden olacağı; daha adil bir gelir dağılımı elde edilse bile küçülen payların hayat standartlarını düşüreceğine dair de bazı düşünceler mevcuttur. Bu çalışmalarda etkinlik ve adalet arasında bir trade-off ilişkisi olduğuna vurgu yapılarak adalet arayışının etkinlik maliyetine neden olacağına vurgu yapılmıştır (Savaşan, 2014: 26).

Tablo 25'de gösterilmiş olan Türkiye'nin dolaylı ve doğrudan vergi paylarında yaklaşık olarak dolaylı payının %65, doğrudan payının %35 olduğu görülmektedir. Türkiye'de dolaysız vergilerin ağırlıklı payının yüksek olması ve bu payın arttırılmamasının arkasında hem iktisadi hem siyasi nedenler

yatmaktadır. Dolaylı vergiler, dolaysız vergilere kıyasla daha kolay tahsil edilebilir bir vergi olup tabana daha kolay yayılan, mükellefler açısından psikolojik hissedilirliği dahi daha sınırlı olan bir vergi türüdür. Dolaysız vergiler, dolaylı vergilerde olduğu gibi peşin ve hızlı tahsil edilemeyen, belli beyanat zamanları olan bir vergi türüdür. Bir taraftan dolaysız vergi artışlarının büyüme üzerinde azaltıcı, işsizlik üzerinde arttırıcı bir etki yaratacağı endişesi, artışlarda çekimser kalınmasına yol açmaktadır. İlaveten siyasi kaygılar, zaman zaman gündeme getirilip yürürlüğe giren vergi afları da dolaysız vergi artışlarının önünde engel teşkil etmektedir.

Dolaylı vergilerin ağırlığının yüksek olması, düşük gelir grupları aleyhine sonuçlar doğurmakta, gelir adaletini sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle dolaysız vergilerin oranları arttırılmalı, dolaylı vergiler dolaysız vergilerin telafi edilmesinde bir araç olarak kullanılmamalıdır. Bu da kayıt dışı ekonomiyle mücadele ile bağlantılı olarak denetim mekanizmalarının güçlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Etkinlik ve adalet arasında trade-off ilişkisi olacağı; yani büyüme üzerinde azaltıcı bir etki yaratılacağı, vergi vermek yerine üretmemeyi seçme endişesinin, sosyal bilimlerde ‘‘havuç ve sopa’’olarak nitelendirilen yaklaşım biçimi ile, üreteni ödüllendiren, kayıt dışılığı cezalandıran bir yönetim anlayışı ile giderilmesi gerekmektedir.

Doğrudan vergilerin arttırılması adına denetim mekanizmalarının güçlendirilmesiyle birlikte gelir ve servet üzerinden vergi alınması gerekmektedir. Türkiye iktisat tarihinde genel bir servet vergisi alınmamış olsa da buna en çok yaklaşır şekilde 1960-1984 yılları arasında servet beyannamesi uygulanmıştır (Ozan, 2023:1). 1984 yılında yürürlükten kaldırılan servet beyannamesinin revize edilerek tekrar gündeme alınması, miras ve lüks tüketim üzerinden etkin bir doğrudan vergilendirme sisteminin devreye konulması gerekliliği düşünülmektedir. Bununla birlikte finansal enstrümanlar üzerinden elde edilen kazançların daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi hem kişisel gelir dağılımını düşük gruplular, fonksiyonel gelir dağılımını ücretliler kesimi lehine düzeltecek, hem de yatırımların spekülatif kazançlar yerine üretken alanlara yönlendirilmesini sağlayacaktır.

4.8. Eğitim Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Eğitim politikaları, gelir eşitsizliği ve yoksulluk olgusunun hem bir nedeni hem bir sonucu olabilmektedir. Bireyler eğitim yetersizliği sonucunda emeklerinin niteliğini arttıramayıp daha fazla gelir elde etme imkanından yoksun kalabilmekte; yoksul oldukları içinse eğitim hayatından uzakta kalmaktadır. Bu noktada öğretim çağında olan tüm çocukların sistemsel kayıtları daha kapsamlı bir biçimde araştırılmalı, Türkiye’nin özellikle doğusundaki kırsal ve yoksul bölgelerde okul ve öğretmen imkanları iyileştirilmelidir.

Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalı, yoksul ailelerin eğitim öğretim çağındaki çocuklarına burs ve yatılı eğitim imkanı genişletilmelidir. Günümüzde hala sınıf masrafı adı altında yasal olarak zorunlu tutulmayan ama uygulamada var olan katkı payları kaldırılmalı, bunun için eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı arttırılmalıdır. Türkiye'de üniversite girişlerinde uygulanan merkezi sınav sistemi, ülkenin her bölgesinde uygulanan, herkesin aynı günde, aynı saatte, aynı sorulara tabii olduğu bir değerlendirme sistemi olup fırsat eşitliği adına doğru bir uygulamadır. Ancak özel üniversitelerin çoğalmasının, devlet üniversitelerine kıyasla düşük puanlarla öğrenci almasının önüne geçilmesi de fırsat eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Emeğin niteliğinin arttırılması sadece yüksek öğretim mezuniyetiyle değil, mesleki ve teknik eğitimin etkin hale getirilmesiyle sağlanmalıdır. Bu yolda meslek liseleri yaygınlaştırılmalı , hatta tarım meslek liseleri açılarak tarım sektöründe emeğin niteliği ve toprak verimliliği arttırılmalıdır (Uysal, 2007: 286). Atılacak olan bu adım, sektörel gelir dağılımında tarım lehine gelişme yaşanmasına destek olacaktır.

4.9. Tarım Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Tarım politikalarının uygulanış biçimi tarımın milli gelirden aldığı payı değiştirmesi bakımından sektörel, tarım kesiminde çalışanların birçoğunun yevmiyeli yahut maaşlı kesim olduğundan hareketle fonksiyonel, tarımsal faaliyetlerin büyük bir kesimi kırsal alanlarda yapıldığı için bölgesel, tarımdan geçimini sağlayan kesimin ağırlığının gelir dağılımında alt sıralarda olan kesimin oluşturmasından dolayı kişisel gelir dağılımını etkilemektedir.

Türkiye'de 2008 yılında arazi büyüklüğü üzerinden verilen doğrudan gelir desteklerinin kaldırılarak ürün bazlı destek sisteminin getirilmesi gelir dağılımını düzenlemede önemli bir adımdır. Buna rağmen ürünlerin destekleme kapsamının kısıtlılığı ve banka kredilerinde zorlu teminat ve kefalet koşulları üretici sorunları arasında yer almaktadır. Bu anlamda Ziraat Bankası aracılığıyla düşük faizli kredi imkanlarının genişletilmesi önem arz etmektedir.

Kalkınmanın Türkiye'nin tüm bölgelerine yaygınlaştırılması, bölgesel gelir dağılımını iyileştirmede rol oynamaktadır. Bu açıdan kırsal bölgelere altyapı yatırımları sağlanmalı, ulaşım ve sulama sistemleri geliştirilmelidir. Söz konusu destekler kırsal yoksulluğun önüne geçilmesini sağlayacak, iç göçleri azaltacaktır.

Mevsimlik işçilerin ve ailelerinin hayat şartları düzeltilmeli, bu ailelerin eğitim- öğretim çağındaki çocuklarının okul hayatı sekteye uğratılmamalıdır.Bu anlamda gereken kayıt ve takipler yapılarak ücretsiz çocuk işçilerle mücadelede için tüm önlemler alınmalıdır.

Tarım sigortaları yaygınlaştırılmalı ve bununla bağlantılı olarak tarımda kayıt dışılığın önüne geçilmelidir. Şekil 10'da görüldüğü üzere, Türkiye'de tarım sektöründe kayıt dışı istihdamın payı %80 dolaylarında izlenmektedir. Bu oranlar, Türkiye'de tarım sektöründe kayıt dışı sorununun önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, TARSİM'in daha ulaşılabilir ve kapsamlı hale getirilmesi gerekli görülmektedir. Nihayetinde tarım sigortası, çiftçileri doğal afet ve tarım sektörünün doğasındaki olası risklerden kaynaklanan yoksulluğa karşı korumaktadır (Diallo ve Karlı, 2025: 41).

Türkiye'de tarım sektörünün tüketici ayağındaki en önemli sorunlarından biri pazarlama kanalında aracı sayısının fazla olmasıdır. Aracı sayısının fazlalığı, hayat idamesi için gelir grubu fark etmeksizin herkesin alım zorunluluğunun olduğu tarım ürünlerinin fiyatlarını yükseltmekte, bu durum düşük ve sabit gelir grupları aleyhine gelişmeler yaratmaktadır.

4.10. Dış Ticaret Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Dış ticaret politikaları, izlenecek olan para politikaları, yatırım ve büyüme kanalı ile ilişkili olarak gelir dağılımını etkilemektedir. Dış ticaret stratejilerinin aşırı değerli kur politikası ile ülkeyi fakirleştirerek olması, paylaşılabilir gelir toplamını küçülterek dağılımı bozabilmekte; eksik değerlenmiş kur politikası ile ise ihracatçı sektörler aleyhine, ithalatçı sektörler lehine gelişmeler yaşanabilmekte, dış ticarete söz konusu malların faktör yoğunluğuna göre hem fonksiyonel hem sektörel gelir dağılımı yön değiştirebilmektedir. Aşırı değerlenmiş kurunda eksik değerlenmiş kurun da avantaj ve dezavantajları olsa da Türkiye'nin dış ticaret politikaları bağlamında en önemli sorunu, ihracatının kaynağının büyük ölçüde ithalata bağımlı olmasıdır. Bu problemin varlığı, eksik değerlenmiş kur modelinde ithalattan doğacak olan maliyet yükü ihracatı arttırmak suretiyle gelirleri arttıramamaktadır. Bu yolda yüksek katma değerli ürün üretimi ve ihracatı teşvik edilmeli, tarım sektörü sanayi sektörüne de kanalize edilerek tarıma dayalı sanayi modeli oluşturulmalıdır.

İhracat sektörü teşvikleri sağlanırken söz konusu sektördeki sermayedarlar arasında adil bir rekabet ortamı oluşturulmalı, KOBİ'lerin dış ticaretteki rolü arttırılmalıdır. Sağlanacak olan teşviklerin etkinliği kayıt dışı ekonomiyle mücadele ile ilişkilidir. Bunun Türkiye iktisat tarihinde en belirgin örneği, seksenli yıllarda ihracat teşvikleri üzerinden yaşanan hayali ihracat krizidir. Bu durumun tekerrür etmemesi için kayıt dışı ekonomiyle mücadele araçları en etkin şekilde kullanılmalı, dijital para kullanımıyla ilişkin gerekli teknik alt yapı çalışmaları hız kazanmalıdır.

Bölgesel gelir dağılımını sağlamak adına yatırımların Türkiye'nin doğu bölgelerine götürülmesi, bu yatırımlardan oluşacak nemaların ihraç edilebilmesi, selektif kredi teşvikleriyle birlikte sağlanabilecektir.

4.11. Ücret Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Devletin birincil gelir dağılımı mekanizmasıyla adil bir gelir dağılımını sağlaması, emek gruplarının çıkarlarını kollayacak şekilde asgari bir hayat düzeyi sağlamaya elverişli, enflasyonla orantılı bir asgari ücret belirlemesi ile mümkündür. Bu yolda sendikal hakların genişletilmesi, örgütlenmiş iş gücünün ağırlık kazanması etkili bir faktör olacaktır.

Türkiye'de asgari ücret ve genel ücret düzeylerinin gelişmiş ve OECD ülkelerine nazaran düşük olmasının arka planını sorgulamak gerekmektedir. Kamu açısından bakıldığında gerekçe personel harcamalarının GSYH içerisindeki payı olup özel sektör açısından ise milli hasılada azalış ve işsizlikte artışı yaşanmaması açısından maliyetlerin işveren lehine düşük tutulma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Özel sektörde işverenlerin aleyhine yapılacak düzenlemeler literatürde etkinlik ve adalet çatışması olarak ifade edilmektedir. Buna göre devletin gelir dağılımını düzenleyici müdahaleleri gelir pastasını küçülterek herkesin hayat standardı düşürecek; bu durum toplum tarafından istenilen bir sonuç olmayacaktır (Savaşan, 2014: 24).

Dünya Bankası verilerine göre çalışanlara ödenen ücretlerin toplam harcamalar içerisindeki payı Türkiye'de 2023 yılı için %20,4 iken aynı yıl için bu oranın OECD ülkeleri ortalaması %13,5 olarak belirtilmiştir (data.worldbank.org, 2025). Ücretlerin toplam harcamalar içerisindeki payı OECD ortalamasından daha yüksek olmasına rağmen reel ücretlerin daha düşük olması, milli hasılanın Türkiye'de daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Toplam hasılatı daha düşük olan bir ekonomide belirtilen yüzdesel pay, daha düşük bir meblağa tekabül etmektedir. Dolayısıyla reel ücretlerin düşük olması temelde GSYH'nın dünyanın gelişmiş ülkelerine nazaran daha düşük düzeyde olmasının bir sonucudur. Milli hasılada artış yaşanması, katma değerli üretimi artırmak suretiyle mümkün olup adalet noktasında ise devletin hangi müdahale araçlarıyla nasıl bölüştüreceğine ve sosyal devlet anlayışına bağlı olmaktadır.

Bölgesel olarak farklılaştırılmış asgari ücret önerileri otoritelerce sıklıkla tartışılmaktadır. Türkiye'de bölgesel asgari ücret 1981-1974 yılları arasında kullanılmış, 1974 yılında yürürlükten kaldırılarak ulusal ölçekli tek bir asgari ücret sistemi benimsenmiştir (DİSK, 2025: 25). Türkiye'nin özellikle doğu ve batı bölgeleri arası yaşam maliyetlerinin farklı olmasından ötürü sosyal adaleti sağlayıcı gibi görünen bu uygulamanın gelir adaletsizliğini derinleştirme riski de mevcuttur. Bu uygulama, Tablo 11'de görüldüğü üzere Türkiye'de halihazırda var olan bölgesel gelir eşitsizliğini arttırabilir. Aynı zamanda olması istenen tersine göçün aksine asgari ücretin daha yüksek olduğu bölgelere doğru bir göç dalgası yaşanması riski ile karşı karşıya kalınabilir. Bu nedenle bölgesel asgari ücret uygulaması uzun vadede başarılı bir çözüm yolu olmaktan uzak bir uygulama olup kalıcı çözüm ancak geri kalmış

bölgeler lehine yapılacak olan kalkınma hamleleri ile bölgesel gelir eşitsizliğinin giderilmesiyle sağlanabilir.

Asgari ücretin ortalama ücret haline gelmesi, asgari ücretli çalışan oranının AB ve OECD ülkelerinin ortalamasının üzerinde olması Türkiye'nin önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de asgari ücret uygulaması AB ülkeleri gibi tecrübesiz, 25 yaş altı yahut vasıfsız iş gücü için bir ücret olmakla sınırlı kalmalıdır.

Kayıt dışı istihdamla mücadele gelir adaletini sağlamada ücret politikalar bağlamında da önem arz etmektedir. Nitekim kayıt dışı çalışanlar sosyal güvenlik haklarından yoksun kalmakta hatta asgari ücretin de altında çalışmaya razı olmaktadır.

Asgari ücret artışlarında, kişi başına GSYH'nin baz alınması ve böylece ekonomik büyümeden ücretli kesimin de nemalandırılması, gelir adaletini sağlamada çözüm önerileri arasında yer alabilir.

4.12. Sosyal Güvenlik Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme

Sosyal güvenlik politikaları, bireyleri ekonomik ve sosyal risklere karşı koruma amacı taşıyan, primli ve primsiz rejim şeklinde gerçekleşen devlet politikalarıdır. Bu bağlamda Türkiye'de primli rejim kapsamında yaşlılık, sağlık, işsizlik, malüllük, kaza ve meslek, analık sigortaları uyarınca ödemeler yapılırken primsiz rejim kapsamında; ihtiyaca binaen birtakım şartlara bağlı olarak yaşlı ve engelli aylıkları, eğitim, sağlık gıda, barınma ve ısınma yardımları sağlanmaktadır.

Primli rejim kapsamında öne çıkan emeklilik sistemi, Türkiye tarihinde pek çok dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşümlerin en önemlilerinden biri 1992 yılında çıkarılan yasa ile yaş haddinin kaldırılması olmuş; böylece sisteme 40'lı yaşlarında olan pek çok sigortalı dahil edilmiştir. Nihayetinde 1999 yılında 4447 sayılı kanun kapsamında yaş şartı kaldırılmış olsa da sistemin aktüeryal dengeleri bozulmuş ve bu sistem günümüze değin EYT grubunu ile birlikte kaotik bir hale evrilmiştir. Günümüzde gelinen noktada, gerek geçmiş dönem erken emekliliklerinin bozduğu aktüeryal dengeler gerek yaşlılık oranı artan nüfus neticesinde en düşük emekli maaşı düzeyinde yığılmalar olmuş ve bu maaş yaklaşık olarak asgari ücretin %40'ından daha az bir meblağa tekabül edecek şekilde kemikleşmiştir. Dolayısıyla yoksullukta eşitlenen emekliler sorunu doğmuştur.

Sosyal sigorta sisteminin sürdürülebilirliği, gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele emekli ve emeğin çıkarlarını gözetmek amacı ile erken emeklilik düzenlemesinin bir daha hayata geçmemesi,bunun bir popülist politika aracı haline dönüşmemesi önem arz etmektedir. Bu gerekliliğin, hem hali hazırda yaşayan hem gelecek nesil emek grubunun çıkarlarını korumak adına hukuki çerçevede garantiye alınması önemli mücadele araçlarından biri olacaktır. Nihayetinde erken emeklilik, çalışma hayatından

erken çıkışlar sağlayarak büyüme ve işsizlik kanalları ile dolaylı olarak gelir eşitsizliği ve yoksulluk olgusuna temas etmektedir.

Sistemin aktüeryal dengelerinin sağlanmasında kayıt dışı ekonomiyle mücadele önem arz etmektedir. Özellikle tarım sektöründe yaşanan kayıt dışılık sorunu ile mücadele edilmesi, tarım işçilerinin sosyal güvenlik politikalarından yararlanmasına imkan verecektir.

Hem Türkiye'de hem dünya genelinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı artış göstermektedir. Bu gerçeklik bağlamında yaşlı nüfusun topluma kazandırılması, nüfusun sağlıklı yaşlanmasının önünün açılması ve söz konusu kesim zihin gücünün ağırlıkta olduğu esnek çalışma sistemine dahil edilmesi çözüm önerileri olarak sıralanabilir (Çuhadar, 2020: 369).

Türkiye'de primsiz rejim kapsamında yapılan sosyal yardımlar ekseriyetle herhangi bir sosyal güvencesi olmayan ve aile içinde kişi başına düşen geliri net asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlara sağlanmaktadır. Hem sağlama kriterlerinin kısıtlılığı hem yapılan destek ödemelerinin düşük meblağda olması, sosyal yardımları gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadelede etkisiz kılmaktadır. Bu noktada bütçe finansmanı için doğrudan vergilere yönelinmesi, bu tahsilatın sağlanması adına kayıt dışı ekonomiyle mücadele etkin çözüm önerileri arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Adalet, toplumsal hayatın her alanında yer alan, sosyal bilimlerin çözüm geliştirmeye çalıştığı en önemli meselelerden biri olmuştur. Sosyal bilimler alanında iktisat, matematik ve istatistik bilimleri vasıtasıyla gelir adaleti meselesini ölçülebilir büyüklükler ile somutlaştırmak suretiyle mücadele stratejileri geliştirmeye çalışmaktadır.

Bir ülkedeki adaletsiz gelir dağılımı, çeşitli yollardan ülke refahını olumsuz etkileyerek yoksulluk olgusunu oluşturmaktadır. En zengin nüfus grubu ile en yoksul nüfus grubu arasında gelir uçurumunun giderek derinleşmesi, iktisadi parametrelerin yanı sıra sağlık, beslenme, eğitim sorunlarını doğurmakta, toplumsal barış ve refahı bozmaktadır.

1980 sonrası dönemde dünyada olduğu gibi Türkiye'de de neoliberal politikaların ağırlık kazanmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı giderek çözülmeye başlamıştır. Bu yaklaşımla birlikte kişisel gelir dağılımı düşük gelirli gruplar aleyhine, fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine, sektörel gelir dağılımı tarım aleyhine, bölgesel gelir dağılımı geri kalmış bölgeler aleyhine gelişim göstermiştir.İfade edilen gelir dağılımı türleri arasında bağlantı mevcut olup çözüm önerilerinin bu bağlantıya göre şekillenmesi gerekmektedir. Tüm bu yaşananlar, devletin gelirin bölüşüm sürecine sosyal barışın sağlanabilmesi için müdahil olmak durumunda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de 2000'li yılların başından bu yana mutlak yoksulluk oranlarında nispi bir azalma görülse de gini katsayısının 1980'den günümüze değin 0,40 sularından geriye gitmediğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda OECD ülkeleri arasında Türkiye, gelir adaleti bakımından son üç ülke arasındaki yerini korumaya devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin esas sorununun mutlak yoksulluktan ziyade gelir adaletsizliği olduğunu ortaya koyarak gelir dağılımının toplumsal refahı sağlamak adına ne kadar hassasiyetle üzerinde eğilinmesi gereken bir konu olduğunu göstermektedir.

Gelir dağılımı ve yoksulluk, nedenleri ve sonuçları itibariyle iktisat biliminin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, siyaset hatta genetik bilimine kadar pek çok alt başlık çıkarılabilen konular olsa da ekonomi bilimi ile en ilintili başlıklar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Gelir dağılımı sorununu ortaya çıkaran etmenler ve bu etmenlerin Türkiye'deki görünümü, faktör ve politika başlıkları altında incelenmiştir. Bunlardan yapısal faktörler nüfus ve göç, ekonomik büyüme,kayıt dışı ekonomi, işsizlik, ekonomik krizler, enflasyon başlıkları altında; politikalar ise para, maliye, dış ticaret, eğitim, tarım, ücret sosyal güvenlik politikaları başlıkları altında irdelenmiştir.

Nüfus artışı ve kontrolsüz göç, paylaşıma söz konusu olan pastanın paydaşlarını arttırarak gelir dağılımı eşitsizliğine temas edebilecek bir faktördür. Malthus, nüfus teorisinde nüfusun hızlı artması sonucu kaynakların tükeneceği ve insanların yoksullukla savaşacağını varsaymıştır. Plansız ve

kontrolsüz göç, sosyoekonomik bir mesele olup hem hali hazırda o ülkede yaşayan hem de göç eden insanları mağdur etmektedir. Türkiye'nin nüfus ve göç istatistiklerine bakıldığında, total nüfus oranında artmış; ancak nüfusunun artış hızında azalma meydana gelmiştir. Bununla birlikte 2011 yılında yaşanan Suriye iç savaşı, göçmen oranında kırılma noktası yaratmıştır. Göçmenlerin beslenme ve barınma ihtiyaçları ve ekonomiye getirdikleri yükle birlikte yoksullar ordusuna katılmaları toplumsal bir mesele olup kayıt dışı ekonomi vasıtası ile de gelir dağılımını bozmaktadır. Nüfus artış hızının azalması bağımlılık oranını arttırmak suretiyle yaşlı nüfus oranının artmasına sebep olmaktadır. Bu durum gelir dağılımı üzerinde sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengelerini aktif/pasif oranını azaltmak suretiyle bozmakta olup uzun vadede gelirin yeniden dağıtımı açısından kişisel gelir dağılımı anlamında düşük gelirliler; fonksiyonel gelir dağılımı anlamında maaş-ücret ve sosyal transfer alan gruplar aleyhine sonuçlar yaratması riski barındırmaktadır. Türkiye'de nüfus artış hızının azalmasının bağımlılık oranın da artış yaratacağı endişesi, erken emeklilik sisteminin bir daha hayata geçmemesinin anayasal anlamda güvencesinin sağlanması, genç istihdamın arttırılması, yaşlı nüfusun topluma entegre edilmesi, doğum izinlerinde ebeveyn izinlerinin gündeme gelip kadın istihdamının arttırılmasıyla ve beşeri sermayenin güçlendirilmesiyle giderilmelidir. Bir taraftan tarihsel akış içerisinde Türkiye'nin doğu bölgelerinden batı bölgelerine yaşanan iç göçler , bölgesel gelir dağılımında eşitsiz bir görünüm yaratmıştır. Türkiye'nin göçmen yükü uluslararası diplomatik ilişkiler vasıtasıyla hafifletilmeli; kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında hali hazırda olan göçmenleri kayıtlı istihdamın içine alınmalıdır. İç göçler hususunda ise kalkınma Türkiye'nin yatırım ve altyapı açısından dezavantajlı doğu bölgelerine de götürülmeli, böylece bölgesel gelir dağılımında daha eşitlikçi bir düzen sağlanmalıdır

Büyüme bağlamında genel kanı, Kuznets hipotezini destekler şekilde büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğu yönündedir. Aynı zamanda gelir eşitsizliğinin artması siyasi istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlayıp yatırımları düşürmek suretiyle büyüme oranlarını düşürebilmektedir. Türkiye iktisat tarihinde büyüme oranlarının negatif seyrettiği kriz dönemlerinde gini katsayısının yükseldiği saptanmıştır. Büyüme oranları, kriz yılları olan 1994, 2001 ve 2009 yıllarında negatif yönde bir kırılım yaşasa da genel görünüm son yirmi yılda %1 ile %11 arası değişmiştir. Gerçekleştirilen büyüme oranlarının her kesime eşit yansıtılamadığı, gelir eşitsizliğinin de sürdürülebilir büyümenin önünde engel teşkil ettiği söylenebilir. Büyüme oranlarında istikrar sağlanması, bu istikrardan tüm gelir gruplarının gelir eşitsizliğini azaltacak şekilde nemalanması önem arz etmektedir. Büyümenin kaynağının hizmetler sektörünün ağırlığının katma değeri yüksek imalat sanayi ve tarıma dayalı sanayiye kaydırılarak toplam hasılanın arttırılması; adalet noktasında ise hasılanın sosyal devlet anlayışıyla devletin birincil ve ikincil gelir dağılımı mekanizmalarıyla taksim edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin de içerisinde olduğu orta gelir tuzağından kurtulmanın temeli,

üretim ekonomisine sahip olmakta yatmaktadır.Bununla birlikte, kişi başına düşen GSYH açısından en dezavantajlı Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine bölgesel gelir eşitliğini sağlamak adına yatırım ve kalkınma planları sağlanmalı, tersine göç teşvik edilmelidir.

İşsizlik oranlarının yükselmesi ekonomik değişkenleri dolayısıyla gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Nihayetinde bir bireyin düzenli gelir elde etmesinin yolu çalışmaktır. İşsizliklerinden dolayı yoksul kesim, hayatın gerisinde kalmaktadır. Bir taraftan gelir eşitsizliğinin yüksek olması yatırımlar için güven ve istikrar ortamını yıpratarak istihdam olanaklarını daraltmakta, işsizlik sorununu meydana getirmektedir. Bu bağlamda büyüme ve iç göç konusu ile bağlantılı olarak Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yatırım, istihdam ve tersine göç teşvikleri sağlanmalı, böylece fonksiyonel anlamda ücretli kesim, bölgesel anlamda geri kalmış bölgeler, kişisel gelir dağılımında düşük gelir grupları lehine gelişmeler sağlanmalıdır. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki payının yüksekliği; tarımın sektörel istihdam içerisindeki payının ise peyderpey düşmesi sektörel gelir dağılımında tarım ve sanayi aleyhinde gelişmeler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum imalat sanayinin, bilgiye dayalı hizmet sektörünün, tarım ve tarıma dayalı sanayinin doğrudan gelir destekleri yerine üretimin devamlılığını sağlayacak sübvansiyonlarla desteklemek suretiyle ağırlıklı paylarının arttırılması ile çözüme kavuşacaktır.

Kayıt dışı ekonomi, vergilendirilemeyen bir alan olması sebebiyle vergi gelirlerinin daha az toplanmasına neden olarak kamu finansman kaynaklarını azaltmaktadır. Kayıt dışı faaliyetler, sosyal güvenlik kurumlarının finansman durumlarını bozarak devletin düşük gelir gruplarına yapacağı sosyal transferlerin gerçekleştirilememesine sebep olmaktadır. Türkiye'de kayıt dışı istihdam bilhassa tarım sektöründe yer almaktadır. Tarım kesimin önemli bir kısmı ücretsiz aile işçilerinden oluşmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi adına tarım kesiminde çalışan aile bireylerinin sigorta kayıtları için devlet destekli prim indirimleri sağlamak, mevsimlik tarım işçilerine ve yarı zamanlı çalışanlara esnek sigorta rejimi alternatifi sağlamak, çocuk işçiliğinin önüne geçip eğitim sistemindeki kayıt kontrollerini gerçekleştirmek çözüm önerileri arasında sıralanabilir.

Genel fiyat düzeyinin sürekli olarak artması olarak bilinen enflasyonun yüksek oranlarda seyretmesi, ekonomik istikrarı sekteye uğratan bir faktördür. İzlenen para politikaları ve kur şoklarının getirdiği maliyet enflasyonu, firmaların enflasyon oranının üzerinde karlılık oranını ifade eden mark-up etkisi ile katmerlenerek talep enflasyonunu da besleyebilmektedir. Enflasyondaki artışlar, alım gücü düşük ve birçok temel gereksinimini karşılamakta zorluk çeken yoksulları daha kötü bir duruma itmekte ve özellikle sabit ve dar gelirli emek grupları aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Enflasyonun düşük gelir grubu üzerindeki tahrip edici etkisinin bertaraf edilmesi uygulanacak olan fiyat, ücret, para politikaları ve genişletilecek olan sendikal haklar ile ilişkilidir.

Para politikası bağlamında enflasyon ve kurla mücadele kapsamında uygulanan daraltıcı para politikaları bu yönüyle gelir eşitliğini sağlamakla birlikte bir yönüyle de yükselen faiz oranları karşısında sermayedarlara daha fazla gelir sağlamakta; büyümeyi düşürüp işsizliği arttırarak gelir dağılımını bozucu bir etkiye sebep olabilmektedir. Belirtilen durumda Philips eğrisinin de öngördüğü üzere enflasyonla işsizlik arasında bir tercih ilişkisini doğmaktadır. Bu noktada sosyal bilimlerin doğası gereği her tercihin bir vazgeçiş olması, politika seçeneğinin saptanmasında hangi makroekonomik verinin öncelik ve tehlike ihtiva ettiğine bağlı olmaktadır. Türkiye'nin 2021 yılından bu yana öncelik arz eden konusu enflasyon olmuş; 2023 Ağustos ayı itibariyle de daraltıcı para politikası benimsenmiştir. 2021 yılından itibaren yükselen enflasyon oranları, bir kriz yılı olan 2002'den beri en yüksek gini katsayısı olan 0,433 ile 2023 yılının gelir dağılımı verilerine yansımıştır.İzlenilen para politikasının, karşısında gelir eşitliği açısından düzeltici bir etki yaratmadığı; enflasyonla mücadelede faiz politikalarının doğru zamanlı olmadığı sonucuna varılabilir. 2023 yılında yön değiştiren para politikası, 2024 gini katsayısını bir miktar düşürücü şekilde yansıması öncelikli çözülmesi gereken konunun enflasyon olduğunun ve daraltıcı para politikalarının terk edilmesinde aceleci davranılmaması gerektiğine bir işaret olarak yorumlanabilir.

Vergi sistemi, kamu hizmeti finansman kaynağı olmanın yanı sıra artan oranlı bir vergi sisteminin benimsenip zenginden daha fazla yoksuldan daha az vergi alınması, gelir dağılımını düzenleyici bir araçtır. Dolaylı vergilerin ağırlığının artması, sabit ve dar gelirli kesimler aleyhine ortam hazırlamaktadır. Türkiye'nin vergi paylarında yaklaşık olarak dolaylı payının %65, doğrudan payının %35 olduğu çalışmanın ilgili bölümünde Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın verileri uyarınca gösterilmiştir. Bu anlamda Türkiye dolaysız vergilerdeki tahsilat yetersizliğini dolaylı vergilerle telafi ettiği; dolayısıyla vergi gelirlerinin ağırlığının alt ve orta gelir grubu üzerinden tahsil ettiği bir görünüm sergilemektedir. Kayıt dışı ekonominin varlığı, bu görünümü sağlamakla birlikte dolaysız vergilerde yapılacak artışların vergi kaçırma ve kaçınma risklerini doğurup kayıt dışılığı daha da arttıracağı endişesi dolaysız vergi artışlarını sınırlamaktadır. Aynı zamanda dolaysız vergilerde yapılacak olan artışların büyümeyi azaltıcı; işsizlik oranlarını arttırıcı etkiler yaratacağı endişesi,dolaylı vergilerin tabanının geniş olup tüketim üzerinden alınmasından ötürü kolay ve hızlı tahsil edilebilirliği de dolaysız vergi artışlarını sınırlayan sebepler arasında yer almaktadır. Endişelerin etkin bir denetim mekanizmasıyla, maliye literatüründe sıkça adı geçen ''havuç ve sopa'' yaklaşımları ile çözülmesi gerekli görülmektedir. 1984 yılında yürürlükten kaldırılan servet beyannamesinin revize edilerek tekrar gündeme alınması, miras ve lüks tüketim üzerinden etkin bir doğrudan vergilendirme sisteminin devreye konulması, finansal enstrümanlar üzerinden elde edilen kazançların daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi kişisel gelir dağılımının düşük gruplular, fonksiyonel gelir dağılımını ücretliler lehine düzeltecek çözüm önerileri arasında sıralanabilir.

Eğitim, emeğin niteliğini arttıran, bireyin yaşamı boyunca daha fazla gelir elde etmesini sağlayan aynı zamanda sosyal faydayı da arttıran bir faktördür. Devletin fırsat eşitliğini sağlayarak bireyleri daha yüksek eğitim seviyesi gerektiren yüksek gelirli mesleklere girmesinin önünü açan bir eğitim politikası benimsemesi, emek gelirleri arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasında etkindir. Emeğin niteliğini arttırmak salt yükseköğretim kurumlarıyla değil, orta öğrenimden itibaren başlatılacak olan meslek okulları ile desteklenmelidir. Bununla birlikte yükseköğretim kurumlarında özel üniversiteler, sayı ve giriş puanları itibariyle düzenlenmeli, fırsat eşitliği sağlanmalıdır. İstihdam potansiyeli olan, ihtiyaç arz eden mesleki eğitim bölümlerinin önü açılmalıdır. Son beş yılda yükseköğretim mezunlarının yoksulluk oranının artması, sayılan çözüm önerilerine olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir.

Tarım politikalarının uygulanış biçimi, gelir dağılımını etkilemektedir. Arazi büyüklüklerine göre sağlanan doğrudan gelir desteği, küçük çiftçilerin aleyhine sonuçlar doğurmakta ve sektörün kendi içinde gelir eşitsizliğinin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Tarımın hem gıda maddelerinin kaynağı hem de sanayiye girdi sağlaması bakımından devlet tarafından desteklenmesi önemlidir. Tarım politikalarının uygulanış biçimi tarımın milli gelirden aldığı payı değiştirmesi bakımından sektörel, tarım kesiminde çalışanların birçoğunun yevmiyeli olduğundan hareketle fonksiyonel, tarımsal faaliyetlerin büyük bir kesimi kırsal alanlarda yapıldığı için bölgesel, tarımdan geçimini sağlayan kesimin ağırlığının gelir dağılımında alt sıralarda olan kesimin oluşturmasından dolayı kişisel gelir dağılımını etkilemektedir. Türkiye'de 2008 yılında arazi büyüklüğü üzerinden verilen doğrudan gelir desteklerinin kaldırılması önemli bir adım olsa da ürünlerin destekleme kapsamının kısıtlılığı ve banka kredilerinde zorlu teminat ve kefalet koşulları hala çözüm bekleyen konular arasında yer almaktadır.

İhracata dayalı büyüme stratejisi, uygulanış biçimine göre makroekonomik faktörleri dolayısıyla gelir dağılımını etkilemektedir. Yatırım ve büyüme kanalı ile gelir dağılımını düzenleyebilirken bir taraftan bunun fütursuzca verilen teşviklerle ve aşırı değerli kur politikasıyla ülkeyi fakirleştirerek sağlanması, paylaşılabilir gelir toplamını küçülterek gelir dağılımını bozmaktadır. Bu yolda desteklenecek selektif kredi politikaları ile birlikte Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlılığı kurtarılmalı, yüksek katma değerli ürün üretimi ve ihracatı teşvik edilmeli, tarım sektörü sanayi sektörüne de kanalize edilerek tarıma dayalı sanayi modeli oluşturulmalıdır.

Devlet, adil bir gelir dağılımını sağlayıp emek grubunun çıkarlarını korumak adına birincil gelir dağılımı mekanizmasının gereği olarak uygun bir asgari hayat düzeyi sağlamaya elverişli olan ve enflasyonla orantılı bir asgari ücret belirlemek durumundadır. Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik ve yaşam maliyeti farklılıkları zaman zaman bölgesel asgari ücret tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Ancak bu uygulamanın ölçülebilirliğinin zor olması, suistimale açık olması ve halihazırda var olan bölgesel gelir eşitsizliğini ücretin yüksek olduğu yerlere doğru yaşanacak olan göç dalgalarıyla derinleştirmesi riskini barındırması dolayısıyla gelir eşitsizliği ve yoksullukla

mücadelede etkin olamayacağı düşünülmektedir. Asgari ücret artışlarında enflasyonun yanı sıra büyüme oranlarının da dikkate alınacağı bir uygulamanın daha etkin olacağı düşünülmektedir.

Sosyal güvenlik politikaları, devletin korunması gereken ya da çalışmayanlara veya işsizlik, sakatlık, yaşlılık gibi nedenlerle çalışamayıp geçimleri için yeterli bir gelir düzeyine sahip olmayanlara destek olarak gelir dağılımında düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Türkiye'de primli rejim kapsamında yer alan emeklilik sistemi, zaman zaman değişen yaş şartları ve nüfusun bağımlılık oranının artması neticesinde sosyal güvenlik kurumunun aktüeryal dengelerini bozmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının arttığı gerçeğinden hareketle, erken emeklilik uygulamasının bir daha hayata geçmemesi hukuki çerçevede garanti altına alınmalıdır.Sistemin bozulan aktüeryal dengesi, en düşük emekli maaşı düzeyinde yığılmalar yaratmıştır. Gelinen noktada yaşlılık sigortası kapsamında emekli aylıkları, yaklaşık olarak asgari ücretin %40'ından daha az bir meblağa karşılık gelecek şekilde kemikleşmiştir. Yoksullukta eşitlenen emekliler sorununun önüne geçmek adına en düşük emekli aylığı, asgari ücret düzeyine eriştirilmelidir. İlaveten, sistemin aktif/pasif oranının, genç istihdamın arttırılmasıyla yükseltilmesi gerekli görülmektedir. Primsiz rejim kapsamında ise yapılan sosyal yardımlar ekseriyetle herhangi bir sosyal güvencesi olmayan ve aile içinde kişi başına düşen geliri net asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlara sağlanmaktadır. Hem sağlama kriterlerinin kısıtlılığı hem yapılan destek ödemelerinin düşük meblağda olması, sosyal yardımları gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadelede etkisiz kılmaktadır. Sosyal yardımların etkinliği için bütçe gelir gider dengesi, kayıt dışı ekonomiyle mücadele kapsamında etkin olacaktır. Bununla birlikte asıl çözüm yolunun sinekleri öldürmek değil bataklığı kurutmakta yattığından hareketle sosyal yardımlardan ziyade sosyal yardımlara muhtaç kalmayacak şekilde stratejiler geliştirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Albeni, M., Eroğlu, Ö. (2002), *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta: Bilim Kitabevi

Altuğ, O. (1994), *Kayıtdışı Ekonomi*, İstanbul: Cem OfsetMatbaacılık Sanayi A.Ş.

Boratav,K. (1972), *100 Soruda Gelir Dağılımı* (2. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Coşar, N., Bildirici, M. (2010), *Türkiye Ekonomisi* (1. Baskı), İstanbul: Ekin Basım Yayın.

Çapraz, N. (2001), *Ekonomik Bunalımların Dünya'da ve Türkiye'de Yansımaları* (1.Baskı), İstanbul: Der Yayınları.

Bükey, A.M. (2020), *Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Gelir Dağılımı: 1994, 2001 ve 2008 Krizleri Tecrübesi*, Ankara: İksad Yayınevi.

Goldsmith, R.W.,(1982),''Comment on Hyman P. Minsky's,The Financial Instability Hypothesis: Capital Processes and the Behavior of the Economy'', KindlebergerC.P. ve Laffargue J.-P., (Ed),*Financial Crises, Theory, History and Policy*'', Cambridge University Press: 41-43.

Gönel, F. (2013), *Kalkınma Ekonomisi* (2. Baskı), İstanbul: Efil Yayınevi.

Düğer, H.İ., Dulupçu, M.A. (2001), *İktisada Giriş* (2. Baskı), İstanbul: Graphis Yayınları.

Eroğlu, N. (2014), *Türkiye'de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi*, İstanbul: Der Yayınları.

Eroğlu, N. (2014), *İktisadi Rasyonalite ve Para Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.

Erol, S.I. (2019), *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Sosyal Hizmetler*, Ankara: İksad Yayınları.

Özdemir, Ç., İslamoğlu, E. (2017), *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram- Teori- Uygulama* (2. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınları.

Kazgan, G., Önder, İ., Kirmanoğlu, H., Tuncer, N., (1992),*Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar*, Ankara:TOBB Yayınları.

Kepenek, Y., Yentürk, N. (2001), *Türkiye Ekonomisi* (12. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kirmanoğlu, H. (2011), *Kamu Ekonomisi Analizi* (3. Baskı), İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kongar, E. (2006), *21. Yüzyılda Türkiye* (38. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Savaşan, F. (2014), *Piyasa Başarısızlığından Devlet Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*, (4. Baskı), Bursa: Dora Yayınları.

Nurkse, R.(1964), *Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü*, (Çev. Ş. Adalı), İstanbul:Menteş Kitabevi.

Yamak, R., Sağlam, C.(2021), ''Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: NARDL Yaklaşımı'', Çil, N. (Ed), *Ekonometride Güncel Yöntemler ve Uygulamalar*, Istanbul University Press: 550-565.

Yay, G.G. (2015*), Para ve Finans: Teori-Politika*, (2. Baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Makaleler

Acar, İ.A., Kitapçı, İ. (2008), ‘‘Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu:Türkiye’deki Emeklilik SistemindekiDeğişim’’, *Maliye Dergisi* , 154: 77-98.

Akalın, G., Özbek, R.İ., Çiftçi,İ. (2018), ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı’’, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20/4: 60-76.

Akbulut, E. (2021),‘‘Türkiye’de Enflasyon, Faiz, Vergiler ve Gelir Dağılımı ilişkisi: Ampirik Analiz. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17/1: 147-169.

Akıncı, Y., Akıncı, G.Y., Yılmaz, Ö. (2015), “Gelir Eşitsizliğini Azaltmada Finansal SistemNe Kadar Etkin? Türkiye Ekonomisi içinBölgesel Panel Veri Analizi,” *TİSK Akademi*, 10/ 20: 287-316.

Aktaş, E.E., Dokuzoğlu, S. (2022), ‘‘Enflasyon-Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Panel Eşik Değer Analizi’’, *Sosyoekonomi Dergisi*, 30/51: 449-470.

Alev, N., Torusdağ, M., Yıldırımçakar, İ. (2025), ‘‘Türkiye’de Dış Ticaretin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 2013-2023 Dönemi Ampirik Analizi’’, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 11/1: 201-222. doi: https://doi.org/10.20979/ueyd.1651524.

Altunöz,U., Çondur, F. (2018), ‘‘Sosyal Güvenlik Harcamaları Gelir Dağılımında Etkin Mi? Türkiye Ekonomisi için Nedensellik Analizi’’, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, CEEİK 2018 Özel Sayısı: 173-189.

Anderson, A.L., Johannesen, N. Jorgesen, M., Peydro, J.L.(2023), ‘‘Monetary Policy and Inequality’’, *The Journal of Finance*, 78/5: 2945-2989. doi: 10.1111/jofi.13262.

Arabacı, G.Y. (2019), ‘‘Dünya Bankası’nın Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi’’, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9/1: 123-140.

Arshed, N., Anwar, A., Hassan, M. S., Bukhari, S. (2019),‘‘Education Stock and Its Implication for Income Inequality: The case of Asian Economies’’,*Review of Development Economics*, 23/2: 1050-1066.

Artuc, E., Porto G., Rijkers, B. (2018), ‘‘Trading-off the Income Gains and the Inequality Costs of Trade Policy’’, *Documento de Trabajo*, No. 236.

Aslan, G. (2019), ‘‘Türkiye’de Asgari Ücretli Çalışan Sayısı ve Ücret Seviyelerinin Değişimi: 2003-2017 Hanehalkı İşgücü Anketleri Veri Analizi, Sosyal Güvenlik Dergisi, 9/1: 141-159.

Ayala, L., Martinez, R., Ruiz-Huerta, J. (2001), ‘‘The Impact of Unemployement on Inequality and Poverty in OECD Countries’’, *Economics of Transition*, 9/2: 417- 447.

Balcılar. M., Chang, S., Gupta, R., Miller, S.M. (2018), ‘‘The Relationship Between the Inflation Rate and Inequality Across U.S. States: A Semiparametric Approach’’, *Quality&Quantity*, 52/5: 2413-2425.

Balseven, H. ve Tuğcu, C. T. (2017), ‘‘Analyzing the Effects of Fiscal Policy on Income Distribution: A Comparison Between Developed and Developing Countries’’,*International Journal of Economics and Financial Issues*, 7/2: 377-383.

Benni, N., Finger, R. (2013),‘‘The Effect of Agricultural Policy Reforms on Income Inequality in Swiss Agriculture-An Analysis for Valley Hill and Mountain Regions’’,*Journal of Policy Modeling*, 35/4: 638-651. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.jpolmod.2012.03.005.

Sipahi, B.B., (2021), ‘‘Türkiye’de Eğitim Harcamaları Gelir Dağılımı ve Enflasyon İlişkisi: Eşbütünleşme Analizi’’, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11/2: 553-567.

Björklund, A. (1991), ‘‘Unemployment and Income Distribution:Time-Series Evidence from Sweden,”, *The Scandinavian Journal of Economics*, 93/3: 457- 465.

Blank, R.M, Blinder, A.S. (1985), “Macroeconomics, Income Distribution, and Poverty,” *NBER Working Paper Series*, 1567: 1-58.

Boratav, K. (2012), ‘‘Yoksulluk,Bölüşüm, Kriz: Bazı Eleştirel Düşünceler.’’, *Mülkiye Dergisi*, 36/4: 9-17.

Boratav, K., Akyüz, Y. (2002), ‘‘Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu’’, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 17/197: 14-46.

Boz, Ç. (2012), ‘‘Adam Smith ve Amartya Sen’’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3: 71-96.

Bozkurt, E., Altıner, A. (2024), ‘‘OECD Ülkelerinde Kamu Sosyal Harcamalarının Gelir Eşitsizliğine Etkisi: Panel Kantil Regresyon Analizi’’,*Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20/1: 95-111.

Bulir, A. (2001), ‘‘Income Inequality: Does Inflation Matter?”, *IMF Staff Papers*, 48/1: 139-159.

Bükey, A. M., Çetin, B. I. (2017). ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörlerin En Küçük Kareler Yöntemi ile Analizi,*Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3/1: 103-117.

Bükey, A. M. (2022), ‘‘Türkiye’de Ücret Politikaları ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği İlişkisi’’, Alanya *Akademik Bakış*, 6/3: 3109-3128.

Cardoso, E., Urani, A. (1995), ‘‘Inflation and Unemployment as Determinants of Inequality in Brazil: The 1980s’’, NBER Chapters, in: Reform, Recovery, and Growth: Latin America and the Middle East, 151-176, National Bureau of Economic Research, Inc.

Chen, M., Li, P. (2023), ‘‘The Effect of Low Interest Rates on Income Inequality: Evidence from China’’, *Applied Economics Letters*, 32/2: 161-164. doi: 10.1080/13504851.2023.2259586.

Coady, D., Dizioli, A.G. (2017), ‘‘Income Inequality and Education Revisited: Persistence, Endogeneity, and Heterogeneity’’, *IMF Working Paper* , 17/126.

Criollo, A., Méndez, P. (2021), ‘‘Is unemployment a determinant of income inequality? New Evidence at the Global Level Using Cointegration Techniques’’, *Revista Económica*, 9/2: 9–18.

Çavusoglu, T. Dincer, O. (2019), ‘‘Schooling and Income Inequality in the Long-run’’,*Journal of Economics and Finance, Springer;Academy of Economics and Finance,*. 43/3: 594-606.

Celikay, F., Sengur, M. (2016),‘‘Education Expenditures and Income Distribution: an Empirical Analysis on European Countries’’. *Humanomics,* 32/3: 248-257.

Çuhadar, G. (2020), ‘‘Yaşlanan Nüfusa Çözüm Önerisi Olarak Aktif Yaşlanma Yaklaşımı: Eleştiriler ve Olası Endeks İçin Türkiye Önerileri’’, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79: 361-397.

Dağdemir, Ö. (1998), ‘‘Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir Eşitsizliği Sorunu ve Makroekonomik Göstergeler’’, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 9/30: 41-58.

Deininger, K., Squire, L. (1998), ‘‘New Ways of Looking at Old Issues: Inequality and Growth’’, *Journal of Development Economics* , 57/2: 259 - 287.

Demirdöğen, A.,Olhan,E., Hasdemir, M. (2021), ‘‘Heterogeneous Impact of Agricultural Support Policies: Evidence from Turkey’’ *Environ Dev Sustain,* 24/10: 12203-12225.

Diallo, T., Karlı, B. (2025), ‘‘Tarım Sektöründe Tarım Sigortasının Önemi ve Türkiye’deki Uygulamalar’’, *Türk Bilim ve Mühendislik Dergisi*, 7/1:38-46.

Dişbudak, C., Süslü, B. (2007), ‘‘Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler’’, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18/65: 1-23.

Dişbudak, C., Süslü, B. (2009), ‘‘Kalkınma ve Bireysel Gelir Dağılımı: Kuznets Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?’’, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 9/18: 146-166.

Erdem, E., Nazlıoğlu, Ş. (2007), ‘‘Tarımsal Destekleme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: Türk Tarım Sektörü Örneği’’, *16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 119-132.

Erdem, E., Nazlıoğlu, Ş. (2010), ‘‘Impacts of Turkey’s Integration into the European Union on Agricultural Markets and Income Distribution’’, *Agricultural Economics Review,* 11/1.

Eroğlu, N., Altaş, D., Ün,T., Ulu, M.İ. (2017), ‘‘OECD Ülkelerinde Sosyal Yardım Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Panel Veri Analizi’’, *Uluslararasi Ekonomik Araştirmalar Dergisi*,3/3: 336-354.

Gourdon, J., Maystre, N.Melo, J. (2006), ‘‘Openness, Inequality, and Poverty: Endowments Matter’’, *World Bank Policy Research Working Paper,* No. 3981.

González, M., Menendez, A. (2000),‘‘The effect of unemployment on labor earnings inequality: Argentina in the Nineties’’, *Woodrow Wilson School of Public and International Affairs,* Vol. 216.

Gök, M., Yalçın, Z. (2015), ‘‘Türkiye'de Asgari Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün Diğer Yükümlü Gruplarınki ile Karşılaştırılması’’, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13/1: 219-255. doi: http://dx.doi.org/10.11611/JMER580.

Gülmez, A., Altıntaş, N. (2015), “Türkiye’de Ticari Açıklık ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik BirAnaliz,” *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6/ 9: 31-44.

Güneş, H.H. (2009), ‘‘İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları’’, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/28: 126-138.

Haydaroğlu, C., Çırak, B. (2024), ‘‘Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Sosyoekonomik Etkileri’’, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 7/8: 640-661.

Hazman Gürler, G. (2011), ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi’’,*Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/1: 205-216.

İşcan, İ.H, Demirel, T. (2023), ‘‘Faiz, Döviz Kuru ve Enflasyonun Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi’’, *Uluslararası Ekonomi İşletme Ve Politika Dergisi*, 7/2: 295-310. doi:https://doi.org/10.29216/ueip.1263844

Kalaycı, S., Öztürk, A. (2017), ‘‘Türkiye’de Eğitim, İşsizlik ve Enflasyona Dayalı Gelir Adaletsizliği’’, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/31: 151-168. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12674.

Kanca, O. C, Bayrak, M. (2019),‘‘Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Belirleyiciliği: Panel Veri Analizi’’ *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23/4: 1495-1514.

Karakotsios, A., Katrakilidis, C., Dimitriadis, D., Christoforidis, T., (2020)., ‘‘Examining the Relationship Between Income Inequality, Taxation and Economic Freedom : A Panel Cointegration Approach, *Economics and Business Letters*, 9/3: 206 – 215. doi:10.17811/ebl.9.3.2020.206-215.

Karataş, M. (2019), ‘‘Gelir Dağılımının Teorik Yapısı’’, *Hak İş Uluslar arası Emek ve Toplum Dergisi*, 8/21: 52-79.

Khan, I., Nawaz, Z., Saeed, B. (2021), ‘‘Does Trade Openness and FDI reduce inequality? Evidence from South Asia’’, *International Journal of Finance & Economics*, 26/4: 6459-6470.

Kuştepeli, Y.,Halaç, U. (2004), ‘‘Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/4: 143-160.

Kuznets, S. (1955), ‘‘Economic Growth and Income Inequality’’, *American Economic Review*. 45/1:1-28.

Lıtwın, B. S. (2015). “Determining the Effect of the Minimum Wage on IncomeInequality”. *Student Publications*, 300: 1-22.

Mishra, A., El-Osta, H., Gillespie, J. M. (2009),‘‘Effect of Agricultural Policy on Regional Income Inequality Among Farm Households. *Journal of Policy Modeling*’’, 31/3: 325-340. doi:https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2008.12.007.

Monnin, P. (2014), “Inflation and Income Inequality in DevelopedEconomies,”, *CEP Working Paper* 2014/1: 1-25.

Mustafa, İ.U. (2018), ‘‘The Effect of Government Socıal Spendıng on Income Inequalıty ın OECD: A Panel Data Analysıs’’, *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, 1/3: 185-202.

Naimoğlu, M. (2023), The Relatıonshıp of Inflatıon, Unemployment, Fınancıal Development and Income Inequalıty ın Türkiye. *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 12/4: 441-462.

Nantob, N. (2015), “Income Inequality and Inflation inDeveloping Countries: An EmpiricalInvestigation,” *Economics Bulletin*, 35/4: 2888-2902.

Ozan, E.D. (2023), ‘‘Türkiye’de Servet Beyannamesi Tartışmaları (1960-1984) Çerçevesinde Servet Vergisini Düşünmek’’, *Siyasal: Journal of Political Science*, 32/1: 1-16. doı :10.26650/siyasal.2023.32.1374646

Özden, B., Balseven, H., Çelebi, F. (2023), ‘‘Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye Üzerine Amprik Bir Analiz’’, *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 70: 84-104. doi: https://doi.org/10.26650/mcd2023-1350457.

Öztürk, E., Yılmaz, A.K. (2016), ‘‘Türkiye’de Eğitim ve Gelir Eşitsizliği: Panel Veri Analizi ile Yeni Bulgular’’, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38/2: 207-222.

Park,C., Mercado,R.V. (2015), “Financial Inclusion, Poverty, and IncomeInequality in Developing Asia,”, *Adb Economics Working Paper Series*, No:426: 1-17.

Popova, D.(2023),‘‘Impact of Equity in Social Protection Spending on Income Poverty and Inequality’’, *Social Indicators Research*, 169: 697–72. doi:https://doi.org/10.1007/s11205-023-03167-w.

Redmond, P., Doorley, K. ve MCGuınness, S. (2019). “The Impact of a Change in The National Minimum Wage on the Distribution of Hourly Wages and Household Income in Ireland”. *The Economic and Social Research Institute*, 86: 1-28.

Rice, G.R., Lozada,G.A. (1983), ‘‘The Effects of Unemployment and Inflationon the Income Distribution: A RegionalView’’, *Atlantic Economic Journal*, 11/2: 12-21.

Romer, C.D., Romer, D.H. (1998), “Monetary Policy and the Well-Being of thePoor,”, *NBER Working Paper Series 6793*:1-40.

Ruankham, W., Sethapromote, Y. (2023), ‘‘Monetary Policy on Income Inequality: Evidence fromThailand’’, *Southeast Asian Journal of Economics*, 11/1: 1- 42.

Sarı, Y. (2007),‘‘Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları’’, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/7.

Şentürk, M. (2009), ‘‘ Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları’’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3/18: 205-233.

Sidek, N.Z.M. (2021), ‘‘Do Government Expenditure Reduce Income Inequality: Evidence from Developing and Developed Countries’’, *Studies in Economics and Finance*, 38/2: 447-50.

Shahbaz, M., Islam, F. (2011), ‘‘Financial Development and Income Inequality in Pakistan: An Application ofARDL Approac’’, *MPRA Paper,* No. 28222 .

Soydal, H., Yılmaz, L. (2014), ‘‘Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler ve Ekonomiye Etkileri’’, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12/1-2: 295-308.

Sugözü, İ.H., Erdoğan, S. and Ulaşan, E. (2017), ‘‘The Impacts of Interest Expenditure on IncomeDistribution and an Application on The Factors Distorting Income Distribution: An Empirical Analysis for Turkey’’, *Turkish Studies*, 12/12: 231-250.

Sümer, E. (2021), “Türkiye’de Dış Borç Faiz Ödemelerinin Gelir Dağılımına Etkisi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı: 1989-2019 Dönemi”,*Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1: 42-58.

Süngü, Y. (2006), ‘‘Sosyal Güvenlik Reformunun Gelir Dağılımı Üzerinde Etkisi’’, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20/4-5: 47-69.

Şenol, N., Onaran, S. (2023), Economıc Growth, Unemployment, and Income Inequalıty: The Case of BRICS-T Countrıes, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/2 359-363.

Thalassions E., Erginbay, U., Muratoğlu, Y. (2012), ‘‘Income Inequality and Inflation in the EU’’, *European Research Studies*, 15/1: 127-140.

Tokatlıoğlu, İ., Atan, M. (2007), ‘‘Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli Mi?’’, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18/65: 25-58.

Topuz, S.G., Dağdemir, Ö.(2016), “Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği: BirPanel Veri Analizi,” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/ 3: 19-34.

Tutar, K. (2023), ‘‘Türkiye Cumhuriyeti’nin 100 Yıllık İstihdam Politikasının Toplumsal Açıdan Değerlendirmesi’’, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Özel Sayı: 245-269. doi: https://doi.org/10.33692/avrasyad.1354427.

Ulusoy, A., Karakurt, B., Akbulut, E. (2016), ‘‘Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi’’, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1/2: 45-75.

Yalçın, E., Güneş, S., Hotunoğlu, H. (2024), Gelir Dağılımı ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi’’, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 17/1: 35-50. doı: https://doi.org/10.29067/muvu.1373115.

Yay, T., Yay, G., Yılmaz, E. (2001), ‘‘Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler’’, *İstanbul Ticaret Odası*, 2001-47.

Yeldan, A.E., Köse, A.H., Boratav, K.(2023), ‘‘ Türkiye’de Derinleşen Yapısal Kriz Eğilimi ve Kar İtilimli Enflasyonun Dinamikleri’’, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 14/158: 8-30.

Yılmaz, Ö. (2024), ‘‘Ekonomik Büyüme, Dış Ticaret ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Amprik Analizi’’, *Journal of International Economics, Finance and Trade*, 2/1: 1-10.

Yousaf, H. and Ali, I. (2014),‘‘Determinants of poverty in Pakistan’’, *International Journal of Economics and Empirical Research*, 2/5: 191-20

Yoshino, O. (1993), “Size Distribution of Workers’ HouseholdIncome and Macroeconomic Activities in Japan: 1963-1988”, *Review of Income and Wealth*, 39/4: 387-402.

Yue, H. (2011), “Income Inequality, Economic Growth andInflation: A Study on Korea,” *International Journal of Economics and Research*,.2/5, 2011: 14-21.

Yüce, M. (2002), ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı’’, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/1: 1-38.

Tezler

Bayramiç, M.H. (2006), Türkiye’de Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Biçer, M.Ö. (2019), Türkiye’de Orta Gelir Tuzağı ve Gelir Dağılımı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emek, Ö.F. (2020), Enflasyonun Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, S. (2002), Türkiye’de 1980-2000 Yılları Arasında Gelir Dağılımı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğmuş, F. (2024), Türkiye’de Popülizm ve Emeklilik Sistemi, Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pehlivan, M.S.(2009), Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Tireli, M. (2009), Küreselleşme ve Yoksulluk: BM, UNDP ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Ulu, M.İ. (2017), Sosyal Yardım Uygulamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Model Denemesi,Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uysal, Y. (1997), Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirmesi: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, D. (2011), Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Raporlar

Buğra, A., Sınmazdemir, N.T. (2003), ‘‘Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği’’, (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu 1SS-EC.04-02).

Devlet Planlama Teşkilatı (2001),‘‘Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu’’, DPT: 2599 - ÖİK: 610.

Gourdon, J., Maystre, N., Melo, J. (2006), ‘‘Openness, Inequality, and Poverty: Endowments Matter’’, (World Bank Policy Research Working Paper No. 3981).

Günçavdı, Ö. Selim, R. ve Bayar, A.A. (2014), ‘‘Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları ve Bölgesel Eşitsizlikler’’, (TÜSİAD-T/2014-06/554).

Kongar, E. (1989), ‘‘Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye’de Gelir Dağılımı’’, www.tuses.org.tr/userfiles/files/kamuoyu arastırmalarına goere tuerkiye gelir dagılımı.pdf adresinden alındı.

Mumcu, O., Çağlar, E. (2006): “Türkiye’nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?”, (Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Politika Notları, PN-E 2006-02).

Web Sayfaları

Atıcı, E. (2004, Şubat), ‘‘Türkiye’nin Dış Ticaretinde ve Transfer Politikalarında Değişimin Faktör Bazında Gelir Dağılımı Etkileri: Bir Sosyal Hesaplar Matrisi Denemesi’’, https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/1997-2005%20Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/Yay%C4%B1nNo114.pdf adresinden alındı.

Bloombergth (2022, Haziran), ‘‘Kira Artışına Yüzde 25 Sınırı’’, https://www.bloomberght.com/kira-artisina-limit-geliyor-2307965 adresinden alınmıştır.

DISK-AR (Aralık, 2024), ‘‘Asgari Ücret Araştırması 2025’’, https://arastirma.disk.org.tr/wpcontent/uploads/2024/12/ASGARI-UCRET-ARASTIRMASI-2025.pdf adresinden alındı.

Eğilmez, M (2022), ‘‘Rusya Merkez

Eurofond (2022, Haziran), ‘‘Minimum Wages in 2022: Annual Review’’, https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2022/minimum-wages-2022-annual-review adresinden alındı.

Eren, M. (2012, Mayıs), ‘‘Gelir Dağılımı Bozukluğu ve Vergi Gelirlerine Etkisi’’, https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/2012-152-Gelir_Dagilimi_Bozuklugu_Ve_Vergi_Gelirlerine_Etkisi-Metin_Eren%20.pdf adresinden alındı.

Galli, H., Hoeven, V.D. (2001), “Is Inflation Bad for Income Inequality: The Importance of the Initial Rate of Inflation,”, https://www.researchgate.net/publication/311588091 adresinden alındı.

ILO (2021, Aralık), ‘‘Asgari Ücretler hakkında Bilgi Notu’’, https://www.ilo.org/tr/publications/asgari-ucretler-hakkinda-bilgi-notu adresinden alındı.

IMF (Aralık, 2016), ‘‘The Effects of Monetary Policy Shocks on Inequality’’, https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16245.pdf adresinden alındı.

Kemal, D. (2007), ‘‘Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı’’. https://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf adresinden alındı.

Manesh, M. (2011), ‘‘The Effect of Trade Openness on Income Inequality: Evidence from Developing Countries’’, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2736721 adresinden alındı.

Mishkin, F.L. (1996), ‘‘Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective’’, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w5600/w5600.pdf adresinden alındı.

Öz, S. (2022, Aralık), ‘‘Enflasyon ve Gelir Eşitsizliği’’, https://eaf.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2022/12/eaf_an22-04.pdf adresinden alındı.

Seefeldt, B. (2018), ‘‘The Impact of Education Expenditures on Income Inequality: Evidence from US States’’,https://digitalcommons.bryant.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1026&context=honors_economicsadresinden alındı.

SGK (2025), ‘‘SGK Aylık Bülteni’’, https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Aylik/42919466-593f-4600-937d-1f95c9e252e6 adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2025), ‘‘Sosyal Yardım Programlarımız’’, https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/ adresinden alındı.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2025), ‘‘Ekonomik Göstergeler’’, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2024/05/ekonomikgosterge23052024_yeniversiyon.pdf adresinden alındı.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2025), ‘‘Ipard Programı Nedir?’’, https://ipard.tarimorman.gov.tr/ adresinden alındı.

TCMB (2004), ‘‘ Enflasyon’’, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b62e1fb7-ebc1-4922-99dc-b3ba23320b9f/enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROO adresinden alındı.

The Economist Intelligence Unit Limited (2024), ‘‘Democracy Index 2023’’, https://d1qqtien6gys07.cloudfront.net/wp-content/uploads/2024/02/Democracy-Index-2023-Final-report-11-15.pdf adresinden alındı.

TÜİK. (2024), ‘‘Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’’, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820 adresinden alındı.

TUİK (2024), ‘‘Bölgesel İstatistikler’’, 2024 https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do adresinden alındı.

TÜİK (2024), ‘‘Sosyal Koruma İstatistikleri, 2023’’, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2023-53560 adresinden alındı.

TÜİK (2024),‘‘Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri’’,https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714 adresinden alındı.

UNDP (2024), ‘‘Share of Informal Employement by Economic Activity’’, https://data.undp.org/access-all-data adresinden alındı.

World Bank (2024), ‘‘Poverty Headcount Ratio at National Poverty Lines’’ https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=TR adresinden alındı.

World Bank (2025), ‘‘Gini İndex (World Bank Estimate)’’ https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/si-pov-gini#data-table-section adresinden alındı.

WorldBank (2024), ‘‘Population Turkiye’’, https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=TR adresinden alındı.

World Bank (2024), ‘‘GDP Growth (Annual)’’https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR adresinden alındı.

World Bank (2025), ‘‘Median Income or Consumption Per Day’’ https://ourworldindata.org/grapher/daily-medianincome?tab=line&country=~TUR&mapSelect=~TUR adresinden alındı.

World Bank (2025), ‘‘GNI Per Capita, Atlas Method,’’ https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD adresinden alındı.